

**TAŞPINAR DERGİLERİNE GÖRE AFYONKARAHİSAR'DA
SANAT VE ZANAAT (1932-1959)**

Mustafa KÖSE

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. İsmail Hakkı NAKİLCİOĞLU

Eylül, 2019

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TAŞPINAR DERGİLERİNE GÖRE
AFYONKARAHİSAR'DA SANAT VE ZANAAT
(1932-1959)

Hazırlayan
Mustafa KÖSE

Danışman
Prof. Dr. İsmail Hakkı NAKİLCİOĞLU

AFYONKARAHİSAR 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**TAŞPINAR DERGİLERİNE GÖRE AFYONKARAHİSAR’DA SANAT VE ZANAAT (1932-1959)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2019

Mustafa KÖSE

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. İsmail Hakkı NAKİLCİOĞLU

Jüri Üyeleri : Doç. Naile Rengin OYMAN

: Dr. Öğr. Üyesi Şeyda ALGAÇ

İmza

.....
.....
.....

Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Mustafa KÖSE' nin **“Taşpınar Dergilerine Göre Afyonkarahisar’da Sanat ve Zanaat (1932-1959)”** başlıklı tezi, 13/09/2019 tarihinde saat 15.30’ da Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği’ nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek (x) oy birliği – () oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

**Doç. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR**

ÖZET

TAŞPINAR DERGİLERİNE GÖRE AFYONKARAHİSAR’DA SANAT VE ZANAAT (1932-1959)

Mustafa KÖSE

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANABİLİM DALI**

Eylül 2019

Danışman: Prof. Dr. İsmail Hakkı NAKİLCİOĞLU

Taşpınar dergisi, Afyonkarahisar’ın basın yayın tarihinde önemli bir yere sahiptir. Dergi bu önemini Afyonkarahisar’ın Millî Mücadele’deki yerinden ve genç Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra yayımlanmaya başlamasından almaktadır. Milletlerin bilinçlenmesi için yapılacak en önemli çalışmalardan biri de geçmişti aydınlatmaktır. Afyonkarahisar’ın kültür tarihinde saklı bir hazine olduğunu düşündüğümüz Taşpınar dergileri üzerinde yapılacak bütün çalışmalar bu açıdan önem taşımaktadır. İncelemesini yaptığımız Taşpınar dergisi, 1932 yılında yayımlanmaya başlamıştır. Özellikle Millî Mücadele’yi ve dönemin şartlarını anlayabilmek açısından bu dergide yayımlanmış her yazı ayrı bir öneme sahiptir.

Bu tezde, 1932-1959 yılları arasında Afyonkarahisar’da yaşayan aydın ve halk kesiminin sanata ve zanaata bakış açıları incelenerek, sanatın zaman içerisindeki gelişimi gözlemlenerek dönemin zanaat unsurları incelenecektir. Ele aldığı konu itibarıyla bu tez, Afyonkarahisar kültür ve sanat tarihinde önemli bir yere sahip bulunan Taşpınar dergileri üzerinden söz konusu dönemde toplumun sanata bakış açısını, sanatın toplum üzerindeki etkilerini irdeleyerek dönemin zanaat unsurları adına da önemli ve özgün bir çalışma niteliği taşımaktadır. Tez çalışmasında,

Taşpınar dergilerinin birinci dönemine ait sayılar yardımıyla Afyonkarahisar’da sanat gelişimi, zanaat unsurları, önemi, kapsamı, eğitim, kültür ve edebiyata yansımaları incelenirken; ünlü edebiyatçıların yazıları, eserleri yoluyla halka verilen genel bilgilerden yararlanılmıştır.

Taşpınar dergisi, Halkevi tarafından her ayın 19’unda çıkartılmış; Cumhuriyet’in 10. yıldönümü, Afyonkarahisar’ın kurtuluşu, 23 Nisan Çocuk Bayramı gibi önemli günlerde özel sayı olarak yayınlanmıştır. Taşpınar dergileri, orta ve son dönem Cumhuriyet tarihiyle ilgili özgün belgeler yardımıyla bugüne ışık tutmaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, zanaat, kültür, kent sanatı, Taşpınar dergileri.

ABSTRACT

ART&CRAFTS PHENOMENON IN AFYONKARAHISAR ACCORDING TO TAŞPINAR MAGAZINES (1932-1959)

Mustafa KÖSE

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF INTERDISCIPLINARY ART AND DESIGN**

September 2019

Advisor: Prof. Dr. İsmail Hakkı NAKİLCİOĞLU

The journal of Taşpınar has an important place in Afyonkarahisar's history of press. The journal derives its importance from the role that Afyonkarahisar played in the National Struggle and from the fact that it began publication after the establishment of the young Republic. One of the most important jobs to raise awareness in the nation is to shed light on the past. All the work to be carried out in the journals of Taşpınar, which we believe is a treasure hidden in the cultural history of Afyonkarahisar, is important in this respect. The journal of Taşpınar, which we analyzed, started to be published in 1932. Especially in order to understand the National Struggle and the terms of the period, every article published in this journal has a special importance.

In this thesis, the perspectives of the intellectuals and people living in Afyonkarahisar between 1932-1959 will be examined regarding art and craft, and the craft elements of the period will be examined by observing the development of art in time. This thesis is an important and original study in that it examines the perspective of society on art and the effects of art on society as well as the craft elements of the period through the journals of Taşpınar Journal, which have an important place in the history of Afyonkarahisar. In the thesis study, while the historical development of the phenomenon of art, the elements of craft, its importance and scope, its reflections on

education and literature in Afyonkarahisar were examined with the help of the issues from the first period of the journal of Taşpınar, general information provided to the public through the articles and works of famous authors was used.

The journal of Taşpınar was published by Halkevi on the 19th day of every month, and special issues were published on the 10th anniversary of the Republic, on the Liberation Day of Afyonkarahisar, and on April 23 Children's Day. The journals of Taşpınar tried to shed light on today with the help of original documents about the history of the middle and late Republican period.

Keywords: Art, craft, culture, urban art, journal of Taşpınar.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YEMİN METNİ	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

AFYONKARAHİSAR'DA SANAT VE ZANAAT

1. AFYONKARAHİSAR'DA SANAT	15
1.1. İLK YERLEŞİMDEN TÜRK EGEMENLİĞİNE KADAR	
AFYON'DA SANAT	15
1.2. TÜRK EGEMENLİĞİNDE AFYON'DA SANAT	16
2. AFYONKARAHİSAR VE ÇEVRESİ SİVİL MİMARİ YAPILAR	17
2.1. AFYONKARAHİSAR BEDESTEN ARASTA VE TAŞHAN	18
2.2. ÇAY'DAKİ MİMARİ YAPILAR.....	25
2.3. SANDIKLI'DAKİ MİMARİ YAPILAR	26
2.4. DİNAR'DAKİ MİMARİ YAPILAR	28
2.5. BOLVADİN'DEKİ MİMARİ YAPILAR.....	29
2.5.1. Alaca Camii.....	30
2.5.2. Çarşı Camii	31
2.5.3. İmaret Camii (Lala Sinan Paşa Camii)	32
2.5.4. Bolvadin'de Bulunan Tarihi Türbeler	32
2.5.4.1. Abdülkadir Geylani-i Sani Hazretleri Türbesi	33
2.5.4.2. Abdülvahab Gazi Merkadi Türbesi	33
2.5.4.3. Sultan Carullah Zamahşeri Türbesi	34

2.5.4.4. Yörükzade Ahmet Efendi	34
2.6. AFYONKARAHİSAR VE ÇEVRESİ ESKİ EVLERİ VE SÜSLEMELERİ.....	35
2.6.1. Bolvadin Evleri.....	40
2.6.1.1. Çakmaklı (İbrahim Ağa) Evi	40
2.6.1.2. Ahmet Akçakır Evi	42
2.6.1.3. Gümüşağalar Evi.....	43
3. AFYONKARAHİSAR İL MERKEZİNDE ZANAAT	46
3.1. AFYONKARAHİSAR'DA YEMENİCİLİK.....	46
3.2. AFYONKARAHİSAR'DA KEÇECİLİK.....	55
3.3. AFYONKARAHİSAR'DA SARAÇLIK.....	62
3.4. AFYONKARAHİSAR'DA DEMİRCİLİK	62
3.5. AFYONKARAHİSAR ÇEVRESİ YÖRÜK DOKUMALARI.....	63
4. AFYONKARAHİSAR İLÇELERİNDE ZANAAT	64
4.1. SANDIKLI'DAKİ ZANAAT	64
4.2. EMİRDAĞ'DAKİ ZANAAT.....	66
4.3. BOLVADİN'DEKİ ZANAAT.....	67

İKİNCİ BÖLÜM

TAŞPINAR DERGİLERİNDE HALKEVİ VE FAALİYETLERİ

1. AFYONKARAHİSAR HALKEVİ VE FAALİYETLERİ.....	70
1.1. DİL EDEBİYAT TARİH ŞUBESİ VE FAALİYETLERİ.....	78
1.2. GÜZEL SANATLAR ŞUBESİ VE FAALİYETLERİ	79
1.3. SOSYAL YARDIM ŞUBESİ VE FAALİYETLERİ.....	80
1.4. SPOR ŞUBESİ VE FAALİYETLERİ	81
1.5. HALK DERSHANELERİ VE KURSLARI VE FAALİYETLERİ.....	82
1.6. KÜTÜPHANE-NEŞRİYAT ŞUBESİ VE FAALİYETLERİ.....	82
1.7. KÖYCÜLÜK ŞUBESİ VE FAALİYETLERİ.....	82
1.8. MÜZE VE SERGİ VE FAALİYETLERİ	83
2. AFYONKARAHİSAR HALKEVİ YAYIN ORGANI TAŞPINAR DERGİSİ.....	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAŞPINAR DERGİLERİNİN SANAT VE ZANAATA KATKISI

1. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TAŞPINAR DERGİLERİ	84
2. TAŞPINAR DERGİLERİNDE TÜRLERİNE GÖRE SANAT-ZANAAT ÇALIŞMALARI VE KATKIDA BULUNAN KİŞİLER.....	85
2.1. EDEBİYATÇILAR	86
2.1.1. Abdürrahim Mısri.....	88
2.1.2. Adanalı Ziya	89
2.1.3. Askeri Gülaboğlu Mehmed Efendi.....	91
2.1.4. Ebheri Baba	92
2.1.5. Mehmet Fevzi	95
2.1.6. Osman Atilla.....	96
2.1.7. Sandıklılı Fikri	97
2.1.8. Ciloğlu Deli Bekir	98
2.1.9. Vehbi Çizmeci	99
2.2. ARAŞTIRMACI VE YAZARLAR	101
2.2.1. Edip Ali Baki	101
2.2.2. Süleyman Hilmi Gönçer	102
2.3. TİYATRO	104
2.4. SANAT-ZANAAT VE SANATÇIYA-ZANAATKÂRA BAKIŞ	106
3. TAŞPINAR DERGİLERİNE GÖRE DOKUMACILIK.....	107
3.1. GÜNÜMÜZDE AFYONKARAHİSAR DOKUMALARI.....	107
3.2. TAŞPINAR DERGİLERİNDE DOKUMACILIK	108
3.2.1. Taşpınar Dergilerinde Afyonkarahisar'daki Halılar.....	109
3.2.2. Taşpınar Dergilerinde Afyonkarahisar'daki Kilimler	110
4. TAŞPINAR DERGİLERİNE GÖRE FOLKLOR (HALKBİLİMİ).....	110
5. TAŞPINAR DERGİLERİNİN SANAT-ZANAAT VE KENT KÜLTÜRÜNE KATKILARI.....	116
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA	121

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Halkevlerinin sayısındaki artış hızı	75
Tablo 2. Halkevleri Etkinliklerinin gelişimi.....	76
Tablo 3. Halkevlerinde kitaplar ve kişi başına okunan kitap sayısı.	77
Tablo 4. Bolvadin Yöresine Ait Yerel Halkoyunları	112
Tablo 5. Anadolu’da ve Afyonkarahisar Yöresinde Görülen Ulusal Ortak Halkoyunları.....	112

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Sanat Türleri	7
Şekil 2. Minyatür	8
Şekil 3. Michelangelo, Gündüz Heykeli; Frig Vadisi Aslantaş-Yılantaş Ören Yeri.....	9
Şekil 4. Bedesten.....	20
Şekil 5. Afyonkarahisar Taşhan'dan Bir Motif.....	21
Şekil 6. Afyonkarahisar Taşhan Restorasyon Öncesi Görünüm.....	22
Şekil 7. Günümüzde Afyonkarahisar Taşhan	24
Şekil 8. Taş cami, Han (Kervansaray) ve Medrese kapısı	26
Şekil 9. Sandıklı Ulu Cami	28
Şekil 10. Alaca Camii Dış Görünüş.....	30
Şekil 11. Alaca Camii İç Görünüş	31
Şekil 12. Afyonkarahisar tarihi kent dokusundan bir görünüm	35
Şekil 13. Tarihi Afyonkarahisar Evleri.....	36
Şekil 14. Tarihi Afyonkarahisar Evleri.....	38
Şekil 15. Çakmaklı (İbrahim Ağa) Evi Dış Cephe Görünümü	41
Şekil 16. Başoda, Tavan Göbeği.....	42
Şekil 17. Üçüncü Kat Sofa Görünümü	45
Şekil 18. Ağaç Çiviler, AYTAM'da Yemenici Meslek Araçları ve Ürünleri Sergisi.....	47
Şekil 19. Tezgâh-Küle (Kesim Tahtası).....	48
Şekil 20. Örs - Kalıp	48
Şekil 21. Kara Yemeni (Erkek Modeli), Kara Yemeni (Kadın Modeli).....	49
Şekil 22. Burun Ölçüsü Alma, Kontokya ölçüsü alma	49
Şekil 23. 1951'de Gecek'te Yapılan Esnaf Törenine Katılanlar.....	53
Şekil 24. 1930'lu yıllara kadar günümüzde Kız Meslek Lisesi'nin bulunduğu alanda yer alan Keçe Hamamı.....	59
Şekil 25. Resim sergisinde ince sanat gölgesini keçeeye düşüren Kvasoğullarının resimli keçeleri	60
Şekil 26. Bolvadin Testi Ocakları, Fırın Dış Görünümü	68
Şekil 27. Testi Ocakları, Atölye ve Çömlek Çarkı Yapan Usta.....	68

Şekil 28. a) Form Testi, b) Kil Çömleği, c) Baca Büzü.....	69
Şekil 29. Cumhuriyet Dönemi Halkevi.....	70
Şekil 30. Halkevi Başkanı.....	71
Şekil 31. Halkevi Başkanı Galip Demirer Utku Anıtı önünde Afyonkarahisar’ın duygularını dile getirirken.....	73
Şekil 32. Halkevi Başkanı Galip bey halka hitap ederken.....	73
Şekil 33. Halkevinin Kuruluşu ve Etkinlikleri.....	74
Şekil 34. Taşpınar Dergisi Halkevimiz Müzi Şubesinin “Mahalli halk türküleri kolu”	79
Şekil 35. Taşpınar Dergisi Sayı 49-60-119 Akın piyesinden iki görünüş 29 Ekim 1936	81
Şekil 36. Taşpınar Dergisi istiklal Halkevi Başkanı Galip Demirer ve Derginin yazı işleri Müdürü Edip Ali Baki	84
Şekil 37. Ebheri Türbesi, Bolvadin ilçesi Eber Köyünde Esirüddin Ebheri Türbesi.....	94
Şekil 38. Aziz Şairimiz Vehbi Çizmeci	99
Şekil 39. Taşpınar Dergisi istiklal piyesinden bir sahne.....	105
Şekil 40. Sinanpaşa’dan Bayrama Gelen Zeybekler, Halkevi Bina Önünde.....	111
Şekil 41. Cumhuriyet Dönemi Afyonkarahisar Halkevi Kalkancılarından bir gösteri.....	111
Şekil 42. Kılıç Kalkan kursu birincileri eğitmen Sabri Serdaroğlu’yla	113
Şekil 43. Afyon Halkevini tertip ettiği İlçe folklor gecesinden Emirdağ - Afyon Halkevi ileri bir arada.....	115
Şekil 44. Afyon Halkevinin tertip ettiği ilçeler Folklor gecesinde Afyon - Şuhut Halkeviler bir arada.....	116

GİRİŞ

Bir döneme damgasını vurmuş olan Taşpınar dergileri; içerisinde bulunan zengin materyaller ve araştırmalarla o yılları aydınlatmış, aynı zamanda o döneme damgasını vurmuş süreli yayınlardır. Bu dergi; yörenin tarihine, kadı sicilleri, yerel malzeme ve yabancı eserlerden geniş ölçüde yararlanarak, ışık tutmuştur.

Bu dergide sürekli yazanlar arasında dönemin sözü geçen önemli yazarları, edebiyatçıları, müzisyenleri, bürokratları, askeri kökenli kişileri bulunmaktadır. Edip Ali Bakı, Süleyman Hilmi Gönçer, Osman Atilla, Haydar Çerçel, Namdar Rahmi Karatay, A. Mahir Erkmen, Muzaffer Görktan gibi vb. kişilerin yanı sıra nice ünlü kalemin bu dergide yazdığını biliyoruz. Söz konusu dergiye atıfta bulunan Türk tarihçiliğinin önde gelen isimlerinden İsmail Hakkı Uzunçarşılı, dönemi işaret ederek Türkiye araştırmalarında Taşpınar dergisinin önemine şöyle değinmektedir:

“Belirli şehirlerde çıkan dergilerde öncelikle verilmiş brifing dairesinden yola çıkılarak değerli ve kıymetli, bir o kadar da mecburi kitabeleri, sicil hulasaları, mahalli vakfiyeler, mezar taşları kitabeleri işlenmeye başlamıştır. Bu zamana kadar izlememiş olduğum Konya, Ün, Uludağ, Kaynak, Yeni Türk, Çorum[lu], Taşpınar dergilerinde orta ve son zaman Türk tarihini yakından ilgilendiren değerli ve orijinal vesikalar gözümüze çarpmaktadır. Bu şekildeki tarih araştırmaları hızını kesmeden devam ederse beş on yıl sonra milli tarihin malzemesi olarak Anadolu’da birçok kıymetli eserler kazanmış olacağız.” (Uzunçarşılı, 1938: 369)

1938 yılında yazılan bu satır ve düşünceler büyük bir tarihçimizin kaleminden yazılara dökülmüştür. Bu yazı, Atatürk döneminde tarihin geniş çaplı olarak araştırılmasına ne kadar önem verildiğinin somut bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda buna Osmanlı dönemi tarihi de dâhildir. Taşpınar dergilerinde de özellikle bahsi geçen, Halkevlerinin Dil, Edebiyat ve Tarih şubelerinin işlevini vurgulayan Dr. Reşit Galip, bu kurumların çalışmalarından beklenen verimliliği şu sözlerle açıklamaktadır:

“Memleketin uzak ve yakın bölgelerinde bulunan çalışanları Dil, Edebiyat ve Tarih şubeleri birleştirme amacında olacaklardır. Bugünkü şartlarda dilciler, edebiyatçılar ve tarihçiler sıkı bir şekilde çalışma çabasında olmalıdırlar. Teşkilatlanma ve çalışma birliği içerisinde milli dilin, milli edebiyatın, milli tarihin sağlam temeller üzerine yükselmesi için bu çalışma birliği şarttır.” (Halkevleri, 1932-1935: 14).

Kısacası, Tarih, Dil ve Edebiyat şubelerinin çalışmaları, ülkemizde bir ulus bilincinin oluşmasına katkı sunacaktır. Bu alanla ilgili yapılan çalışmalar, belgeler ve toplanan bilgiler gerçekten de takdiri hak etmektedir. Dil ve edebiyat alanında

yapılan çalışmalar ve derlemeler Türkçe'nin söz hazinesinin gelişmesine ve anlatım gücünün güçlenmesine sebep olmuştur. Bu alanda yapılan dil ve edebiyat çalışmalarının iki ayrı başlık altında açıklanması gerektiği belirtilmiş ve bundaki amaç açıklanmıştır.

Cumhuriyet döneminde halkevlerinin faaliyet kollarından biri olan “Kütüphanecilik ve Yayın” kolu yurt çapında hızla faaliyete geçti. Ülkenin hemen hemen her ilinde dergiler çıkartılarak, milli görüş, düşünce ve siyasi ideolojiler yaymaya başlandı. Örneğin Ankara’da “Ülkü Dergisi”, Konya’da “Anıt Dergisi”, Afyonkarahisar’da “Taşpınar dergisi” halkevlerinin en önemli dergilerindendir.

TEZİN KONUSU

1932 yılında kurulan ve 1951 yılına kadar Türk kültürünü yaşatma, aydınlar arasındaki iletişimi geliştirme görevi olan halkevleri, aynı zamanda insanların sosyal ve kültürel anlamda kendilerini geliştirmesi için sosyal birer birey olmaları yönünde katkıda bulunmuştur. Bu sebeple halkı bilgilendirmek, bilinçlendirmek adına ülkenin genelinde halkevleri aracılığıyla dergiler çıkaran halkevleri, halkın eğitim ve sosyal alanda gelişmelerine yardımcı olmuşlardır. Bunu da dil, tarih, edebiyat, sanat gibi pek çok alanda kurslar ve seminerler düzenleyerek yapmışlardır.

TEZİN AMACI

Bu çalışmada, 1932-1959 yılları arasında Afyonkarahisar halkevi aracılığıyla Afyonkarahisar’da çıkan Taşpınar dergilerinden ilham alınarak, dönemin gelir açısından orta ve üst sınıf olarak adlandıracağımız Afyonkarahisar halkının, sanat ve hayata dair bakış açılarını inceleyerek yıllara dayalı gelişimi göstermeye çalışırken dönemin zanaat unsurlarını da detaylıca incelenmiştir.

TEZİN ÖNEMİ

Taşpınar dergileri ile dönemin sanata bakış açısı, etkileri ve zanaat unsurları bilimsel ortamda anlatılmak suretiyle, Afyonkarahisar’ın yakın tarihine ışık tutmak adına önemli ve özgün bir çalışma yapılmış olacaktır. Aynı zamanda bölge halkının tarihini ve geçmişini benimseyip tanınması, bilim açısından güncel bir bilgi, belge ve kanıt niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda geçmişten günümüze tüm Taşpınar dergileri ciltler halinde elektronik ortamda taratılmıştır.

TEZİN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Araştırma, 1932-1959 yılları arasında çıkartılan Taşpınar dergilerinde Afyonkarahisar’da sanat ve zanaat, bilimsel açıdan incelenmesi, önemi, içeriği, şiir dizeleri ve yerel halk arası konuşmaları araştırmanın tümünü kapsamaktadır. Araştırma, Taşpınar dergisinin, Afyon Halkevi sahipliğinde yayın hayatına başladığı 1932 - 1959 yılları arasındaki sayılarıyla, ulaşılabilen yazılı kaynaklarla ve araştırmacının imkânlarıyla sınırlandırılmıştır.

TANIMLAR

Çalışma içerisinde en çok kullanılması muhtemel kavramların tanımları aşağıda verilmiştir.

Sanat: Sanat, akıl tarafından belirlenen amaçların, erekların gerçekleşmesini, varlığa gelmesini sağlayan bir yapma yaratma yetisidir (Bozkurt, 1992: 97).

Zanaat: Faydacı bir amaç güden, kuralları, teknikleri, araçları ve ritüelleri olan meslek niteliğine sahip üretim biçimidir (Ünsal, 2018: 117).

Kültür: Bilginin, imanın, sanat ve ahlakın, örf ve âdetlerin, hukukun; bireye, üyesi olduğu toplum tarafından kazandırılmış alışkanlıkların ve yeteneklerin oluşturduğu kompleks bir bütündür (Erol, 2011: 388).

TEZDE KULLANILACAK YÖNTEM

Araştırmanın yöntemi nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasıdır. Araştırmanın evrenini, 1932-1959 yılına kadar olan Afyonkarahisar halkının bölgeye olan katkısını Taşpınar dergileri ile anlatımı oluşturmaktadır.

Doküman inceleme yöntemi olarak kullanılan çalışma, veri toplama, tarama ve yazı analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yönde belirlenen bazı kriterlere göre dergilere ve belgelere ulaşılmış, dergilerin yayına girdiği tarih, yayınlanma yılları, alt veri tabanları, kullandıkları dil, yayınlandıkları yöre ve hangi konularla ilişkili olduğu bulguları saptanarak kendi içinde sistematize edilmiştir.

TEZİN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmada “1932 ile 1959 yılları arasında yayımlanmış olan Taşpınar dergilerine göre Afyonkarahisar’da sanat ve zanaat” incelenmektedir. Araştırma

Afyonkarahisar ili ve bağılı ilçelerinde sanatsal özelliğı bulunan ve ele alınmasında yarar olan bilgi, belge ve malzemelerle sınırlıdır.

Bu nedenle sanatsal konular ve sanatsal içeriğı haiz, edebiyat, folklor, zanaat, mimari vb. uygun alanlar seçilmiştir. Değerlendirme yapılırken araştırmanın gövdesini oluşturan 1932-1959 yılları arasındaki, günümüze de büyük bir kısmı ulaşmış olan sanatsal-zanaatsal faaliyetler ve mimari yapılar dikkate alınmıştır. Bu şekilde günümüzle 1932-1959 yılları arasındaki Afyonkarahisar iline mal olmuş ve Afyonkarahisar'ın sanatı, zanaat çalışmaları ve yapıları arasında karşılaştırma olanağı doğmuştur.

Araştırmanın evrenini, 1932-1959 yılları arasında yayınlanan Afyonkarahisar Halkevi yayın organı Taşpınar dergileri ile aynı isimle 1999-2018 yılları arasında yayınlanan dergiler oluşturmaktadır.

SANAT VE ZANAAT KAVRAMI

Sanat ve Zanaat her ne kadar birbirinden farklı kavramlar olarak değerlendirilse de sürekli değişen yaşam şartları bu kavramların aynı havuz içerisinde toplanmasını zorunlu kılmıştır. Yüzyıllar boyu dönemin yaşam şartlarına göre gelişme göstermiş ve buda yakın tarihimizde hızlıca gelişerek birer akım olarak karşımıza çıkmıştır.

Sanat, insanın doğaya, dünyaya, kendine gibi tüm çevresiyle oluşturduğu iletişim, bağlantı ve bildirim yöntemlerini de kapsayan kendine özgün edimlerdir ve yaratım süreci tümüyle özeldir.

Zanaat ise faydacı bir amaç güden, kuralları, teknikleri, araçları ve ritüelleri olan meslek niteliğine sahip üretim biçimidir. Kuralları belirleyen, ortaya çıkan nesne ve bu nesnenin üretildiğı malzemedir. Sanatın aksine araca, malzemeye tahakkümü vardır (Ünsal, 2018: 117-118).

Sanat ve Zanaat Akımı, Sanayi Devrimi'nin ivme kazandığı 19. yüzyıl sonlarında John Ruskin, William Morris, A.W.N. Pugin gibi bir grup sanatçı ve sosyal reformistin Victoria Dönemi seri üretim politikalarının neticesinde ortaya çıkan değersiz işçiliğe ve gelişigüzel üretim nesnelerine karşı çıkmalarıyla gelişmiştir (Atalay, 2016: 48).

Sanat Kavramı

Hayatın içinde var olmuş bir insan etkinliği olarak sanatın insanlık tarihi ile yaşıt olduğu söylenebilir. Genel anlamda herhangi bir işin veya etkinliğin icra edilmesi ile alakalı bilgilerin, usullerin ve normların tamamı sanat olarak nitelendirilebilir.

Sanatsal etkinliği, birtakım fikirlerin, gayelerin, hislerin, olayların veya durumların, tecrübelerden faydalanılarak, maharet ve hayal gücü kullanılarak ortaya konulmasına ya da başkalarına nakledilmesine dair türetici bir beşer etkinliği diye de vasıflandırılabilir (Bozkurt, 1995: 5-15).

Bu açıdan Şemseddin Sami sanatı “ihtiyacı beşeriyeden birinin imali hususunda, mümarese ile öğrenilen ve icra olunan iş,” diye belirtmektedir (Sami; 1317: 834). Sanat bir insan işi, bir insan yaratması olarak, gene insanın kendini anlatma yöntemlerinden bir tanesidir (Mülayim, 1994: 17). Herhangi kimsenin yaptığı ya da yapabileceği herhangi bir eser, sanat eseri sayılmaz aynı zamanda bunu yapan da sanatçı olarak nitelendirilmez.

Aynı zamanda başka bir tanımla sanat “Sıkıntılı süreçte olgunlaşan düşünceyle yoğrulan, emek ederek hazırlanan ve eşi benzeri olmayan en iyiyi vermeyi amaç eden faaliyetlerdir” şeklinde yorumlanmıştır (Mülayim, 1994: 36). Antik çağ filozoflarından, sanatı ideada ışıyan şey olarak tanımlamıştır. Kant sanatı özgür bir düşüncenin ortaya çıkarılması olarak nitelendirir.

Kant, bir şeyin sanat eseri olarak adlandırılabilmesi için “işlerin akılla ilgili bir düşünüp taşınma üzerine dayanması” ve “özgürlük yoluyla üretime, yani akıllı tavır alışlarının temeline olan bir istenç yoluyla üretim” olması gerektiğini savunur (Kant, 2006: 138-262).

Sanat yapabilme becerisidir. Bu noktada Kant, Sanat ile Zanaat arasında bir ayrım yapar. Birincisi *özgür sanat*, ikincisi *ticari sanat* ismini alır.

Buna göre Kant birincisine bir oyun olarak; yani kendisi için hoş olan bir uğraş olarak bakarken, ikincisini zahmetli bir uğraş olarak ve etkisi ücretle ortaya çıkan bir şey olarak görür (Kant, 2006: 241).

Sanatın Tanımı

Sanat insanın sonlu yaşamdan evrenin sonsuz yaşamına bıraktığı bir gerçekliktir (Şişman, 2014: 11). Yüzyılı aşan bir süredir “Sanat” kavramı insanlığın gelişimi için tam anlamıyla tanımlanamayan ve sınırlandırılmayan bir olgu olmuştur (Bostancıoğlu, 2018: 28). Yaygın kabul gören bir tanıma göre de sanat, düşüncenin estetik kimlik kazanmasıdır.

Estetiğin kurucusu sayılan Baumgarten (1714-1762), güzelliğin en üst düzeyde gerçekleştiği yer olarak doğayı görür. Bu bakımdan sanatın görevi doğayı taklit etmektir. Mendelssohn’a (1729-1786) göre ise sanat, güzeli gerçeğe ve iyiye doğru götürme, yüceltme işidir. Sanatın ana maksadı ise ahlak mükemmelliğidir (Tolstoy, 2008: 14). Bir diğer açıdan bakıldığında ise sanat; İnsanın belli kalıplar içinde konulamayan, insan duygularını, düşüncelerini, görsel, işitsel şekilde dışa vurma şekli ve var etme çabasıdır (Kutup, 2017: 5).

Bu geniş anlama süre gelen zaman zarfında bazı sınırlandırmalar getirilip yeni sanat tanımlarında bulunulmuştur. Sanat, bir düşünce ya da duygunun en estetik ve güzel şekli ile işitsel ya da görsel bir maddede vücut bulmasıdır.

Zanaat Kavramı

Zanaat kavramı söz konusu olduğunda ilk akla gelen, fonetik benzerlik etkisiyle “sanat” kavramı olsa da iki kavram birbirinden ayrılmaktadır. Nişanyan ise kavramın 1930’dan itibaren “z” ile yazılışını san’at sözcüğünden ayırıştırma amacına yönelik olabileceğini ifade etmektedir (Tabanlı, 2018: 36).

Farklı bir bakış açısıyla zanaat, geleneksel üretimin tüm kültürel, sosyal ve ekonomik özelliklerini sürdüren bir kültür mirası niteliğindedir (Seymen, 2018: 11).

Zanaat Tanımı

Zanaat, “insanların maddeye dayanan gereksinimlerini karşılamak için yapılan, öğrenimle birlikte deneyim, beceri ve ustalık gerektiren iş, sınaat” olarak tanımlanmaktadır.

El ustalığı isteyen işler olarak da ifade edilen zanaat, imalat, işçilik, ustalık ve hüner kelimelerine karşılık gelen Arapça şanā’a(t) sözcüğünden dilimize geçmiştir. Dolayısıyla zanaattan söz ederken el emeği, beceri ve öğrenim sürecine vurgu

yapmak gerekir (Yeğenağa, 2017: 11).

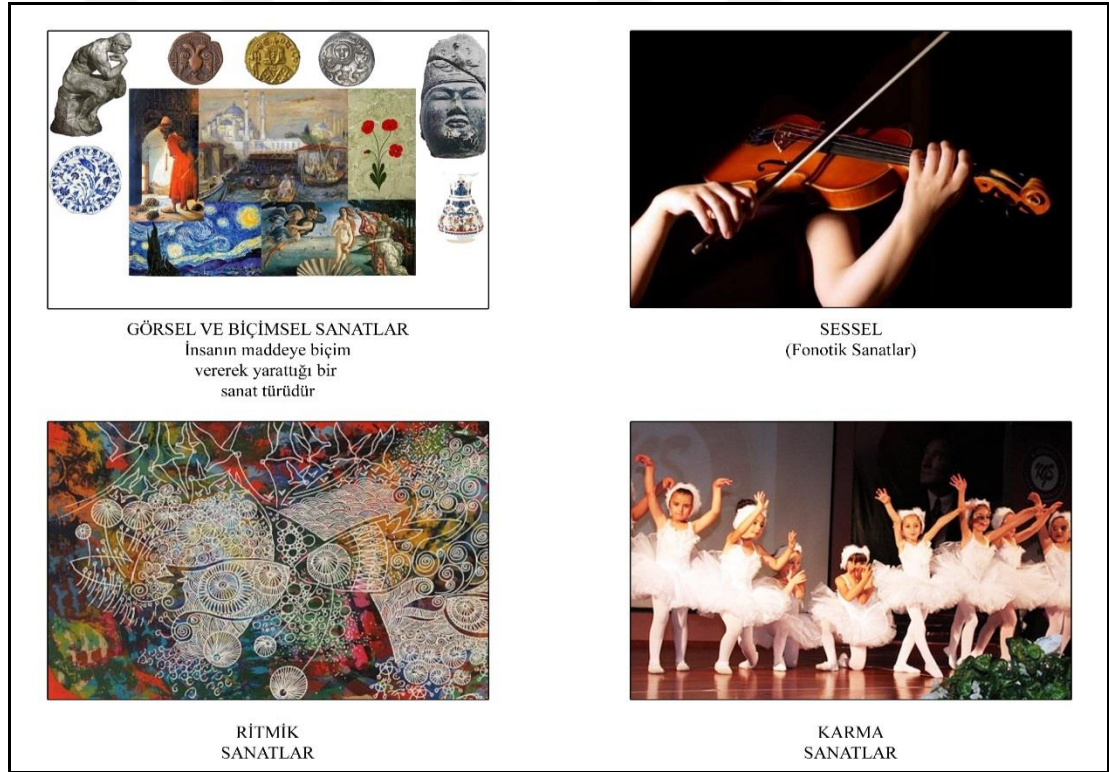
SANAT VE TÜRLERİ

Sanat ve türleri ele alındığında sanatın, insanlık tarihinin her aşamasında bulunan bir olgu olduğu dikkatleri çekmektedir.

Sanat, kişiye zarafet ve hissini edindiren çok önemli bir olgudur. Sanatın hangi dalı ile uğraşırsa uğraşsın sanatçıların tümünde “ince bir ruh, düşünce ve estetik anlayışı” görülür (Turgut, 1991: 162).

Sanat türlerini genel itibari ile görsel sanatlar, sessel (fonetik) sanatlar, ritmik sanatlar, karma sanatlar şeklinde dört ayrı kategoride ele almakta fayda bulunmaktadır.

Şekil 1. Sanat Türleri

Kaynak: Köse, 2018.

Görsel Sanatlar

Sanat türlerinden biri olan görsel sanatlar en yalın anlamı ile insanoğlunun yeryüzünde bulunan maddelere muhtelif formlarda biçimler vererek ortaya çıkardıkları sanatı ifade etmektedir. Görsel sanatlarda kendi içerisinde mimari, resim

ve heykel şeklinde üç ayrı gruba ayrılmaktadır.

Mimari Sanatı:

Kentin tarihi dokusunda yer edinen ve kimliği ile bütünleşen anıtsal yapılar mimari sanat eserleri olarak değerlendirilebilmektedir. Katedraller, camiler, tapınaklar, tiyatrolar, gar yapıları, hükümet binaları ve çeşitli kamu yapıları sanat ürünü olarak nitelendirilebilecek anıtsal yapılara örnek gösterilebilmektedir (Öztürk, 2007: 61).

Resim Sanatı: Resim Sanatı, her yaştaki bireyin bedensel, zihinsel ve duygusal durumunu olumlu anlamda arttırmak ve geliştirmek için yaratıcı görsel sanatlar uygulamalarını kullanan bir tür zihinsel sağlık uzmanlığıdır (Bostancıoğlu, 2018: 46).

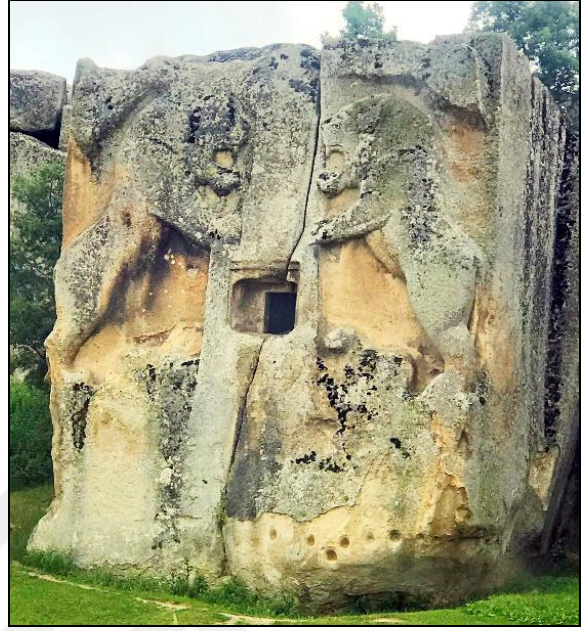
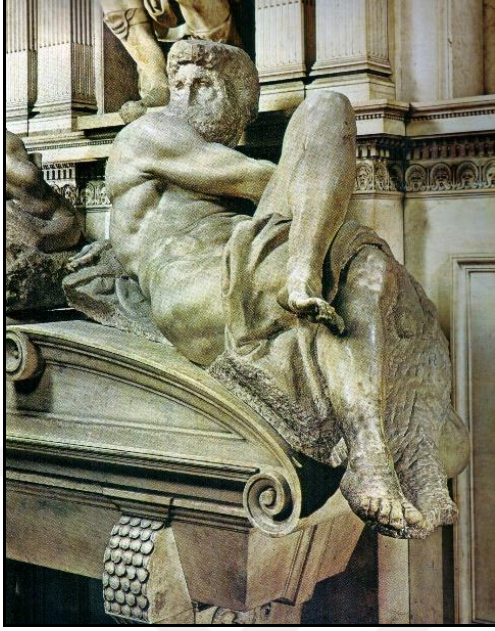
Şekil 2. Minyatür

Kaynak: Köse, 2002.

Heykel ve Kabartma Sanatı: Görsel sanatların son türü ise heykel ve kabartma sanatıdır. Heykel ve kabartma sanatında çeşitli maddelerin yontularak veya kalıba alma tekniği ile biçimlendirilerek meydana getirilen bir sanat çeşitlidir.

Şekil 3. Michelangelo, Gündüz Heykeli; Frig Vadisi Aslantaş-Yılantaş Ören Yeri

Kaynak: Bakkal 2019: 7; Köse, 2019.

Sessel (Fonetik) Sanatlar

Sanat türlerinden ikincisi sessel sanatlar bir diğer ismi ile fonetik sanatlardır. Sessel sanatlar kelimelerle ya da ses kabiliyeti ile biçim kazanmış eserlere denilmektedir. Sessel sanatların en önemlileri müzik ve edebiyattır.

Müzik Sanatı: Sessel sanatlardan ilki olan müzik sanatı hislerin ve düşüncelerin etkili bir ses tarzı ile biçimlendirildiği sanat türünü ifade etmektedir. Müzik insanın kulağına ve ruhuna kulağa hitap eden bir sanat şeklidir.

Edebiyat Sanatı: Sessel sanatlardan ikincisi ise edebiyat sanatıdır. Edebiyat sanatında insanın duygu ve düşünce ve düşlerinin kelimelerle ya da yazı ile güzel ve etkileyici şekilde aktarılmasıdır.

Ritmik Sanatlar

Ritmik sanatlar insan vücudunun hareketlerinden doğan bir sanat türüdür. Opera, bale, tiyatro, dans bu gruptandır.

Dans: Genellikle bir çalgı eşliğinde yapılan beden hareketleridir.

Opera: Sözlerinin tamamı ve ya bir bölümü orkestra tarafından seslendirilen

sahne oyunlarıdır.

Bale: Sahne düzenine ve müziğe dayalı olarak yapılan belirli figürler ve yürüyüşlerle yapılan sanat türüdür.

Tiyatro: Olay ve olguların insanlar tarafından kurgulanarak sahnede canlandırılması sanatıdır.

Karma Sanatlar

Temel malzemesi insan ve toplum ilişkileri olan hareketli dramatik çalışmalardır. Sinema, tiyatro, kukla bu gruba girer.

Sinema: Çeşitli etkinlikler ve hareketlerin olayların canlandırılarak film şeridinde alınması ve bir perde üzerinde insanlara gösterilmesidir.

Orta Oyunu: Sahne, dekor, perde kullanmadan halkın arasında oynanan Türk halk tiyatrosudur.

Kukla: Kartondan veya tahtadan yapılmış insan, hayvan vb. figürlerinin hareketli yerlerinden ipliklere bağlanması ve bu ipliklerin bir ucunun da sanatçının parmaklarına bağlandığı ve hareketlerin bir perde üzerinden izleyiciye aktarıldığı bir oyundur.

ZANAAT VE TÜRLERİ

Zanaatkârlık denildiğinde, Sanayi Devrimi'yle birlikte kaybolmaya yüz tutmuş meslek ve uğraşlar akıllara gelse de esas anlamıyla zanaatkârlık; kendi iyiliği için bir görevi güzel yapma arzusunu işaret etmektedir (Sennett, 2013: 20). Bu açıdan bakıldığında zanaatkârlığın sadece el ile üretilen fiziki nesneler üzerinden değerlendirilebilecek bir kavram olmadığı aşîkârdır.

Antik Yunan'da çiftçi, heykeltıraş, seramik ustası veya şairin de zanaatkâr olarak kabul edilmesi, kavramı salt olarak el emeği ile ilişkilendirmemiz gerektiği varsayımını desteklemektedir (Yavuz, 2018: 10).

İbn Haldun, çiftçilik, zanaat ve ticareti insanların doğal geçim yollarından biri olarak kabul eder. Ona göre zanaatların ortaya çıkması, genellikle insan topluluklarının göçebelikten medenî şehir hayatına geçmelerinin bir sonucudur (Uludağ, 2011: 698-723). Dolayısıyla zanaatı, şehir hayatının tabîî bir sonucu olarak

kabul eder ve zanaatları üç kısma ayırır:

Birincisi, ister zarurî olsun ister olmasın insanların geçimi ile ilgili olan zanaatlar (dokumacılık, ipekçilik, marangozluk, demircilik gibi). İkincisi, insanın özelliğini teşkil eden düşünceye ait ilim ve zanaatlar (istinsah, cilt, müzik, şiir ve ilim tahsili gibi). Üçüncüsü, siyasete (sevk ve idare) mahsus olan zanaatlar (askerlik gibi). İbn Haldun, ayrıca zanaatları basit ve mürekkep olarak ikiye ayırır.

Zarurî ihtiyaçlarla ilgili zanaatları basit zanaatlar, lüks (kemâli) ihtiyaçlarla ilgili olanları da mürekkep zanaatlar olarak ifade eder. Toplumun düşüncesi sadece zarurî ve hayatî ihtiyaçların teminine yönelirse marangozluk, demircilik, terzilik, kasaplık, dokumacılık gibi basit zanaatlar ortaya çıkar.

Medeniyet gelişip halk lüks olan şeyleri istemeye başlayınca zanaatlarda da gelişme ve çeşitlenme görülür. Daha zarif ve kalitesi üstün işler (ayakkabıcılık, kuyumculuk, ipek dokumacılığı, ciltçilik gibi) yapılmaya başlanır (Uyanık, 2015: 62).

TOPLUM VE SANAT

Turani' ye göre sanatta, sanat eserleri estetikle bütünleşir. Aristoteles, Platon, Horace ve Longinus'un eserleri toplum ve sanat birleşimine dayanır. Sanat insan ilişkilerinin dayandığı temel iletişimi kaynağı olmakla beraber, ilişkilerin niteliğini de belirler (Tütüncüoğlu, 2016: 69-70). İç dünyayı keşfeden sanatçı, onu sanat eserine de yansıtır. Toplumun kendi içinde yaşadığı çelişkileri ve çatışmaları eserlerine taşır.

Sebebi ne olursa olsun her dönemde sanat kendini belirleyen kararlı bir realiteye bağlı kalmıştır. Bu realite yönetimlerin ve kültürün kendi yapısına uygun sanat ortamı oluşturması ile alakalıdır. Devamlı değişen yargılara bağlı kalırken, esasında değişen tüketim-üretim şartlarına ve neticelerine yabancı kalınmamıştır (Fischer, 1985: 25).

TÜRKİYE' DE SANATA GENEL BAKIŞ

Türkiye'de sanata bakış, günbegün değişime ihtiyaç duyarak, kendini yenileyerek çağdaş bir sanat bakış açısına ulaşma çabasını sürdürmektedir. Bu tarzda bir keşmekeş bir yapı içerisinde hayatımızı idame ettirdiğimiz dünyanın

düzenlenmesi ihtiyacı, yalnız estetik kaygı ve bakış açısıyla sağlanabilir. Türkiye’de devletin insanları sanata teşviki ve yönlendirmesi ya da kolaylıklar sağlaması boyutları şüphesiz ki önem arz ederken kişilerin temel hak ve ödevleri ekseninde ne kadar yer almakta sorusu akıllara gelmektedir.

Sanat, anayasamıza iki madde de bahsi konu olmuştur. Bunlardan birincisi 27. madde ile kişinin hak ve ödevleri bölümü iken ikincisi olan 64. maddede ise sosyal, ekonomik hak ve ödevler konularından bahsedilmektedir. Bunlar 1982 anayasasında sanat özgürlüğüne ilişkin olarak düzenlenmiştir.

“IX. Bilim ve sanat hürriyeti MADDE 27 - Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir. Yayma hakkı, Anayasanın 1’inci, 2’nci ve 3’üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz. Bu madde hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenmesine engel değildir...”

“XII. Sanatın ve sanatçının korunması. MADDE 64 - Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır...” (Bingöl, 2011: 92–139).

Anayasanın söylendiği gibi iki maddesinde bahsedilen, insanın sanatı özgürce ifade etmesinden, devlete karşı insanı koruyuşundan, devlete söz konusu alana dokunmaması için kurallar koyan ve onun önüne adeta bir set ören anayasal düzenlemedir. Türkiye sanatsal etkinlikler ve sanata bakış açısı ile dünyanın gelişmiş ülkelerine nazaran daha kapalı ve geride olduğu bilinen bir gerçek olsa da bu alanda gönüllüler, sivil toplum kuruluşları ve eğitimlerini tamamladıktan sonra sanat adına ve ülkenin sanata bakışı adına büyük fayda sağlayacaklarını düşündüğümüz gençler ve öğrenciler Türkiye için sanat için yarının umutları olacaktır.

KENT SANATI

Kent gibi karmaşık ve çok boyutlu bir kavramı tanımlayabilmek adına çok sayıda yaklaşım bulunmakla beraber, bunları iki ana kütlede bir araya getirmek ihtimal dâhilindedir. Birinci grup, kenti kültürel öğelere ağırlık vererek, diğeri ise sosyo-ekonomik açıdan tanımlar.

Kent ile uygarlık olguları arasındaki yakın ilişkiden hareket ederek ilk gruptaki incelemeciler, kenti uygarlığın yaratıcısı ve koruyucusu olarak nitelendirmektedir. Öyle ki Ruth Whitehouse’ nin kentin tanımını “‘uygarlık diye adlandırılan toplumun örgütlenme aşamasına gelmiş temel toplumsal yerleşme”

olarak yapmıştır.

Ünlü kentsel tarihçi Lewis Mumford'a göre ise: "İlk baştan bu yana kent, uygarlık ürünlerini bir araya getirmek ve iletmek için özel olarak dizayn edilmiş, maksimum hizmetin minimum alanda sunulması için yeterince doldurulmuş ve ayrıca cemiyetin değişen gereksinmelerine, büyümeden kaynaklı daha karmaşık biçimlere ve yığılan toplumsal mirasa yer sağlayabilecek şekilde genişleyebilen bir strüktürdür." (Sözen ve Tanyeli, 2010: 165).

Sosyo-ekonomik açıdan yapılan tanımların temel özelliği, kenti bulunduğu dönemin ve toplumun ekonomik yapısı ile birlikte değerlendirmesidir.

Bunların en bilineni Le Corbusier'nin başkanlık ettiği Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi'nin (CIAM) yayınladığı Atina Antlaşması'nda yer alan şu sözlerdir: "Kent bölgeyi teşkil eden ekonomik, sosyal ve politik bütünün bir kısmından başka bir şey değildir." (De Duve, 2002: 111).

Jane Jacobs ise kenti köy ve taşra kasabası gibi diğer yerleşim birimlerden ayırıcı bir özellik olarak şöyle bir tanım getiriyor: "Kendi yerel ekonomisiyle kendi ekonomik gelişimini gerçekleştiren bir yerleşim yerine 'kent' denilmektedir (Sözen ve Tanyeli, 2010: 165).

Kentler de süreklilik gösteren dinamizmi ile sanatçının dikkatini çeker ve ortaya yeni çıkaracağı sanatsal icralarında geniş bir kaynak alanı oluşturur. İnsanları ve insan topluluklarını muasır medeniyet seviyesine ulaşmasını sağlayan ve kültürel yücelişin özünü ihtiva eden kentler, ortaya çıktıkları ilk andan günümüze kadar geçen zaman zarfında kendilerine münhasır birikimler oluşturmuşlardır.

Bu birikimler kentin içinde yer aldığı tabii çevre ile etkileşimi neticesinde başlamış, kültürel birikim ile biçimlenmiştir. Buradan hareketle "Kentlerin de kendine özgü bir kültürü vardır." Bir kenti meydana getiren unsurların tümü, kentsel dokuyu meydana getirmektedir. Kentsel dokuyu meydana getiren unsurların renk, mekan, ışık, doğa, su vb. gibi etkenlerden bir araya geldiği ve bu kombinasyon neticesinde kentin fiziki yapısının meydana geldiği görülmektedir.

İnsan unsuru da bu birleşimle beraber kentin ana eksenini meydana getirmektedir. Tüm bu etkenler sanatın terminolojisiyle yakın bir münasebet içerisinde. Kentlerin de hafızası bulunmaktadır (Koçak, 2011: 261).

Sanatçı, kentin sahip olduğu bu akli ve hafızayı idrake, idraki de biçime dönüştürür. Bunun yanı sıra kentlerde güçlü kaynak noktaları bulunmaktadır. Bu tür

kaynak noktaları kentte yaşayanların hafızasında bulunmakta, kentin kimliğiyle birleşmekte ve kentin simgesi durumuna gelmektedir.

Kentsel bir obje durumundaki unsurların sanatsal özellikler, estetik değerler taşıması kent hafızasında yer edinmelerinin birincil sebeplerinden biridir. Belli bir orijinalliğe haiz bulunan bu unsurlar, kentin okunabilirliğini sağlayan sanat ürünleri olarak nitelendirilebilmektedir (Altıntaş ve Eliri, 2012: 64).

Sanatın sadece sanat galerilerinde ve müzelerde görünür durumdan çıkartılıp, sokaklara, meydanlara taşınması, gündelik hayatın içine girmesi daha hacimli grupların pay alması açısından uygulanabilecek metotların en önemlilerinden bir tanesidir.

Şehir gelenek ve göreneklerin, siyasal tavır ve düşüncelerin toplanıp bir araya geldiği yerdir. Kùltürler kentte meydana gelir, kente gelişir ve kente katkı sağlarlar. Bu özelliğiyle şehirler belli bir kùltürün niteliğini temsil ederler (Uçkaç, 2006: 31).

BİRİNCİ BÖLÜM

AFYONKARAHİSAR'DA SANAT VE ZANAAT

1. AFYONKARAHİSAR'DA SANAT

Afyonkarahisar Hitit, Frig, Grek, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi çok sayıda uygarlığa ev sahipliği yapmış bir şehirdir.

Roma hâkimiyetinde, Anadolu'da birçok antik şehir kurulmuştur. Afyonkarahisar ili de bu kurulan şehirlerarasındadır. Amorium (Hisar köyü), Docimeia (İscehisar ilçesi), Prymnessus (Süğlün kasabası) gibi antik Roma şehir kalıntılarından ele geçen yazıtlara göre Afyonkarahisar bölgesinde Roma devri yerleşmesi 4. yüzyıla kadar sürmektedir (Aşlıoğlu, Memlük, 2010: 190).

Bilhassa Kurtuluş Savaşı'nda çok önemli yeri bulunan Afyonkarahisar; termal potansiyeli, mermeri, haşhaşı, sucuğu, lokumu, kaymağı, halısı, kilimi, bakırcılığı, semerciliği, yöresel yemekleri ile ün salmış bir şehrimizdir. Diğer taraftan halk oyunları, türküleriyle de ayrı bir zenginlik sergiler.

Afyonkarahisar'da sanat olgusu ve özellikleri ilk yerleşimden Türk egemenliğine kadar Afyon'da sanat ve Türk egemenliğinde Afyon'da sanat olarak iki başlıkta ele almakta fayda bulunmaktadır.

1.1. İLK YERLEŞİMDEN TÜRK EGEMENLİĞİNE KADAR AFYON'DA SANAT

Mermer, insanla M.Ö. 2500 yıllarında, yani 4500 yıl önce Eski Tunç çağında buluşmuştur. Eski Tunç çağına ait Kaklık kazısında, bir ölünün göğsü üzerine konulmuş mermer bir idol, tarafımızdan bulunarak Afyonkarahisar Müzesi'nde sergilenmektedir.

M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren günümüze kadar yaklaşık 2500 yıl boyunca mermer, insanların en çok aradığı malzeme olmuştur. Mermer, yontulmaya, ona biçimler verilmeye, oya gibi işlenmeye başlanmıştır. Temelden tavana kadar anıtsal yapılar, evler, sokaklar, surlarla çevrili kentler, kentleri birbirine bağlayan yollarda,

mermer, yapım malzemesi olarak kullanılmıştır.

Özellikle Romalılar döneminde büyük rağbet gören Afyonkarahisar mermerleri blok ve sütunlar halinde, Roma ve Yunanistan'a gönderilmiş, sipariş üzerine heykel, heykelcik, adak ve mezar taşları, lâhitler ve ölülerin küllerinin saklandığı kaplar yapılmıştır (İlaslı, 2004: 347-354).

Heykel yapımı için en uygun beyaz mermer olan "Afyonkarahisar şekeri" nin çıktığı yer, burasıdır. Afyonkarahisar şekeri ve pavonazzetto diye bilinen menekşeli mermer, dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Yalnızca bu bölgede Bacakale'de bulunmaktadır.

1.2. TÜRK EGEMENLİĞİNDE AFYON'DA SANAT

Afyonkarahisar bir kültür ve sanat şehridir. Afyon'da Keçecilik, yemenicilik vb. gibi el sanatları, Afyonkarahisar Evleri, Halkevi, Ulucami gibi, kültürel değer abidesi yapıları, bestecileri, şairleri, derleyicileri ve saymakla bitmeyecek çok büyük bir kültürel ve sanatsal bir yoğunluğu bünyesinde barındıran sahip bir yerdir.

Afyonkarahisar'daki çarşıda, imalâthanelerde ve atölyelerde üretilen çoğu el yapımı ürünler, memleketimizin ekonomik hayatı yönünden çok önem arz etmektedir.

Dünyaca ünlü, tanınmış eserlerimizden bazıları Şikago'daki milletlerarası bir sergide sergilenmiş Karahisar 'da üretilen el ürünlerinin sergide büyük ilgi görmesi üzerine padişah bu kente onur ve teşekkür belgesi göndermiştir (Gökay, 1996: 161).

Afyonkarahisar müzeleri, Afyonkarahisar ilinin öteki önemli kültürel çekiciliklerinden bir tanesidir. Afyonkarahisar'da bulunan bu önemli müzeler şu şekilde sıralanmaktadır: Afyonkarahisar Müzesi, Zafer Müzesi, Bolvadin Müzesi, Sandıklı-Hüdai Açık hava Müzesi, İscehisar Açık Hava Müzesi ve Afyonkarahisar Mevlana Müzesi (Arsoy, 2004:382).

Afyonkarahisar'da bulunan bu müzecilik anlayışı Cumhuriyet tarihini ilk yıllarından itibaren başlamış ve günümüze kadar yüz binlerce eser toplamış ve halende toplamaya devam etmektedir.

Türkiye'nin en fazla kültürel ve tarihi eser sayısına sahip müzelerinden biri olmasına karşın, fiziki imkânsızlıklardan ötürü 45.000 civarı eserden yalnızca 5.000

civarı bir eser günümüzde Afyonkarahisar Müzesi'nde sergilenmektedir (Özdemir ve Kervankıran, 2012: 17). Afyon'da sanat olgusunu taşıyan başlıca sanat öğelerinden başka bir tanesi de halkevleridir. Halkevlerinde millî sanat, dolayısıyla da millî kültür kaynakları ile gelişime dair adımlar atılmıştır.

Batı sanatının halkevlerinde ulusal değerlerle beraber algıladığım sineması ile müziği ile ve tiyatrosu ile evrensel olarak kabul gördüğü dikkat çekmektedir. İşlenmesi gereken bir diğer yapı ise Türk müziği, resmi, edebiyatı olduğu belirtilmektedir (Halkevlerinde Yürütülen Sanat Çalışmaları, 1932-1950).

Yazar halkevlerinde yaşamış olduğu deneyimi “Halkevlerinin Kaynağı” yazısında anlatmış;

“Afyonkarahisar türkülerini yerli saz sanatçılarından, yerli olan seslerden öğrendim. Afyon'da “Taşpınar” diye güzel bir dergi çıkardı. O dergiden birçok şiirler yayınladım. Anadolu'nun Atatürkçü kültür kemanına bir Türkmen sevinciyle beraber katıldım. Halk konuşmasından birini Afyonkarahisar'da halk evinde yaptım...”(Tunalı, 2014: 27-28).

Araştırmamızın bu bölümünde bu kültürel değerleri tüm ayrıntıları ile ele aldıktan sonra araştırmamızın üçüncü ve son bölümü olan Taşpınar dergilerinin sanata katkısı kısmında ise bu değerlere katkıda bulunan değerli şahsiyetlerin eşliğinde konunun daha da ne anlaşılabilmesi sağlanacaktır.

2. AFYONKARAHİSAR VE ÇEVRESİ SİVİL MİMARİ YAPILAR

Anadolu'da yaşanan bütün dönemlerine buranın en eski yerleşim yeri olan Afyonkarahisar şahitlik etmiştir. Türkiye'de bulunan aşiretler 12. Yüzyılın başlarından itibaren Afyonkarahisar'a yerleşmeye başlamışlar aynı zamanda da boşalan ve terk edilen köy ve şehirleri yeniden inşa etmişlerdir.

Bu sebeple Afyonkarahisar ve yakınlarındaki “Akören”, “Karacaören” gibi “ören” ismi taşıyan çok sayıda köy bulunmaktadır. Bu aşiretler, kurdukları yerlere, bu yerlerdeki ovalara, mevkilere, dağlara, yaylalara, ırmaklara, göllere yeni adlar vermişlerdir.

Bu adlar çoğunlukla mensup oldukları boyun adlarıdır: Avşar, Dodurga,

Bayat, Kızık, Sorgun ve Kınık gibi. Aynı zamanda da geldikleri şehir ve köylerin isimlerini yeni yeri kuran aşiretlerinin isimlerini bu kentlere vermişler, kurdukları şehirlerde Türk-İslam eserleri inşa ederek buralarda Türklüğü yaymışlardır (Bayar, 2004a: 369).

2.1. AFYONKARAHİSAR BEDESTEN ARASTA VE TAŞHAN

Düzenli, sürekli ve oturmuş ticaretin oluşum alanı şehirlerdir. Ticaret malları, eşit zenginliğe, kalite yüksekliğine ancak şehirlerde ulaşabilir. Bunun için ticaret yapıları şehirlerde yükselir.

Selçuklulardan itibaren, en gelişmiş şeklini Osmanlı'da gördüğümüz han, bedesten ve çarşılar şehircilik anlayışı içerisinde ticaretin rol modeli ve yeri bir sosyo-ekonomik sonuç olarak ortaya çıkmıştı. Mimari açıdan da belirli bir karakterde birer yapı türü oluşturmuşlardır (Taşpınar, 2012: 92).

Baharat yolu ve ipek yolu üstünde yer alan Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin sağladığı seyahat hürriyeti, bu yollar üstüne inşa ettiği kervansaraylar ile kervanların istirahatının, yeme içmesinin sağlanması; mal, hayvan ve canlarını güvencede bulundurmıştır. Bedesten Arapça (bez) sözcüğü, pamuk ya da ketenden yapılmış dokuma anlamında olup bezzaz ise bezci, bez satıcısı demektir. Bezciiler, kumaşçılar çarşısı atılanımdaki Bezistan, bugün Bedesten şeklinde söylenmektedir.

Bedestenler, taş, tuğla gibi sağlam malzemeden, kendine özgü mimari ile inşa edilmiş, üzeri tonoz ve kubbe ile kapatılmış sağlam ve güvenli yapılardır. Etrafı çevreleyen çarşı ile irtibat sağlayan demir kapısı olup, geceleri bu kapılar kapatılırdı. Şehrin büyüklüğüne, ticaret hayatının gelişmişliğine göre bazı şehirlerde bir, bazılarında iki, İstanbul gibi büyük şehirlerde ise daha fazla bulunurdu.

Evliya Çelebi'ye göre 16. yüzyılda Afyonkarahisar'da iki bedesten vardı. Çarşının tam ortasındaki bedesten Rüstem Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Diğerisi ise daha eskidir.

Rüstem Paşa Bedesten 'inin 1670 yılında harap durumda olması, tamir edileceği yerde yıktırılarak kalıntıları 500 kuruşa mimar Musa Beşe 'ye satılmış. Yapılan keşifte boyu 21 metre, eni 18 metre, kubbe yüksekliği 18 metre, duvar kalınlığı 1,5 metre, 6 kubbeli ortada 2 mermer direk ve 4 kapılı, 10 pencere olduğu tespit edilmiştir. Bugünkü Bedesten 1914-1916 yılları arasında Tiryakizade Hacı Bekir tarafından Fransız bir mimara çizdirilen projeye göre Ermeni ustalara

yaptırılmıştı.

Klasik Bedesten planına yakın kare planlı, 6 demir kapılı, üstü düz toprak damlı iken, Marsilya kiremitli çatı ile örtülmüştür. Kuzeyde 458 nolu adadaki dükkânlar 2 katlı ve bodrumludur. Güney cephesindeki kapı taç kapı olarak düzenlenmiştir.

Taç kapı, taş kemerli olup, doğusundaki aynada çini üzerine “Ya Hafız 1332/m. 1916” batısında ise “Maşallah 1330/m.14Mart 1914” yazıları vardır. Bedestenin içi yollarının üstü üçgen şeklinde demir çatı ve aydınlık olması için camla kaplanmıştır (Taşpınar, 2012: 92).

Duvarlar moloz taş olup, pencere ve kapı söveleri kesme taştır. Özellikle kapı girişleri ve çarşı içi ferahlığı eski bedestenlerde daha rahatken burada biraz dar tutulmuştur. Esnaf burasının “gözlem ve pazarlık imkânına sahip olmadığını” belirtmektedir. Bedestenler, şehirlerin tarihi ve ticari gelişiminde önemli rolleri olduğundan, halkın kolayca erişebileceği yolların kesiştiği meydanlarda yapılır. Çarşı esnafının ve alışverişe gelmiş olanların namazlarını kılacağı camiler de burada inşa edilmiştir.

Hanlar da ticaret hayatının bir parçasıdır. Hanlar da ticaret yapılan dükkânlar olduğu gibi, ticaret için gelmiş olan seyyahların gece kalacakları odalar, hayvanlar için ahır ve samanlıkları vardır.

Şekil 4. Bedesten

Kaynak: Köse, 14, 2019.

Doç. Dr. Mustafa Karazeybek bir makalesinde geçmişte Afyon'da 40 han olduğu ifade ederek bunları adlarıyla saymaktadır. Bu da göstermektedir ki, Afyonkarahisar ticaret yolları kavşağında mühim bir şehirdir.

Prof. Dr. Mustafa Cezar, 17. yüzyıl başlarında Celali isyanlarından fazlaca zarar gören Afyonkarahisar'a kervanların şehre uğramayıp uzağından geçtiği anlaşıyor, demektedir (Taşpınar, 2016: 93).

15. ve 16. asırlarda Afyonkarahisar'da dericilik oldukça ileridir. Bu sektör sonraki yıllarda da canlılığını muhafaza etmiştir. Dericilik bilhassa saraçlığın gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Afyonkarahisar Saraçlar Çarşısı, adını bu meslekten almaktadır. Geçtiğimiz asrın ortalarına değin bu meslek bu çevrede yapılmaktaydı. Gene sayılan 40 handan birisi de Dericiler Hanı'dır. Debbaglık bu asırlarda yaygın bir meslek ve ticaret alanıdır.

Günümüzde Afyonkarahisar sınırları içinde yer alan ve geçmişte kervanların konakladığı Döğer Kervansarayı, Anıtkaya Kervansarayı, Çay Kervansarayı, Sultandağı Kervansarayı ile bunları birbirine bağlayan yolların her mevsim geçişe müsait olması için bakım, onarım ve korumasını yapan ve Derbent ismini alan köyler vardı.

Arasta'da bir sokak içinde karşılıklı bulunan dükkânlar aynı mesleği yapar. Bakırcılar Arastası, Demirciler Arastası gibi yerler Afyon'da bulunmakta ve bunların bulunduğu mahallede bugün Arasta (Germiyanlar) Camii bulunur.

Şekil 5. Afyonkarahisar Taşhan'dan Bir Motif

Kaynak: Taşpınar Dergileri, Yıl 2017, Sayı 18, Sayfa 55.

Afyonkarahisar Taşhan'ın tarihi ve ticari öneminin anlaşılabilmesi için Vakıf ve Külliye gibi Osmanlı medeniyetinin geliştirdiği iki müesseseyi kısaca tanımak gerekir.

Külliye, Osmanlı Devletinde padişah ve yakınlarının yaptırmış oldukları sanat şahikası camilerin etrafında oluşan; şifahane, medrese, kütüphane gibi sosyal yapılar topluluğudur. Ecdat buralara gerekli olan suyu da bentler, tüneller ve suyolları ile uzak yerlerden getirerek bu suyun şadırvanlardan akmasını sağlamıştır. Temizliğe oldukça önem veren Türkler, İslamiyet'in icabı olan abdest için hamam ve su yapdanni külliyelerin bir parçası haline getirmişlerdir.

Vakıf, Osmanlı Devleti'nin önemli bir medeniyet ögesidir. Bir taşınır, taşınmaz mal üzerindeki haklarından, insanların yararı ve Allah rızasını kazanmak için vazgeçmektir. İşte yukarıda belirtilen külliyeleri inşa ettirenler, bu eserlerin sonsuza değin (kıyamete kadar) yaşaması için bakım, onarım yapılması, fakir yolcuların doyurulması, camide ve medresede, hastanede çalışanların, ders verenlerin maaşlarının ödenmesi, ısıtma ve aydınlatmalarının sağlanması için lazım olan paranın temini için gelir getirici dükkânlar, hanlar, tarlaları vakfetmişlerdir.

Taşhan, Umur Bey Mahallesi Yemeniciler Çarşısındadır. Hacı Uveys Hanı olarak da anılır. Kareye yakın planda ve iki katlı olarak yapılmıştır. Yapının kemer, tonoz ve saçakları tuğladan olup kapı ve pencere söveleri ile alınlıklarda kesme taş kullanılmıştır. Kemer ayakları da kesme taştandır. Ana girişi güney cephededir. Büyük kemerli ve çift kapılıdır. Tonozlu girişin her iki yanında camekânlı odacıklar vardır. Yapının ortası üstü açık avlu olup han odaları avluya bakar. İkinci kata çıkış batı yönünde taş ve ahşap basamaklı merdivenledir. İkinci kat odaları önünde revak vardır. Oda kapılan buraya açılır. Taşhan'ı yaptıran Abdullah Efendi isimli bir kişidir. Abdullah Efendi, Fakıpaşa Mahallesinden Hamza Efendi'nin oğludur (Taşpınar, 2012: 93).

Şekil 6. Afyonkarahisar Taşhan Restorasyon Öncesi Görünüm

Kaynak: Taşpınar, 2012 s.9:92. (13.02.2018 de Restore edilmiştir.)

Ot Pazarı Medresesi'nde 10 yıl müderrislik yapmış, kadılık mesleğine gelmiş 1651 yılında Afyonkarahisar kadısı olmuştur. Bu görevde 4 sene kaldıktan sonra, diğer illere kadı olarak gönderilmiştir. Daha sonra Karahisar Sancağı Askeri Kassamlığı'na atandı. Bu görevde iken iki katlı ahşap bir mescit ve okul yaptırdı. Buraya cami ve okulun altındaki dükkânlar ile yemişçiler çarşısındaki 7 dükkânı, Yeni Cami güneyindeki Dericiler Han'ı ve Taşhan'ı vakfetti. Taşhan'ın vakfiyesinde 42 odası, ahır ve samanlığı, 10 adet bitişik dükkânı olduğu yazılıdır.

Vakfiyede ayrıca mektep ve caminin hocaları ile görevlilerine verilecek maaşın, han ve dükkânlardan gelen gelirle karşılanacağı, mektepte okuyan 20 fakir talebeye her yıl Ramazan Bayramı öncesi bir takım elbise ve ayakkabı verilmesi belirtilmiştir. Bedesten, han ve çarşı esnaflarında aranan vasıf “ahlaklı ve eğitilmiş olması” idi. Bedesten ve hanların sabahları açıldıklarında “pazar duası” yapıldıktan

sonra alışverişe başladığını; dükkân sahiplerinin müşterisini güler yüzle karşıladığını, siftah yapmayan komşu dükkânlara müşteri yollandığını eski eserlerde okuyoruz.

Evliya Çelebi’de Seyahatnamesini Afyonkarahisar ile ilgili kısmında şehrin ticaret hayatı ile ilgili şunları aktarır:

“Şehrin iki çarşısı vardır. Karahisar Köselesi, sahtiyan ve gönleri pembeye çalan renktedir. Yüz dükkânlık tabakhanesinde üç bin kişi çalışır. Dükkânları şehrin dışında, derenin iki kenarındadır. Ayrıca cami ve mescitleri vardır. 19 tüccar hanı vardır.” (Taşpınar, 2012: 94).

Afyonkarahisar’ın Osmanlı’dan kalma bir diğer ticaret mekânı da Uzun Çarşı’dır. Cumhuriyetin ilk dönemlerine kadar derme çatma binalardan oluşan çarşı özellikle 1930’lu yıllarda temizlenmiş, sıra dükkânlar yaptırılmıştır. Uzun yıllar sadeliğini muhafaza eden çarşıda son yıllarda dükkân yapılan değişmeye başlamış, tabela kirliliği had safhaya ulaşmıştır. Çarşı günümüzde de hareketliliğini korumaktadır.

Üzerinde aciliyetle durulması gereken bir nokta da Bedesten ve Taşhan’ın restorasyonudur. Kurumların bir an evvel bu konuya el atması gerektiği kadar esnafın da bu konuda kurumlara yardımcı olması gerekmektedir (Taşpınar, 2012: 94). Yakın geçmişimizde Film ve Dizilere de konu olmuş bu gelişim süreci kurumlarımızın ve esnafımızın ortak paydada birleşmesidir.

Suat Yalaz’ın çizgileriyle hayat bulan Karaoğlan ilk kez filme çekildiği 1960’lı yıllarda büyük bir izleyici kitlesiyle buluşur. Yıllar sonra 2002’de Kanal D televizyonu Karaoğlan’ın maceralarını bu sefer beyazcama aktarmak ister. O günlerde Asmalı Konak dizisi ile ses getiren ANS Prodüksiyon sahibi Abdullah Oğuz tarafından ilimiz Döğür beldesinde Emre Gölü kıyısında büyük bir set oluşturulur.

Karaoğlan rolünde Kaan Urgancıoğlu’nun oynadığı dizide ayrıca Serdar Gökhan, Sinemis Candemir, Sümer Tilmaç, Özlem Tekin, Nihat Nikerel, Yılmaz Köksal gibi tanınmış oyuncular da rol aldı. Orta Asya steplerinde yaşayan Karaoğlan’ın maceralarının konu edildiği dizinin bazı sahneleri Döğür Kervansarayında, bir kısmı şehir merkezinde Taşhan ’da çekilir. Özellikle Taşhan ’da usta oyuncu Yılmaz

Köksal'ın kılıçla hünerlerini gösterdiği sahne ve Döğer Memeç kayalıkları civarında yapılan çekimler diziden akıllarımızda kalan sahneler arasında.

Dizide Afyon Kalesi dijital efektlerle büyücünün sarayına dönüştürüldü. Çekim aşamasında sık sık yerel basın tarafından haber yapılır. 13 bölüm olarak planlanan ve büyük umutlar bağlanan dizi yeterli izlenme oranına erişemediği için 9 bölüm sonra yayından kaldırıldı (Taşpınar, 2016: 11).

Günümüzde ise çeşitli sosyal etkinliklere ev sahipliği yapabilecek bir kültür ve sanat merkezi olabilecek aktif bir çarşı merkezidir Taşhan. Tatlıcı, lokumcu, helvacı haşhaşçı, derici, mermerci, hediyelik eşya, çeyiz mağazası, hamur işi, seramik, ahşap el sanatları vb. gibi olanaklar bulunmaktadır.

Şekil 7. Günümüzde Afyonkarahisar Taşhan

Kaynak: Köse. 14, 2019.

2.2. ÇAY'DAKİ MİMARİ YAPILAR

Özellikle 3 ünlü Türk Mimarın tarihe bırakmış olduğu eserler dikkat çekmektedir. Afyonkarahisar içindeki Selçuk eserlerinden çok kıymetli bir grup olan Çay nahiyesindeki Taş cami, Han (Kervansaray) ve Hamamın mimarıdır (Taşpınar, 1933: 207-208).

Çay'da Afyon-Konya Caddesi üzerinde bulunan bu üç eserden hamam çok harap olmuş ve terkedilmiştir. Kervansaray oldukça bakımlı kalmıştır. Taş cami medrese olarak yapılmış çok ince mozaik çinilerle süslenmiş bir incidir. Müderis odasının pencereleri, cümle kapısı Türk mermer işçiliğinin güzel örneklerinden sayılabilir. Talebe odalarının ortasında bulunan mescit kısmında ise kubbe, kemerler, mihrap Selçuk devrinin ileri gitmiş çiniciğine, güzel birer örnek olan mozaik çinilerle süslenmiştir. Ne yazık ki bakımsızlıktan kubbe göbeğinde, mihrapta, kemerin iç ve dış yüzlerinde bulunan çinilerin bir kısmı harap ve zayi olmuştur.

Kervansarayın ve Taş caminin kapıları üzerinde ikişer satırlık Selçuk sülüsü ile kitabeleri şöyledir:

Kervansaray kitabesi:

Emere bi-imareti hazel-han fi eyyam essultanel-mazam

Gıyasüddünya veddin Keyhusrev bin Kılınç Arslan halleda-İlahü.

Devlete el-abdüzzaif Yusuf bin Yakup gafferallahü zenube bi-tarih sene seb'a ve seb'ine ve sitte mie.

Taş cami (medrese) kitabesi:

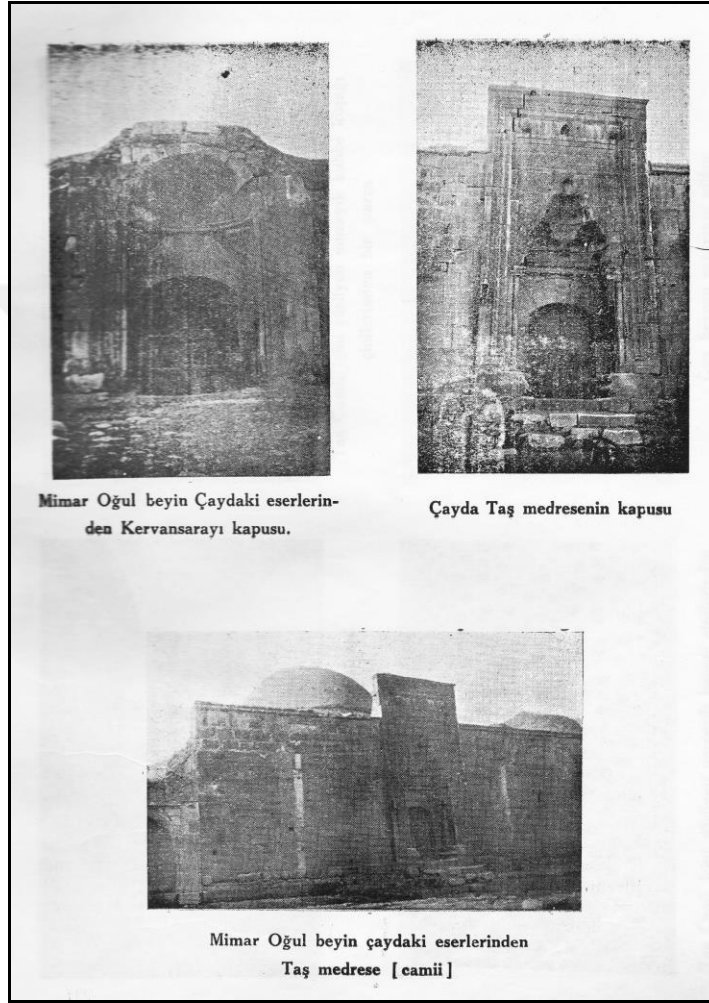
Emere bi-imareti hazel- medresetâl-mübarek fi eyyamı devletüsultanel- âzam zılullahi fil-âlem gıyasüddünya veddin,

Keyhusrev bin Kılınç Arslan halledallahhu saltane el abdüzzaif el- muhtacı ilâ rahmetullahi teâlâ ebül-mücahit Yusuf bin Yakup gafferallahu zenube fi tarih sene seb'a ve seb'ine ve sitte mie (Taşpınar, 1933: 207-208).

Bu kitabelere göre Oğul Bey üçüncü Gıyasüddin Keyhusrev han zamanında ümeradan Ebül-mücahit Yusuf bin Yakup beyin parası ile Hicrî 677 (Miladî 1278) senesinde bu eserlerini yapmıştır. (Amele Oğul Bey Bin Mehmet Bey) şeklinde kendi künyesini Taş cami kapısı üstünde yazmıştır. Şayanı dikkattir ki Oğul Bey eserlerine kendisine ait arma olarak hücum vaziyetinde ve alçak kabartma bir pars resmi de ilâve etmiştir.

Oğul beyin daha nerelerde ne gibi eserleri bulunduğunu hayatının neden ibaret olduğunu ne yazık ki bulmak, öğrenmek mümkün olmamıştır. Muhtasar İbni Bibi Selçuk namesinde bir Oğul Bey ismine tesadüf edilmiş ise de mir-ahur yani devlet ricalinden olarak görülmektedir (Taşpınar, 1933: 207-208).

Şekil 8. Taş cami, Han (Kervansaray) ve Medrese kapısı

Kaynak: Taşpınar, Cilt:1, Sayı:9, 1933.

2.3. SANDIKLI'DAKİ MİMARİ YAPILAR

Mimari eserlerden, Mimar Ay Demir Beyin eserini Afyonkarahisar'ın Sandıklı ilçesinde Ulu Cami adıyla görüyoruz. Ulu Cami'ye birçok ilâveler yapılmış olduğundan tamamıyla Ay Demir Beyin eseri sayılamaz ise de esas kargır kubbe akşamı onundur. Ulu Cami'ye sonradan bir minare bir de iki cephesine ahşap son cemaat yeri ilâve edilmiştir.

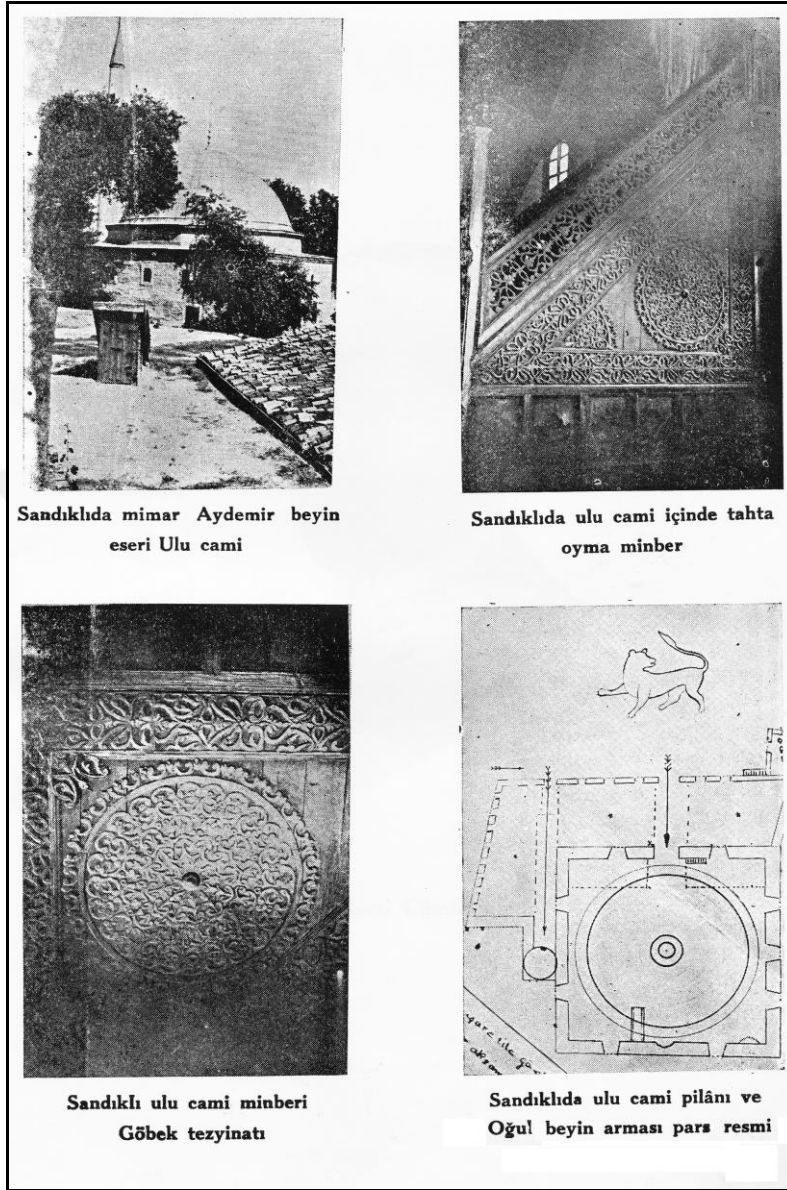
Mimarın ismini ihtiva eden kitabe iç kapının sağ tarafında yüksekçe divara konmuştur. 9 satırlık sülüs ve Arapça olan bu kitabe şöyledir:

Bismi-llahi-rrahmani-rrahim
Ve inne-lmesâcide lillahi felâ ted'o maa-llahü ahaden
Âmmere haze-lmescidü-lmübarek biresm
El'emirü-lkebir elhatirü-Imünir ebü-lhayrat
Bahaü-ddevlete ve-ddin Ömer bin Alâttin
Âla-llahu şanehu ve sanehu âmma şanehu
Fi yevmü- ssebtissadis min
Zi lhicce sene semanine ve seb'a mie
Mimaruhu Ay Demir bin Âbdu-llahü-nnaib (Taşpınar, 1933: 255).

Bu kitâbeye göre Mimar Ay Demir B. cami'yi Germi yan ümerasından Aleddin oğlu Bahaettin Ömer B. (1) emriyle 'hicrî 780 milâdî 1378 senesinde yapmıştır. Mimarın künyesi Abdulahü-nnai şeklinde olmasına bakılırsa köle evlâdı olmalıdır.

Selçuk ve derebeylik devirlerinde hemen bütün san'atkârların tercümei hallerini bulmak mümkün olmadığından mimar Ay Demir Beyin de hayatı hakkında bir şey bilemiyoruz. Cami içinde oldukça güzel oyulmuş tahta minber mimarın kendi eseri mahareti olmalıdır (Taşpınar, 1933: 255).

Şekil 9. Sandıklı Ulu Cami

Kaynak: Taşpınar Dergileri, sayı: 9, 1933.

2.4. DİNAR'DAKİ MİMARİ YAPILAR

Dinar şehri, heykel, mimari, resim ve işlemecilik sanatı üzerine birçok özellikleri vardır. Dinar şehri, yanında önemli iki antik şehri barındırmaktadır. Bunlardan Apameia, Mercimek Tepesi yamaçlarındadır. Kelenia ise Apameia antik kentinin doğusunda Kaleykığıtepe civarındadır (Temurçin, 2009: 189).

Ancak bu iki önemli antik kent toprak altında bulunmaktadır ve hala gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir. Apameia kent alanında, yarım daire şeklinde bir yapı kalıntısı vardır. Bu kalıntının içerisinde stadyum, tiyatro ile Artemis Anaitis tapınağına ait tapınak temeli mevcuttur. Bunlar haricindeki diğer yapılar ise hala toprak altındadır. Helenistik döneme ait sikkelerin üzerine üzerinde Maeander ırmağı ile flüt çalan Marsyas'ın resimlerine rastlanmıştır.

M.Ö 190 yılında Roma'nın Anadolu toraklarında yapmış olduğu ilk savaş olan Magnesia Savaşı ve beraberindeki Apameia Barışı burada yapılmıştır. Dinar Şehri'nde, 19. Yüzyılın sonlarına kadar birçok antik kalıntı bulunmaktadır (Üreten, 2003: 30-36). Bu kalıntılar içerisinde klişe, Anitis Tapınağı, hamamlar ve su kemerleri mevcuttur. Ancak bu kalıntıların hepsi günümüze kadar ulaşmamış ve yok olmuştur.

2.5. BOLVADİN'DEKİ MİMARİ YAPILAR

Afyon'daki 52 yerleşim yerinden birisi olan Bolvadin, Paroreos Phrygia'da kurulmuş olup, yaklaşık olarak 10 bin yıllık köklü bir tarihi mevcuttur. Bu şehir, Selçuklular döneminde camiler, mescitler, medrese ve hanlar ile süslenmiştir. Ancak o dönemlere ait camilerden sadece Alaca Camisi günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Alaca Çeşmesi ile Ali Efendi Cami'sinin günümüze kadar sadece kitabeleri ulaşmıştır. Ayrıca Mevlana'nın oğlu olan Sultan Veled, Afyon' u ziyaret etmiş ve burada Bolvadin Mevlevihane'sini açmıştır (Bolvadin Araştırmaları 1, 2018: 1995).

Selçukluların yıkılışından sonra bu şehre Eşrefoğulları, Sahipataoğulları ve Karamanlılar sahip olmuşlardır. Bu dönemde günümüze kadar varlığını sürdürmüş olan Eşrefoğlu Külliyesi ile Erkmén Hisarı Camii yapılmıştır.

Afyonkarahisar'a 53 km uzaklıkta olan ilçe, ilin en eski yerleşim birimlerinden bir tanesidir. On bin yıla dayanan bir geçmişten bahsedilen ve köklü geçmişinde birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı da bilinmektedir.

Yanık Frigya diye tabir edilen vadide kurulan şehir, gelişimini de olabildiğince hızlı bir şekilde sürdürmüştür. Büyük Selçuklu döneminden kalma içerisinde çok sayıda cami, mescit ve çeşme kurulan ilçe, günümüzde de bu tarihi dokuların büyük bir bölümünü muhafaza etmektedir. Bolvadin'de bulunan tarihi

camiler bölümünde, Alaca Camii Çarşı Camii ve İmaret Camii (Lala Sinan Paşa Camii) ilçenin önemli eserlerindendir.

2.5.1. Alaca Camii

İlçe merkezi Alaca Mahallesi Yörükzade Sokağı'nda bulunmaktadır. Alaca Camisi'nin ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak güneyindeki çeşme üzerindeki kitabeden anlaşıldığına göre H.677/M.1278 tarihinde Selçuklular zamanında III. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Cimri olayının hatırasına külliye olarak yapıldığı kabul edilir (Bayar, 2004: 67).

Cami minaresinin doğu cephesindeki kitabeye göre Kanuni Sultan Süleyman'ın H.960/m.1553 yılında Bolvadin'i ziyareti sırasında bakım yaptırılarak camiye dönüştürüldüğü kabul edilmektedir (Bayar, 2004: 68). Cami kareye yakın ölçülerde dikdörtgen planlı olup sütunlarla ibadet mekânı dört sahna ayrılmıştır.

Bu sahanları meydana getiren sütunları birbirine bağlayan dört kemer ahşap tavanı taşımaktadır. Malzeme olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır. Kuzeydoğu köşesindeki minare kare kaide üzerinde silindirik gövdeli ve tek şerefelidir (Bolvadin Araştırmaları 1, 2018: 2082).

Şekil 10. Alaca Camii Dış Görünüş

Kaynak: Bolvadin Araştırmaları, 2018:2082.

Şekil 11. Alaca Camii İç Görünüş

Kaynak: Bolvadin Araştırmaları, 2018:2082.

2.5.2. Çarşı Camii

İlçe merkezinde, çarşı içinde Hisar Mahallesi Emirdağ Caddesi ile Zafer Caddesi'nin kesiştiği kavşakta bulunmaktadır. Caminin kitabesinden anlaşıldığına göre Eşrefoğulları Beyliği zamanında Mübariziddin Mehmet Bey tarafından H.720/M.1320 tarihinde külliye olarak yaptırılmıştır (Bayar, 2004: 100). Caminin bu binasının mimari özelliği ve yıkıldığı tarih hakkında bir bilgi yoktur.

1553 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın Bolvadin'i ziyareti sırasında Sadrazam Rüstem Paşa tarafından yıkılarak Mimar Sinan'a Kubbeli Camii olarak anılan camiye yaptırmıştır (wowturkey.com, Erişim Tarihi:16.07.2017, Bayar, 2004: 101). Bolvadin Müftülüğünden Osman Hulusi Efendi tarafından kurulan cami yaptırma cemiyetince eski cami yıktırılarak, Afyonlu Mimar Georgios Parmakyan'a yeniden yaptırılmış ve 1904 yılında ibadete açılmıştır.

Cami, Yeni Camii, mihrabındaki döner sütunlardan dolayı Döner Sütunlu Camii ve Ulu Camii isimleriyle anılmıştır ancak çarşı merkezinde olduğu için halk tarafından Çarşı Camii olarak söylenilmektedir (Bayar, 2004: 104). 03.02.2002 tarihinde meydana gelen depremle büyük hasar gören caminin minaresi şerefeye kadar yıkılmış, 05.08.2002 tarihinde çıkan yangınla da camii büyük hasar görmüştür (Veli Ayar, Görüşme:15.07.2017). Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait caminin tadilat ve tamirâtı yapılarak 30.09.2005 tarihinde tekrar ibadete açılmıştır.

Dikdörtgen plan üzerine yükselen prizmatik kütle ve minaresinin kürsüsü düzgün kesme taşlarla yapılmıştır. Yer yer moloz taş, tuğla kullanılmış yığma bir binadır. Saçakları ahşap, üstü kırma çatı ile örtülüdür.

Doğusunda tek şerefeli minaresi, doğu, batı ve kuzey cephelerinde üç giriş kapısı vardır. Derinlemesine dikdörtgen planlı caminin ortadaki iki desteğe kıble duvarına paralel kemerler iç mekânda bir bölme izlenimi verir (Bayar, 2004: 106-107). Dikdörtgen çerçeveli mermer kaide içine yapılmış mihrabın iki yanında sabit olmayan mermer sütunlar yerleştirilmiştir (Bolvadin Araştırmaları 1, 2018: 2083).

2.5.3. İmaret Camii (Lala Sinan Paşa Camii)

Camii ilçe merkezinde Lala Sinan Paşa Mahallesi'nde bulunmaktadır. Camii, şadırvanı, çeşmesi, hamamı, tekkesi ve medresesi ile tam bir külliye niteliği taşımaktadır. İstanbul'un ilk kadılarından Sivrihisarlı Hıdır Bey'in oğlu Hoca Sinan Paşa tarafından yaptırılan camii 1481 yılında ibadete açılmıştır (Yavuz, 2014: 209). Kare plan üzerine yükselen basık prizmatik kütle ve anıtsal kubbesiyle 15. ve 16. yüzyıl tek kubbeli camilerin en güzel örneklerindendir.

Kubbe yüzeyleri natürlük ve manzara resimleri ile süslüdür. Giriş ekseninin üzerinde, kıble duvarının üzerinde mihrap, sağında minber, kuzeyinde ahşap kadınlar mahfili yer alır (Bayar, 2004: 148). Caminin duvarlarında taş, minaresinde tuğla, sol cemaat yerinde ahşap ana malzeme olarak kullanılmıştır.

Kubbe tuğla ile yapılmış, kurşunla kaplanmıştır. Caminin kuzeybatı köşesinde sekizgen kaide üzerine oturtulmuş silindirik gövdeli minare tek şerefelidir. Sıklıkla yenilenen yolun devamlı yükseltilmesiyle pencereler yol seviyesinden bir metre aşağıda kalmıştır. Bu caminin özelliklerinden birisi de Sakalı Şerif'in burada bulunmasıdır (Yavuz, 2014: 209). Sakalı Şerif'in Medine'den Cılkzade Hacı Süleyman Ağa tarafından getirilip camiye hediye edildiği bilinmektedir (Bolvadin Araştırmaları 1, 2018: 2085).

2.5.4. Bolvadin'de Bulunan Tarihi Türbeler

Anadolu'nun belki de en eski yerleşim yerlerinden biri olan şehrin yaşamış olduğu tarihi devirlerden, özellikle Türklere geçmesinden sonra şehir, boyların

yerleşmesi sonrası aşiretlerinde iskânları sonucu farklı farklı cemaatler ve aşiretler intikal etmiştir.

Müslümanlığın yayılması, cemaatlerin intikali ile şehirde zamanın değerli büyüklerine ait türbeler yapılmış ve bu türbeler günümüze kadar gelmiştir. Bolvadin’de bulunan tarihi türbelerden Abdülkadir Geylani-i Sani Hazretleri Türbesi, Abdülvahab Gazi Merkadi türbesi ve Sultan Carullah Zamahşeri Türbesi şehrin günümüz kültürüne kadar gelmesinde önemli etkileri olmuştur.

2.5.4.1. Abdülkadir Geylani-i Sani Hazretleri Türbesi

İlçe merkezinde Ağılönü Şıhlar Mahallesi, Şıhlar Camisi’nin batısındadır. Kadiri Tarikatı’nın kurucusu olan Seyyid Abdülkadir Geylani Hazretleri’nin on ikinci kuşaktan torunu Şeyh Seyyid Abdülkadir Geylani-i Sani’nin 17. Yüzyıl başlarında Bolvadin’e gelerek Ağılönü’nde tekke kurduğu ve irşat görevi yaptığı bilinmektedir (Yavuz, 2014: 11). Şeyh Seyyid Abdülkadir Geylani-i Sani Hazretleri ve 16 yakınına ait toplam 17 sandukanın bulunduğu türbe, vefat tarihi kabul edilen (H.1062/M.1651) tarihi takiben yapıldığı sanılmaktadır.

Son bina 20. yüzyılın başında kare planlı olarak yapılmıştır. 1989 Yılındaki onarımla ahşap olan sandukalar kaldırılarak mermerle kaplanmıştır (Bayar, 2004: 290). Evlenen gençler (damatlar), askerler, felçli hastalar, çocuğu olmayanlar, sünnet çocukları bu türbeyi ziyaret ve dua ederler (Bolvadin Araştırmaları 1, 2018: 2086).

2.5.4.2. Abdülvahab Gazi Merkadi Türbesi

İlçe merkezinde Ağılönü’ne 1 km. mesafede Yeni Tekke denilen yerde Eber Gölü yol üzerinde küçük bir höyük üzerine yapılmıştır. Abdülvahab Gazi Hazretlerinin asıl adının Abdulvahhab bin Buht olduğu ve Peygamber Efendimizi (SAV) gördüğü rivayet edilmektedir. Seyyid Battal Gazi ve Ahmet Turani ile birlikte katıldığı savaşta yaralanır ve Bolvadin’de vefat ederek şu anki türbenin bulunduğu yere defnedilir (Yavuz, 2014: 13). Halk arasında Uzun Tekke olarak bilinen üzeri açık mezarda mermerden uzun bir kabir bulunmaktadır.

Mermer tablet üzerinde Abdülvahab Gazi hakkında bilgiler yer almaktadır. Genellikle çocukları olup da yaşamayanlar, hastalıklı çocuklar, geçimsiz, parasız,

içki içenlerin yakınları tarafından ziyaret edilmektedir (Bolvadin Araştırmaları 1, 2018: 2087).

2.5.4.3. Sultan Carullah Zamaşşeri Türbesi

Türbe, ilçe merkezinde Emirdağ Caddesi üzerindir. Halk Hıdırellez ve mübarek günlerde türbeyi ziyaret eder. Sultan Carullah'ın ünlü Türk âlimi Ebu'l Kasım Mahmud bin Ömer bin Muhammed Ez-Zemahşeri'nin torunu olduğu kabul edilmektedir.

Bolvadin'e ne zaman geldiği bilinmemekle birlikte Anadolu'yu Müslümanlaştırmak için büyük rol üstlenen bir uç beyi-akıncı reisi olduğu söylenmektedir (Yavuz, 2014: 327). 1986 Yılında toprak binası yıkılarak yapılan şimdiki binası, kare planlı sekiz köşeli tambur üzerine oturtulmuş piramit kubbe ile örtülmüştür. İçinde üç adet sanduka bulunmaktadır. Kime ait oldukları kesin bilinmemekle birlikte, Sultan Carullah Zamehşeri'nin torunu olduğu sanılan kişi ve yakınlarına ait olduğu sanılmaktadır (Bayar, 2004: 291).

2.5.4.4. Yörükzade Ahmet Efendi

1874' de Bolvadin' de dünyaya gelen Yörükzade Ahmet Efendi'nin kabri İstasyon Caddesi İkiler Kavşağındadır. İlk eğitimini Bolvadin'de almış olup daha sonra Konya Mebusu Mehmet Vehbi Efendi Hazretlerinin halka-ı tedrisinde yer almıştır. Sonrasında ise İstanbul'a gelip, Şeyhülislamdan ders alıp diplomasını aldıktan sonra ise tekrar Bolvadin'e gelmiş ve burada ilim öğretmeye başlamıştır.

1924 yılında Tevhid-i Tedrisat-ı Esas'ın kabul edilmesiyle birlikte halka vaaz- ı nasihat görevi verilmiştir (Seydi Tosun, Görüşme: 15.07.2017). Alaca Camii'nde imamlık ve vaizlik görevleri yapmıştır. (Bolvadin araştırmaları 2018: 2089).

Kendisi Nakşibendi tarikatına mensuptur ve Alaca Camii'nin yanındaki Hilmiye Kütüphanesi'ni kuran kişidir aynı zamanda. Yörükzâde Ahmed Fevzi Efendi 1957'de Bolvadin'de hayat gözlerini yummuştur. Çalışmada bahsi geçen cami ve türbeler öncelikli olarak kültür turları kapsamında değerlendirilmesi düşünülen cami ve türbelerdir.

Bolvadin, bunların yanında inanç turizmine konu olabilecek Hacı Mahmut Camii, Tahtalı Camii, Müslümana Merkadi vb. pek çok cami ve türbeyi de barındırmaktadır. Kültür turlarının kapsamına göre bu cami ve türbeler de dâhil edilebilir (Bolvadin araştırmaları 2018: 2089).

2.6. AFYONKARAHİSAR VE ÇEVRESİ ESKİ EVLERİ VE SÜSLEMELERİ

Afyonkarahisar ve çevresi, ayrıca, kültürel dokunun bir başka bölümünü oluşturan geleneksel evleriyle de ünlüdür. Sanki eski, görkemli bir tablonun güzelliğini yansıttığı görülür. Köklü bir kültürün aynası olan bu evler, geçmişin tüm sıcaklığını ve güzelliğini nasıl da sergiler bizlere.

Geleneksel Afyonkarahisar evlerinde iki tür üst örtü uygulaması görülmektedir. Bunlar genellikle dört omuzlu kırma çatı ve tek omuzlu beşik çatı uygulamasıdır. Sayıları az da olsa tek eğimli çatılara da rastlamak mümkündür (Sutad, Bahar, 2018: 43).

Dört omuzlu kırma çatılar daha çok köşe evlerde ve avlulu, en az iki ve üç cephesi açık olan evlerde görülmektedir. Hayranlıkla seyredilmesi gereken bu eserlerde, usta ellerin maharetinin bulunduğu, O eski mimari dokunun, doğanın, yaşantının güzelliğini, estetiğini, içtenliğini yer almaktadır.

Şekil 12. Afyonkarahisar tarihi kent dokusundan bir görünüm

Kaynak: Köse, 7, 2019.

Afyonkarahisar tarihi sivil mimari örnekleriyle doludur. Afyonkarahisar'da eski kent dokusunu koruyan evler 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında yapılmış olup Kale Hıdırlık eteğindeki eğimli arazide yer alır. Tacı Ahmet, Molla Bahşi, Zaviye, Hacı Eyüp, Ak Mescit, Yukarı Pazar, Mecidiye, Kubbeli, Sinanpaşa mahalleleri gibi. Sosyal dayanışmayı, birlik ve beraberliği en güzel biçimde yaşayan o insanlar adeta bunu vurgularcasına birbirlerine sırtını dayayarak, araya sanki bir başkasının girmesini istemez gibi bitişik düzende iki ya da üç katlı olarak evlerini yapmışlardır.

“...İskeleti ahşap ile kurulur
Duvarı, bacası kerpiç örülür,
Üzerine toprak sıva vurulur,
Dertlere dermandır Afyonkarahisar evleri...” (Reşit KESKİN) (Taşpınar, 2012: 17).

Anadolu'da çok farklı kültürlerin yaşanması ve iklimlerin getirdiği özellikler, yöresel olarak farklı malzemelerin kullanılmasını gerektirmiştir.

Örneğin Doğu Karadeniz'de ahşap strüktürlü mimari, Akdeniz'de kübik taş mimarisi, Güneydoğu Anadolu'da taş, Orta Anadolu'da taş-kerpiç, İç Ege'de zemin katı taş üst katları ahşap taşıyıcılı kerpiç dolgu malzeme gibi.

Şekil 13. Tarihi Afyonkarahisar Evleri

Kaynak: Köse. 7, 2019.

Afyonkarahisar'da evlerin alt kısmı kesme taş kaplamalı ya da sıralı moloz taş temelli, ahşap çatılı ve hatıl araları kerpiç dolgu olup üzerleri sıvalı ve badanalıdır. Evlerin pek çoğunda çatı katı vardır. Bunların önü balkonlu, kemerli ve üçgen alınlıdır. Dış cephe süslemeleri yoktur.

Torna sarkıtlı çıkmalar ve onları taşıyan konsollar, çatı kenarlarından sarkan damla motifleri, kat aralarını belirleyen ahşap hatıllar dış biçim özelliklerinde hareketlilik sağlar.

Aynı zamanda estetik bir güzellik sunarlar. Evlerin kapısından girdiğimizde alt kat ve üst kat kapıları genelde ayrıdır) alt kapılar tek kanatlı, daha sade, üst kapı ve ana giriş kapıları çift kanatlı ve daha gösterişlidir. (tarım kültürünün bir sonucu olarak, at arabası da girebilsin diye yerine göre hem kapılar hem taşlıklar büyük tutulmuştur)

Ana giriş kapısının üst pencerelerine, evlerin yapılış tarihleri konulmuştur. Ermeni evlerinde bugün kullandığımız tarihler, Türk evlerinde ise hicri tarihlerle yapıldığı tarih yazılmıştır.

Kapı kolları, menteşeleri özellikle tokmaklar estetik ve güzeldir. Ayrıca onların halk arasında dili de vardır. Tarihi doku içinde bulunan sivil mimari örneklerinden girişinde yapım tarihini gösterir levhalar. Kapılar, demirciler çarşısında el emeğiyle yapılmış menteşeleriyle, çivileriyle, kulplarıyla, bahçeye, avluya, taşlığa açılırdı. Kapı açıldığında kapının arkasındaki çanın sesi bile bir başkaydı. Gelenin içeri girdiğini şingır şingır sesiyle içerdekilere haber verirdi.

Şayet evin bahçesi varsa o mis gibi kokusuyla hanımelleri, fesleğenler, pembe, beyaz, kırmızı sakız sardunyalrı, meyve ağaçları sizi karşılardı. Asmalar üzümüyle, yaprağıyla, kuruğuyla yenirken, çardağa dolanarak gölgesinde oturulacak güzel bir mekân oluşturunurdu.

Şekil 14. Tarihi Afyonkarahisar Evleri

Kaynak: Köse. 7, 2019.

Girişte, zemini taş döşeli, üstü kapalı taşlık adı verilen bir kısım, (özellikle Afyonkarahisar'da kışlar sert geçtiğinden bu kısmın üstü örtülüdür) evin kilerinin, deposunun, ahırının, çamaşırlığının, samanlığının, odunluğun ve tuvaletlerin bulunduğu zemin katını oluşturan önemli yan mekânlardır. Ayrıca evler büyüklüğüne göre, hizmetlilere ait odalar da bu bölümde yer almıştır.

Merdivenlerden yukarı çıkıldığında orta kat karşılar önce. Ara kat da denilen bu kısım, alçak tavanı, küçük pencereleri ile daha çabuk ısınabildiğinden kışın oturulan odalardır. Pencereler bu katta az olup, sokağa yakın olanları kafesli ve sanki üst kat konsollarının arasına gizlenmiş gibidirler. Bu odalarda ayrıca ocak bulunur.

Üst kata çıktığımızda evin en süslü ve güzel döşenmiş odası olan başodanın yer aldığı geniş sofa ve buna açılan diğer odalarla, evlerin planı hakkında en güzel bilgiyi bu katın verdiğini görürüz:

“...Başoda evlerin en güzel yeri,
Bir kültür anlatır işlemeleri,
Ağırlar gelen tüm misafirleri,
Gelenek, töredir Afyonkarahisar evleri...” (Reşit KESKİN) (Taşpınar, 2012: 18)

Geleneksel Türk evinde, ortak birleştirici mekân olarak sofanın önemi büyüktür. Odalar arası dolaşım ve kullanım yeri olarak yazın kışlık yiyecekler hazırlanır evde dokuma yapan varsa halı-kilim-bez dokuyarak bu mekânlar hem oturma, hem iş bitirme yeri olarak kullanılmıştır.

Bu sofaların sokağı gören kısımlarına sedirler yerleştirilmiştir. Başoda evin en gösterişli ve en geniş odasıdır. Burada misafir ağırlanır. Ara katın bulunduğu sivil mimari örneğinde buradaki sahanlık ve oturma alanı ayrı güzelliğindedir.

Odaların her biri ayrı bir yaşam birimi gibi iş görür. Aslında her oda bir ev gibidir. Sediri, ocağı, dolabı, dolap içindeki yıkanma yeri, oturma uyuma, yemek yeme gibi. Ayrıca odalarda çiçeklik ve lambalıklar da mevcuttur.

Afyonkarahisar evlerindeki süslemelere bakacak olursak, ahşap süslemelere daha çok tavanlarda rastlıyoruz. Üst katlarda bağdadı ahşap ile örtülü tavanlar, üz tavanlar, tekne tavanlar gibi. Daha çok tavan göbekleri çok süslüdür. Geometrik motiflerin yer aldığı, oyların ve ahşabın ırsal dizilişiiyle meydana gelen bu tavan göbekleri daire, elips ya da çokgen biçimindedir. Bazı evlerde ise tavanın tamamının ahşap oylarla, ajurlarla süslendiğini görürüz.

Ahşap tekne tavanlarda ortada dikdörtgen bir göbek ve içinde baklava dilimleri (eşkenar dörtgenler), geçmeler, pervazlarda, tavan eteklerinde zikzak, dış damla motifleri yer alır. Dolap kapakları yalın, bazı evlerde bunlarda da geçmeler mevcut.

Alçı süslemelere gelince:

Ocaklarda, tavanlarda, çiçekliklerde görölmekte... Ocakların üst kısmı yaşmak dediğimiz yer alçı kabartma, ortada madalyonlar içlerinde rozetler ve palmetler yâda akantus yaprakları tarzı motiflerle yanlarda sütunceler görölür (Taşpınar, 2012: 19).

Afyonkarahisar da yöresel olarak "baca kaşı" denilen ocak üstü rafları, bir bakıma çiçeklik gibi iş görür. Yalancı kubbe şeklinde yapılan oda tavanları, bağdadı üzeri alçı kaplama tavanlıdır. Bunların ortalarında ve köşelerinde bitkisel motifler ya da zencereklerle yapılmış alçı kabartmalar görölür. Aynı şekilde alçıdan yapılmış tekne tavanlarda da orta kısım iç içe geçmiş dörtgenler, üçgenler, köşelerde bitkisel motifler yer alır.

Kalem işlerine gelince, Afyonkarahisar evlerinde oldukça az görölmekte... Olanlar da badana-boya ile kapatılmış.

Buna en güzel örnek de Mehmet Özelsel'in evidir.

Ocak üstü çiçeklik ve nişlerde hem kalem işleri var. Ortada manzara resmi, perde arasından bakılıyor gibi. İki tarafta vazoda çiçekler. Çeşmenin üstü yine kalem işi. Bir başka nişin, içinde Mevlevi sikkesi var. Ocak üstünde manzara resimleri... Tekne tavanda ortada bir göbek, kenarlarda değişik kalınlık ve incelikte, bitkisel motifli bordürler, geometrik motifli geçmelerle zengin bir görünüş sergiler (Taşpınar, 2012: 19).

Hala gittiğinizde görebileceğiniz bu evlerin olması çok güzel. Gelecek kuşaklara gelenek ve görenekleriyle böyle değerli kültür hazinelerimizi bırakabilmek görevimiz, yeter ki bunların bilincinde olarak bu evleri koruyalım, restore ettirelim ve el birliği, fikir birliğiyle yok olup gitmesini engelleyebilelim.

2.6.1. Bolvadin Evleri

Afyon'un merkezindeki evlerle büyük bir benzerlik gösteren Bolvadin evleri, geniş sokaklar etrafında şekillenmesiyle ayrı bir öneme sahiptir. Haremlik-selamlık esasına dayalı çift giriş kapıları, avluları, kerpiç malzemesi, dış, iç veya orta sofa etrafında şekillenen çok sayıda odaları, çok katlı yapıları, üst katlarda bol pencereleri, cumbaları ve dışta sade içte süslemeli Tavan, ocak ve çiçeklikleri ile geçmişin izlerini geleceğe taşıyan belgeler niteliğindedirler.

Geleneksel yaşam biçiminin yansıması olan bu evler, Türk İslam şehirlerinin en başta gelen unsurlarından olan ve genellikle bir cami etrafında şekillenen mahallelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bolvadin'in Kestemet, Hisar, Kırklar, Şazi, İmaret, mahallerinde günümüze kadar gelmiş, halen kullanılmaya devam etmektedir (Bolvadin Araştırmaları 1, 2018: 1749)

2.6.1.1. Çakmaklı (İbrahim Ağa) Evi

Zafer Caddesi, Kestemet Mahallesi, Mumcuoğlu Sokak, No:98'de günümüzde Şaheste Kâhya adına kayıtlı ev, 1907-1910 tarihleri arasında Bolvadin Belediye Başkanlığı yapmış Kılıçoğlu İbrahim Ağa tarafından yaptırılmıştır. Kitabesi olmayan ev, mimari ve süsleme özellikleri açısından da değerlendirildiğinde, ev sahibinin verdiği 1903 yılına tarihlendirilebilmektedir.

Aralık 1921 perşembe gecesı Yarbay Arif Bey, Halide Edip Adivar, I. Ordu Komutanı Ali İhsan Sabis, 2. Ordu Komutanı Yakup Şevki Subaşı, 4. Kafkas Kolordu Komutanı Kemalettin Bey ve Sami Paşa'nın yanında Atatürk'ün de katıldığı toplantı bu evde yapılmış (Meriç, 1995: 42) ve Atatürk bu evde gecelemiştir (İlslı vd., 2004: 222).

Kurtuluş Savaşı'nda 1. ve 2. Ordu Karargâhı olarak kullanıldığı, 1. Ordu'nun Çay İlçesi'ne nakli üzerine 18.10.1922 tarihine kadar 2. Ordu Karargâhı işlevi gördüğü ve Mart 1922'de Bolvadin'e gelen Atatürk'ün, 2. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa ile Büyük Taarruz tarihini bu evde 1751 kararlaştırdığı ev sahibinden edinilen bilgiler arasındadır.

Evin, Atatürk'ün Emir Subayı Sadık Atakan tarafından kullanıldığı da bilinmektedir (İlaslı vd., 2004: 222).

Şekil 15. Çakmaklı (İbrahim Ağa) Evi Dış Cephe Görünümü

Kaynak: Bolvadin Araştırmaları, 2018:1752.

Tavan göbeğinin zemini koyu yeşil boyalıdır. Üzerinde kıvrık dallarla oluşturulmuş ajur yapıştırma tekniğindeki süslemeler ise gri renklidir. Göbeği dördüncü kuşaktan kırmızı ve koyu kahve renkli iki ince çita ayırmaktadır.

Dördüncü kuşak ve sekizgenlerin içindeki ışınsal motifler açık kahve, dış çerçeveler koyu kahve renge boyanmıştır. Aralardaki küçük karelerde askılıklar koyu kahvedir. Bunun dışındaki tavan yüzeyi sonradan yağlı boyalarla kapatılmıştır.

Şekil 16. Başoda, Tavan Göbeği

Kaynak: Bolvadin Araştırmaları, 2018:1756.

Kuzeydoğudaki odanın kuzey duvarında üç pencere, batı duvarında kapının hemen yanında çiçeklik yer almaktadır. Güney duvarını dolaplar kapattığından görülememektedir. Doğu duvarında yer alan ocağın üst kısmı tavana kadar alçı süslemelidir. Kare şeklindeki süsleme, üstten testere dişi, iki yandan da bir bordür içerisinde çiçek motifleri ile sınırlandırılmıştır.

Merkezde silmeli bir daire içine alınmış çiçek motifi yer almakta, köşelerde kalan boşlukları da, demet şeklinde köşelerden daireye doğru uzanan kıvrık dallar doldurmaktadır. Günümüzde mutfak olarak kullanılan güneydoğudaki odanın güney duvarında iki pencere bulunmaktadır. Kuzey duvarını gusülhane, yüklük ve kapaklı dolaplar kaplamaktadır.

Doğu duvarında yer alan ocağın üst kısmı tavana kadar alçı süslemelidir. Kare şeklindeki süsleme, dal ve çiçek motifli bir bordür içerisine alınmıştır. Merkezde içi boş bir dairenin kenar ve köşelerinde kalan boşlukları kıvrık dallarla doldurulmuştur (Bolvadin Araştırmaları 1, 2018: 1757).

2.6.1.2. Ahmet Akçakır Evi

Zafer Caddesi, Kestemet Mahallesi, Akçeşme Sokak, No:92'de Ahmet Akçakır adına kayıtlı evin kitabesi bulunmamaktadır. Üç katlı, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ev, dış sofalıdır. Üst seviyede tek penceresi bulunan

doğu cephenin güneyi başka bir eve bitleştirilmiştir. Evin batı cephesi birkaç küçük pencere dışında hareketsizdir.

Kuzey cephede kapı hizasında sağır duvarlar, üst seviyede bol pencerelerle hareketlendirilmiştir. Alt pencerelere tam, üst pencerelere yarım korkuluklar yerleştirilmiştir. Ahşap çatkılı kerpiç dolgulu malzeme ile yapılmış yapının üzeri çamur harçla sıvanmış ve badanalanmıştır (Bolvadin Araştırmaları 1, 2018: 1760). Temel seviyesinde moloz taşlar kullanılmıştır. Üç eğimli kırma çatı Marsilya kiremitle kaplıdır.

Kuzey cephedeki giriş kapısından dikdörtgen taşlığa girilmektedir. Taşlığın güneyinde üst kata çıkışı sağlayan merdivenler ve iki oda yer almaktadır. Ahır, samanlık işlevi gören her iki odanın birbiriyle bağlantılı tek pencereleri dışında duvarlarında bir hareketlilik görülmemektedir. Günümüzde tabanı sökülmüş batıdaki odanın alt kısmında, merdivenlerle inilen temel seviyesinde bir oda daha yer almaktadır.

Doğu duvarında eksene bitleştirilmiş merdivenler, ikinci katta sofaya açılmaktadır. Sofanın kuzeyi ahşap bir direk ile ayrılmış, zeminden yükseltilmiş bir köşk şeklinde düzenlenmiştir. Bu bölümün kuzey duvarında basık kemerli, ikisi kafesli üç pencere yer almaktadır. Sofanın güneydoğusunda bir oda ve sonradan helaya dönüştürülmüş bir kemerli bir bölüm yer almaktadır. Odanın güney duvarında eksende bir ocak iki yanda kapaklı gömme dolaplar yer almakta, doğu duvarını da ahşap dolaplar kaplamaktadır. Odanın tek penceresi sofaya bakmaktadır. Üçüncü katta doğu duvarına bitişik merdivenlerin iki yanında birer odaya yer verilmiştir. Batı duvarı boyunca uzanan sofanın kuzeyi zeminden yükseltilerek köşk haline dönüştürülmüştür (Bolvadin Araştırmaları 1, 2018: 1760).

Köşkün zeminine bir kapak yapılarak bu bölümün alt kısmı silah ve benzeri eşyaları koymaya uygun hale getirilmiştir. Köşk kuzeye büyük, doğuya küçük bir pencere ile açılmaktadır. Sofanın güneyi kemerli bir geçişle açık bırakılmıştır.

2.6.1.3. Gümüşağalar Evi

Alaca Mahallesi, Hacı Mahmut Caddesi, No:70'de bulunan evin, giriş kapısının üzerindeki pencerenin demir parmaklıklarına bitleştirilmiş, ince metal levha üzerine Hicri 1326 (Miladi 1907) tarihi oyularak yazılmıştır.

İki katlı ve iç sofalı ev doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Batı cephe sonradan bitleştirilen başka evler tarafından kapatılmıştır. Kuzey ve güney

cephede alt seviyede sıvalar ve ahşap çatkı arasındaki kerpiç dolguların bir bölümü döküldüğünden eve bu boşluklardan girilebilmektedir (Bolvadin Araştırmaları 1, 2018: 1770).

Kuzey cephe, eve giriş-çıkış yapılmaması için bitişikteki işyeri tarafından alüminyumla kapatılmıştır. Güney cephede çatı seviyesinde görülen iki küçük pencere dışında, taşlığın oda bitimine kadar devam ettirilmemesinden dolayı cepheden girinti oluşturan ve plandan L şeklinde dışa taşan kuzeybatıdaki odalarda her iki katta dikdörtgen pencerelere yer verilmiştir.

Günümüzde avlusu bulunmayan eve giriş, doğudaki çift kanatlı ahşap kapıdan sağlanmaktadır. Kapının üst kısmına yatay dikdörtgen bir ve iki yana dikey dikdörtgen birer pencere açılmıştır. Kat ayrımı, cephe boyunca dışa taşırılmış köşelerden pahlı cumba ile sağlanmıştır. Ahşap çatkılı kerpiç dolgulu malzeme ile yapılmış yapının üzeri çamur harçla sıvanmış ve badanalanmıştır. İki eğimli kırma çatı Marsilya kiremitle kaplıdır.

Doğudaki ana giriş kapısından güneydoğuda L şeklinde uzanan taşlığa girilmektedir. Taşlığın güney ve doğu duvarı boyunca uzanan her iki bölümü birbirlerine bir kemerle bağlanmıştır (Bolvadin Araştırmaları 1, 2018: 1770). Taşlığın geniş tutulmuş doğu bölümünün kuzey duvarında bir ocak ve iki yanında üç raflı gömme dolaplara yer verilmiştir. Taşlığın dar tutulmuş güney bölümünün kuzeybatı duvarında kemerli bir açıklık ahşap kapı ve pencerelerle kapatılmıştır. Bu açıklıktan iki yanda oda kapıları ve eksende üst kata çıkışı sağlayan merdivenlere geçilmektedir.

Her iki odanın kuzey duvarında ocak ve iki yanında raflı gömme dolaplara yer verilmiştir. Doğu odada taşlığa, batı odada güneye açılan iki pencere bulunmaktadır. Her iki odanın bir duvarını gusülhane ve yüklük kaplamaktadır. Göbek, kademeli bir görünüm sergilemektedir. Alt kat odalarda tek süsleme düz paşalı tavanların göbeklerindedir. Batı odanın dikdörtgen tavanında küçük kare bir tavan göbeği bulunmaktadır.

Çıtalar oluşturduğu meandır motifinin merkezine kare içine alınmış sekiz kollu bir yıldız yerleştirilmiştir. Doğu odanın kareye yakın dikdörtgen tavanında, silmelerle hareketlendirilmiş üçgen ahşap parçaların birleştirilmesiyle oluşturulan

eşkenar dörtgen göbek kademeli bir görünüme sergilemektedir (Bolvadin Araştırmaları 1, 2018: 1770).

Şekil 17. Üçüncü Kat Sofa Görünümü

Kaynak: Bolvadin Araştırmaları, 2018:1778.

Bolvadin evleri, Afyonkarahisar’ın merkezindeki evlerle büyük bir benzerlik göstermektedir. Evliya Çelebi’nin Afyonkarahisar evleri ile ilgili “Her ev misafirhanesi ve haremi ile bir büyük saray gibi görünür. Bağ ve bahçeleri cihanı tutmuştur. Evlerin temelleri bir adam boyu taştır ama üst tarafı kerpiçtir.” sözleri, Bolvadin evleri için söylenmiş gibidir (Evliya Çelebi, 1984: 18, Şahin, 2002: 47, Kerman, 2002: 20).

Bu benzerlik sadece büyüklük ve malzeme açısından değil, plan, dış cepheler, kat düzeni, iç mekân ve süslemeler hatta evlerin tarihlendirilmeleri açısından da geçerlidir. Bitişik düzende sıralanmış Bolvadin evlerinin arka cephelerinde genellikle yüksek duvarlarla çevrili oldukça küçük bir avluya yer verildiği görülmektedir (Parsana, 1991: 78).

Bu sebeple, en az iki hatta köşe parsellerde konumlanan avlulu evlerde üç cephe, alt ve üst katlara açılan bol pencerelerle hareketlendirilmiştir. Alt katlarda bazen çok sayıda küçük, bazen de üst katlara göre daha az sayıda büyük pencerelere yer verilmiştir (Sözen, 2006: 50-51, Kuban, 1995a: 228).

3. AFYONKARAHİSAR İL MERKEZİNDE ZANAAT

Afyonkarahisar il merkezinde ve çevresinde eski evleri, süslemeleri, dokumaları, demircilik ve tarihi camileri ile geçmişten günümüze Anadolu coğrafyasının birçoğunun sanatsal eserlerini bünyesinde barındırmaktadır. Yine bu sanat eserlerini Cumhuriyet döneminden itibaren Halkevleri aracılığı ile halka yaymaya, işlemeye çalışılmıştır.

Afyonkarahisar Halkevinin Faaliyetleri Afyonkarahisar’da Yemenicilik, Keçecilik, Saraçlık, Demircilik, Dokumacılık, tarihi evleri ve binaları sanatsal ve zanaatsal çalışmalar açısından ortaya çıkmasında belirleyici güdümler olmuştur.

3.1. AFYONKARAHİSAR’DA YEMENİCİLİK

Yemenicilik, tamamen deriden yapılmakta ve bütün üretim aşamalarında el emeği kullanılmaktadır. Binlerce yıl önceye dayanan ve üretimi günümüzde devam eden geleneksel el sanatlarından biridir. Önceki zamanlarda Afyon’da dericiliğin merkezi olan Taşhan olmak üzere bir yandan Saraçlar Çarşısı’na öte yandan Eski Kasaplar Çarşısı’na kadar uzanan bölüm boyunca sağlı sollu yemenici üretim dükkânları sıralanırdı. Deri malzemeleri ve yemenileri korumak, bozulmasını engellemek için serin bodrumları bulunan, cepheleri 2-2,5 metre, derinliği en fazla 4 metre olan, ahşap kepenkli, kimisi iki katlı, bu ahşap dükkânlar düz toprak damlıydılar.

Dükkânların cepheleri son dönemlerde cama çevrilmeye başlanmıştır. Yemenici esnafı bir buz misali günden güne erimiştir, 1930’larda 200, 1940’larda 100, 1960’larda 40 yemenici, 1980’lerde 10, 1990’larda iki yemenici dükkânı varken, günümüzde ise hiç yemenici esnafı kalmamıştır (Taşpınar, 2017: 53).

Şekil 18. Ağaç Çiviler, AYTAM'da Yemenici Meslek Araçları ve Ürünleri Sergisi

Kaynak: Taşpınar Dergileri, Yıl 2017, Sayı 18, Sayfa 53-59.

Kullanılan malzemeler yönünden bakıldığında, yemeninin ana hammaddesi gön (tabaklanmış dana ya da manda derisi), tabana; zahtıyan (sahtiyan) ismi verilen keçi derisi yüzüne kullanılırdı. Deriyi tabaklamada temel hammadde meşe palamudu olmasının yanı sıra meşe mazısı derinin kalitesini yükseltir ve sağlamlaştırır (Taşpınar, 2017: 53).

Afyonkarahisar'ı gezen Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde bahsederken; tabakhanelerin bolluğundan üretilen sahtiyan ve gönün çok kaliteli ve güzel görüldüğünü gönün kalitesinin ise mazılı olmasından dolayı bu şekilde güzel olduğunu belirtmiştir.

Deriyi yemeniye dönüştürmek için birçok malzeme kullanılmaktadır. Bunlar malzeme olarak balmumuna sıvanmış pamuklu ip, kabara, namızlı nalça, düz nalça, astarlık pamuklu kumaş, burun ve ökçe çeliği, ağaç çivi, çelik çivi ve çiriş kullanılmaktadır. Aynı zamanda da kullanılan malzemelerin dışında birçok araç gereç kullanılmıştır.

Bunlar: tezgâh küle (Ceviz ağacından hazırlanır), pehli bıçkısı, kıyı bıçkısı, iğne, tığ (6 çeşit: saya tığı, burun tığı, enli tığ, eğri tığ, ortan tığı, çevirme tığı), pazıval, kalıp, çevirme hovalı, yüz hovalı, ayar hovalı, madeni muşta, ağaç muşta, yassı masat, kerpeten, kayım taşı, açık taşı, kıyı ağacı, demir çengel, örs, ıstampa, pense, çekiç ve ıstakadır.

Şekil 19. Tezgâh-Küle (Kesim Tahtası)

Kaynak: Taşpınar Dergileri, Yıl 2017, Sayı 18, Sayfa 54.

Şekil 20. Örs - Kalıp

Kaynak: Taşpınar Dergileri, Yıl 2017, Sayı 18, Sayfa 54.

Kara yemeni Afyonkarahisar’da yaygın olarak kullanılan yemenidir. Kara yemeninin yanı sıra Fatih yemenisi, Osmanlı yemenisi, Yengeri yemenisi, Mehter yemenisi, Mokasen yemeni, Tulumbacı yemenisi, Çarık yemeni, Çemberli, Zenne (ibikli) yemenisi, Tokalı yemeni çeşitleri de yemeni ustalarının ellerinde sanata dönüşmüş birer eserlerdir.

Şekil 21. Kara Yemeni (Erkek Modeli), Kara Yemeni (Kadın Modeli)

Kaynak: Taşpınar Dergileri, Yıl 2017, Sayı 18, Sayfa 54.

Yemenilerin birçok çeşitleri bulunmaktadır bu çeşitler ise tabanlarına ve kalıplarına göre sağsız-solsuz düz yemeni, kesik burun, sağlı-sollu, takunya kalıplı diye adlandırılmaktadır. Çocuklara, kadınlara ve erkeklere göre yemeniler üretilmekte, 30 olarak adlandırılan ve ulu ayak olarak bahsedilen günümüz ayakkabıcılık sektöründe 46-48 numara olarak adlandırılan boyutlarda üretilmektedir. Üretilen bir başka özel yemeni ise gıcırdağlı yemenidir.

Bu yemeniler giyildiğinde zamanla gıcır gıcır ses çıkardığından bu isimle adlandırılmaktadır, bu yemeni yeni gelin adayı olan genç kızlar ve yeni gelin olmuş kadınlar için üretilmektedir.

Yemeni yapımı için Afyon'da öncelikle siparişi veren kişinin ayak ölçüsü burun, tarak, kontokya ölçüleri alınır, alınan ölçüler doğrultusunda ayağın taban yüzü için kalın kartondan kalıplar çıkartılır.

Şekil 22. Burun Ölçüsü Alma, Kontokya ölçüsü alma

Kaynak: Taşpınar Dergileri, Yıl 2017, Sayı 18, Sayfa 54)

Yemini üretiminde kullanacak olan araç gereç ve malzemeyi hazır eden usta dikim işlemlerinin peşinden kalıplama ve perdahlama yaparak üretimini bitirecektir. Gön birkaç gün suda bekletilip yumuşatılan, sonra dövülerek ezilen gön, taban ölçüsüne göre tezgâh üstünde ıstampasına göre kesilir. Sayası da sahtiyandan, ıstampasına uygun olarak kesilir.

Birbirine eşit şekilde dikilecek uçlar bıçkıyla tıraşlanarak inceltilmesi yapılır. Sahtiyanın astarı yapıştırılır. Ters düz olacak biçimde tığ, iğne ve pazıval aracılığıyla ortan dikilişi yapılır. Çevirme hovalıyla ters yüz edilir. Kalıba konur. Topuğu çakılır.

Kurumasının peşinden çevirme dikişi yapılır. Perdahladıktan sonra yemeniler arkalarından ipe bağlanarak birer çift olarak müşterisini beklemeye başlar.

Afyon'da bulunan Yemenici Esnaf Teşkilatı:

Yemenicilik esnafa bahşedilen içinde sanat barındıran bir uğraştır. Yemenici esnafı, dernekleşme yasası daha çıkmadan önce Ahilik teşkilatına uygun olarak teşkilatlanmışlardı.

Ahilik sisteminde seçim yapılır ve bir ustabaşı seçilir ve bu ustanın seçtiği tellalla esnaf demokratik bir biçimde yönetilirdi (Taşpınar, 2017: 55).

a. Ustabaşı

Yemeniciler seçtikleri ustabaşının aldığı kararlara sonsuz saygı duyar ve bu kararlara uyar, ustabaşının sözünden çıkmazdı. Ustabaşı ise her kese eşit şekilde muamele eder, üretilen ürünlerin kalitesini kontrol eder, müdahale edilecek olan ürünlere dikkat ederler.

Esnaf dışarıdan malzeme getireceği zaman ustabaşına danışır, ustabaşı esnafa ürün getiren tüccarlara aracılık eder, esnafa ürününü teslim eder, borçlu olan esnafın borcunu toplar ve tüccara zamanında ödemesini gerçekleştirirdi. Ustaların, ölçüsünden imalatın sonuna kadar bir yemeniyi en iyi şekilde imal etmeleri gerekmektedir. Hileli olan ve geleneksel imalatın dışına çıkan ustalar, yargılanır ve ustabaşı tarafından esnafıktan men edilirdi.

Müşterinin bir gelir kapısı olarak görüldüğü bu dönemde müşteriye hileli mal satmak da büyük bir kusur ve ayıp sayılırdı. Tüketicinin memnuniyetini sağlamayan

alış verişlerde ustabaşı, malın değiştirilmesi veya ayıplı malı satanın dükkânını bir kaç gün kapatmaya değin varan cezalar verebilir (Taşpınar, 2017: 55).

Bu cezalara kimse itirazda bulunamazdı. Kalitesiz ve uydurma mal imal edenler, esnafla haksız rekabete girenler, müşteriye aldatanlar uyarılırdı. Şikâyetler sürer ve üç defa uyarılmasına karşın o yemenici bunu dikkate almazsa çok ağır bir cezası bulunmaktadır:

Pabucunu dama atmak deyimi aslında önemli bir olaydan, gelenekten meydana gelmiştir, kusurlu bir iş yapan ustanın dükkânının önüne gelen ustabaşı, tezgâhta duran yemenilerden birini alır ve bu yemeniyi dama atar, o dakikadan sonra o ustanın yemenicilik yapması imkânsızdır ve bu durum usta için utanç verici bir durum olarak görülür. Bu saatten sonra esnafın içerisinde bulunamaz ve o işi yapamaz anlamına gelmektedir.

b. Tellal (Yiğitbaşı)

Ustabaşı seçildikten sonra adil ve dürüst olduğuna şahitlik edebilecek iki tane esnaf arasından tellal göreve getirir. Yalnızca ustabaşıya karşı sorumlu olan tellalın, birliğin ve esnafın resmi işlemlerini takip etmek, hammadde ve malzeme alımı, esnafın diktiği yemenilerin pazarlanması gibi vazifeleri ile beraber esnafın hastasına, yaşlısına, düşkününe orta parasından yardım etmek de vazifeleri içerisinde. Tellal tamamen kendisini bu işe adanmış şekilde çalışır.

Tellal pazarladığı ürünün bir kısmını alır bu paranın bir kısmını kendine ayıran tellal geri kalan parayı ise orta parası yani esnafın ortak hesabına yatırır. Toplanan orta parası tellalda durur ve ihtiyacı olan esnafın yaşlısı, düşkünü ve ihtiyaç sahiplerine kullanılır (Taşpınar, 2017, s.18: 56).

Esnafın orta parasının hesabı birisi ustabaşında diğeri de tellallarda olmak üzere iki farklı defterde toplanır ve yılsonu geldiğinde karşılaştırması yapılır. Toptan değil de perakende satışlara geçilmesi, esnafın tellalın hakkını vermemeye başlaması üzerine günümüzde tellallık bitmiş ve yok olmuştur.

1920'den günümüze kadar itibaren tellallık eden ustalar: Hasan Çavuş, Abdullah Usta, Abdullah Şarlak, Müezzın Sarı Ahmet, Sabri Erdikici, Kara Hasan, Salim Özgür, Hüseyin Başbuğa (Çavuş)'dur (Taşpınar, 2017: 56).

Ahilik kalktıktan sonra günümüzde yemenici esnafı ve ayakkabı alım satımı ile ilgili esnaf, Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Konfederasyonu/Ayakkabıcılar Odasına bağlıdır.

Yemenicilikte Kalfa Çıkarma

Günümüze kadar Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere 1952'ye kadar esnaflık ahilik sistem ve kurallarına bağlı olarak sürmüştür. El sanatlarındaki kurallar ve mesleki ahlak günümüze gelinceye kadar nesilden nesile aktarılmış ve yaşatılmıştır. Bu anlamdaki kurallar yemenicilik zanaatı için de geçerli olmuştur.

Çırağı olmayan bir zanaatın ustalığı da olmayacağı için yemenicilikte çıraklığa büyük önem verilmiştir. Eğitim gören bir çırak kalfa olmadan önce kesinlikle bir dükkân, imalathane açamaz. Başka bir yemenicinin yanına çırak olarak da gidemez. Çocuklar küçük yaşlarda ustanın yanına çırak olarak gönderilirdi. Çıraklar ilk başlarda getir götür işlerinde ve ustaya hizmet yönünde kullanılır, onu gözlemleyen usta eğer onun bir yemenici olacağına inanırsa bir gün onun eline iğne ipliği verir ve tezgâha oturturdu.

Çırağını eğiten usta mesleğine dair tüm bilgi birikim beceri ve mesleğe ilişkin ahlaki değer ve kuralları ona aktarmak mecburiyetindedir. Eğer ustası çırağının ahlaki olgunluğa ve yemeni dikebileceğine kanaat getirdiğinde ona kalfa olma imkân verir.

Yemeni kalfalığına geçiş için kalfalık kuşanma töreni yapılır. Gecek Hamamı veya Ömer Hamamı'nda yiğitbaşı, ustabaşı, yemenici esnafının ve öteki esnaf büyüklerinin, müftünün ve esnaf hocasının katıldığı yemekli bir tören düzenlenir.

1951 yılında Gecek Hamamı'nda yapılan en son kalfalık töreninde, çırakların evlerinden ağzıaçık ve bükme gönderilmiş, çırakların ustaları da etli özbek pilavı döktürmüşlerdir. Altı çırağın kalfa çıktığı bu son törene Cemal Eğretli Hoca da katılmış; Kur'an-ı Kerim'den ayetler okuyarak dua etmiştir (Taşpınar, 2017: 56).

Daha önceden kuşanan kalfalara yemenici meslek beratı verilmiştir. Ustanın çırağına olan sorumluluk ve görevleri kalfa çıktıktan sonra devam eder. Kalfası askere gidince aylığını göndermeye devam eder ve parasız kalmaması için ailesine de

yardım eder. Kalfası yeni bir dükkân açacağı zaman onun yanında olur ve ona destek verir maddi yönden. Kalfası kendinden ayrılıp dükkân açsa bile ona malzeme tedarikinde destek verir ve yanında olur.

Kalfa evlenirken kız tarafı ilk önce gelip ustasına sorar ve ustası çırağını anlatır. Karşılıklı olarak sevgi saygı çerçevesinde bu ilişkiyi sürdüren usta-çırak bu ilişkiyi hayat boyu devam ettirir. Usta yaşlanır ya da ölürse kalfa yâda çırak ustanın, ailesine maddi ve manevi olarak yardım etmeye devam eder.

Şekil 23. 1951’de Gecek’te Yapılan Esnaf Törenine Katılanlar

Kaynak: Kadir Serçe Arşivi, Taşpınar Dergileri, 2017, Sayı 18:57.

Yemenici ustaları

“YEMENİCİLER SANAT BİRLİK REİSLİĞİ” mühürlüyle damgalanmış olan, 1958 yılından itibaren esnaf aidatlarının ve giderlerin kaydedildiği dernek defterinden sırasıyla o günkü Afyonkarahisar yemenici esnafı:

“...Veli Serçe, Abdullah Şarlak, Ekrem Nakilci, Bekir Sıtkı Nakilci, Hüseyin Nakilci, Mehmet Yılanlı, Mustafa Yılanlı, Abdullah Akagündüz, İbrahim Bozok, Mustafa Özuysal, İbrahim Taşçıkan, Muharrem Altun, Ömer Kalay, Kadir Karaca, Burhanettin İnce, Mehmet Çankırı, Hakkı Misge, İhsan Erdem, Şükrü Tütüncü, Şahin Karaköse, Ahmet Karaköse, Osman Ünver, Sabri Erdikici, Ahmet Kantarcı, Ahmet Yılanlı, Sabri Çelik, H. Mehmet Kumardaşlı, Süleyman Kışlacık, Ahmet İşgören, Salih Pakdemir, Mehmet Kavas, İsmail Palalı, Muharrem Yıldırım, Abdullah Özakmak, Mehmet Büyükkakın, Hulusi Misge, Mustafa Çelikkilek, Salim Özgür, Şükrü Koçkan, Bekir

Seçkin, Mehmet Geyve, Osman Küçüktürkmen, Bekir Karaağaç, Arif Şarлак, Mustafa Nam Yılmaz, İhsan Pancar, Abdullah (Mustafa) Uçar, Mahmut Büyükakın, Ahmet Kostok, Ahmet Büyükakın, İhsan Olguner, Şükrü Dinarlıoğlu, Hüseyin Barsbuğa, Yusuf Kayıran, İhsan Atay, Ali Durmaz, İbrahim Keserel, Şükrü Şarлак, Muhittin Büker, İbrahim Akşehirli, Abdullah Bağır, Ömer Eleren, Salih, Ünlübay, Ahmet Gürçay, Nurettin Tunçkale, Fahrettin Kayıran, İsmail Güzelöz, İsmail Küçükilhan, Bahattin Tütüncü, Hasan Kocagil, Mehmet Uras, Yahya Çubuk, Osman Çankırı, İbrahim Kasar, Ali Yılanlı, Hüseyin Çelik, Sıtkı Gün, Abdullah Kantarcı, Mehmet Kanlı, Celal Akalın, Mustafa Kotluk, Bekir Böyür, Lütfi Ümit...” tir (Taşpınar, 2017: 57).

Giriş aidatı olarak 1957 yılının Aralık ayında 250 kuruş, 1958 Ocak ayından itibaren her ay için 100 kuruş aidat alındığı dikkat çekmektedir. Defterin arka sayfasına 1958 yılına dair Yemeniciler Esnaf Birliği Reisliğinin giderleri kaydedilmiştir.

Defterlerde olan kayıt dışında Yemenici Hüseyin Barsbuğa ve Yemenici Salih Serçe'nin aklında kalan ustalar şu şekilde sıralanmaktadır;

“...Yemenici Değirmencioğlu Bekir Usta, Mehmet Ali Usta, Efe Salih, Dımdım Ömer, Camcioğlu Mehmet (Ulaş), Gülüğ Ahmet, Bacaksız Ali, Yılığ Ali, Mehmet Ali Usta, Ali Efe, Kara Ali, Coşkunoğlu İsmail, Sarıcıoğlu Ali, Sırık Mehmet (Seçkin), Bükmecioğlu Hacı Muhiddin, Tahanoğlu Yusuf Ağa, Kuzu Mıstık, Yemenici Mıstık (Mustafa Sertok), Dikbıyık Abdullah, Postaloğlu Abdullah, Kantarcı Abdullah (Uçar), Kantarcı Ahmet, Kanlı Veli, Müezzin Sarı Ahmet, Abdullah Çavuş, Koca Osman, Benli Şükrü, Semercinin Abdullah, Ahmet Ekşioğlu, Palalının Hüsnü, Palalının İsmail, Eşioğlu Salim (Ekşioğlu), Yemenici Kostak, Kavasoğlu Ahmet, Kavasoğlu Nam Yılmaz, Dedeoğlu, Şivetoğlu Abdurrahman, Hacı Hasan, Mıkıkların Hüseyin, Çil 1951'de Gecek'de Yapılan Esnaf Törenine Katılanlar (Fotoğraf Kadir Serçe Arşivi) Çavuş, Çil Abdullah, Çil Çavuşoğlu Hacı, Abdullah Akagündüz, Sarıcıoğlu Ali, Şiniğin Hüseyin, Terlikçi Selim, Ömer (Eleren), Nakilci Ekrem (Nakilcioğlu), Nakilci Hüseyin (Nakilcioğlu), Nakilci Bekir (Nakilcioğlu), Yemenici İbrahim (Özteke), Yemenici Sabri (Özteke), Pazuvat Ali, Büyük Deli İbrahim, Küçük Deli İbrahim, Bükmecioğlu Hacı Muhittin, Çaylıoğlu İsmail, İsmail (Marulcu), Hacı Memişoğlu Abdullah, Sayacı Şükrü, Uzunoğlu Mustafa, Osman (Kaya), Çavuş (Hüseyin Barsbuğa)” (Taşpınar, 2017: 57-58).

Bunların dışında niceleri daha bu çarşıdan gelmiş geçmişler, kimileri yok olup giderken kimileri değişen istek ve gelişen teknolojik yapılanma doğrultusunda lastik kundura, kundura üretimi ayakkabı alım satımı işlerine mecburi olarak geçiş yapmışlardır (Taşpınar, 2017: 57-58).

3.2. AFYONKARAHİSAR'DA KEÇECİLİK

Günümüzde el sanatları çerçevesinde (tepme keçe) veya sanayide (fabrikasyon) üretimi yapılan keçe; keratin yapılı deri ürünü hayvansal liflerin örtü hücrelerinin keçe, koyun, tavşan, deve, lama gibi memeli hayvanların yünleri ile tiftik keçisinin liflerinin PH, nem, ısı, basınç ve hareket etkisinde, birbirlerine çözülmecek şekilde kenetlenmesinden elde edilen yüzeyler olarak tanımlanır.

Afyonkarahisar'da el sanatları, asırlardan beri, o sanatın adıyla anılan arastalarda sürdürülmüştür. Somut olmayan kültürel miras Keçeciliğin arastası Keçeciler Çarşısıdır. Bu çarşı, kentsel sit alanı içinde, kadastro (mülkiyet) durumuna göre 866- 455-456 ve 457 numaralı adaların cephe aldığı parsellerde yer almaktadır (Taşpınar, 2012: 46).

Taşpınar dergisinde Afyonkarahisar'ın ekonomik yapısıyla ilgili olarak yayınlanan bir makalede Keçecilik konusunda bilgi verilirken şöyle denilmektedir:

“Afyon’a para getiren diğer ziraî mahsullerden tiftik ve yapak vardır. Afyonkarahisar tiftiklerinin, liflerinin inceliği dolayısıyla nesiç (doku, dokuma) kabiliyeti çok iyidir. Ankara tiftiğinden sonra makbul olarak Afyon’unki gelir. Bu tiftiklerin bir kısmı dışarıya sevk edilmekte ve bir kısmı da Afyonkarahisar dâhilinde harcanmaktadır.

Yalnız Afyon’un merkezinde 80 tane tezgâh vardır ki yapaktan Keçecilik yaparlar. Bundan çok güzel kepenekler çıkar ve çobanları soğuktan, kardan ve yağmurdan korur.

Dışarıya gönderilen yapakları halı tezgâhlarında kullanırlar. Şark halı, Karamürsel, Hereke buradan satın alır. Hayvan kıllarından çuval, kıl torba yapılır. Afyon’da son senelerde her sene başına, aşağı yukarı 30 bin kilo kıl, 250 bin kilo tiftik, yarım milyon kilo yapak istihsal edilmiştir.” (Talât, 1933:270).

1936 yılında İzmir Fuarı’nda sergilenen ürünler arasında keçe mamullerinin çokluğu ise dikkat çekmektedir:

“İzmir’de düzenlenen fuara bu sene katılmıştır. Sergiye muhtelif hububat örnekleri ve at keçeleri, keçe matara kılıfları, keçe yol halıları ve keçe işleri, çamaşır ve yatak takımları, kasterli dokuma bezler, perde ve sair el örnekleri, kıl çuval, kıl yol halıları, bıçak ve bağ makasları ve Afyon’un kaymak şekeri gibi birçok yerli olan ürünlerimiz gönderilmiştir. Genellikle de hepsi büyük ilgi görmüş ve müşteri bulmuştur.” (Taşpınar, 1936: 220).

Afyon'daki ünlü bir keçe ustasıyla ilgili olarak da Taşpınar dergisinde şu anekdot yer almaktadır:

“Bundan kırk kadar sene evvel yaşamış Afyon'un en meşhur keçecisi Kavas Mehmet Ağa vardı. Onun emsalsiz keçeleri Türkiye'nin her tarafında tanınır ve aranır. Bilhassa Ankara havalisine ve Çankırı panayırına onun yaptığı kepenek, at keçeleri ve sedir keçelerini götürürlermiş ve her yerden ona sipariş verirlermiş.

Bir gün dostlarından biri ona:

- ‘Kavas Usta, sen bu keçeleri hep dışarı gönderiyorsun, güzel, fakat az kazanıyorsun, senin keçeleri satanlar daha çok kazanıyorlar. Birkaç balya yapıp kendin götürsen ve kendin satıp kazansan daha iyi olmaz mı?’ demiş, biraz da zayıf olan usta:

- Kavas'ın geriden geriye bir şöhreti var. Keçelerimin damgası her yerde aranır. Eğer yanı sıra gidersem “Bunları yapan bu muymuş?” diye keçelerim belki itibardan düşer, şeklinde cevap vermiş.” (Telek, 1943: 320).

Deve, tavşan, lama gibi hayvanların tüylerinin tiftik keçisinin tüyleriyle birbirine geçirilip su sıvı sabunla temizlenip atkısız düğümsüz olarak sıkıştırılmış bir birini tutan iplerden elde edilen sıkıştırılmış tekstil örneklerine keçe denilmektedir (Seyirci ve Topbaş, 1984:113-121).

Türk Dil Kurumunun Güncel Tanımında;

Keçe, keçi kılı ya da yapağının dokunmadan yalnızca sıcak suda kaynatılıp yumuşatıldıktan sonra dövülerek birbirine geçirilmesi ve elde edilen kaba kumaş türüne denir. Keçe yapan ya da satan kişiye keçeci denilir. Keçeleşme ise yünün keçe haline getirilmesi işlemidir.

Keçeleşmede hayvan derileri bunların ıslanması, nem, hareket ve işlem süresi önemli bir faktördür. Yün lifinin yapısı diğer bitkisel liflerden farklıdır bunun sebebi ise hayvansal liflerden meydana geliyor olmasıdır.

Örtü hücrelerinin yapısı balık pulunu anımsatmaktadır. Keçeleşme bu yapı sayesinde ortaya çıkmaktadır. Yün liflerinin keçeleşmesi için kök ve uçları dağınık olması gerekmektedir. Yağ oranı yüksek olan lifler diğerlerine oranla daha iyi keçeleşir. Yün lifinde bulunan keçeleşme özelliği keçeleşmede büyük önem taşımaktadır. Esneklik özelliği daha yüksek olan ince ince lifler, esnek olmayan kalın liflere oranla daha iyi ve çabuk keçeleşirler. Keçe genellikle 50-80 derecede keçeleşirken ısıнын artması keçeleşmeyi hızlandırır ve fazlalaştırır.

Keçenin tarihsel gelişimine baktığımızda Türk devlet ve boyları yarı yerleşik ve tam yerleşik hayata geçinceye kadar bu keçeyi üretip ve kullanmışlardır. Konargöçerlikten dolayıdır ki Türkler keçeyi giyisi, çadır ve ısınma olarak kullanmışlardır (Yalçinkaya, 2011a: 3-14). Keçenin ilk olarak nerede ve nasıl ortaya çıktığı bilinmese de iklim şartlarının elverişli olmasından dolayı keçenin ilk ortaya çıktığı yer olarak Orta Asya'yı kabul etmektedirler.

Orta Asya'da ki Türk topluluklarını güçlü bir devlet anlayışıyla birleştirerek tarihte ilk göçebe imparatorluğu kuran Hunlar, keçe çadırlarda yaşamış, deri ve keçe çizmeler giymişler; keçeyi inançlarına yansıtmışlardır (Ergenekon, 1999: 6).

Hunlarda keçeyi bayanlar yapmış; atlı bozkır yaşamının ihtiyaçları haricinde, çeyiz olarak da öteki el sanatları ürünleriyle beraber üretmişlerdir. Aynı zamanda hayvansal üretimin yaygın olduğu toplumlarda keçe ve keçeye benzer birçok tekstil ürünlerinin kullanıldığı bilinmektedir (Yalçinkaya, 2009: 8).

Aynı zamanda da yeniçerilerin simgesi olarak kullanılmış olan börk sayesinde tanınmaktadırlar. Askerler tarafından kullanılan keçe başlıkları kendi aralarında da farklılık göstermiştir. Yeniçeri askerlerinin de kullandığı börk dışında Osmanlı da çokça kullanılan bir diğer başlık ise feslerdir (Çeliker, 2011: 5).

Afyonkarahisar'da Keçeciliğin geçmişi: Keçeci esnafı bir araya getirilerek hayatlarının devam ettirilmesi için Keçeciler Çarşısı adı altında toplanılarak kurulmuştur. Türklerden önce de Keçeciliğin yaygın bir şekilde yapıldığı görülmektedir.

M.Ö. 500'lü yıllarda Tatarların mezarlarının ahşap bölümlerinde bulunan at başlıklarının ve Pers başlıklarının keçeden yapıldığı görülmektedir. Afyonkarahisar Müzesi'nde görücüye çıkan Çavdarlı heykel kısmında bulunan Frig'in hayatına dair izler taşıyan Kral- Tanrı Midas ve Çoban Attis Başı gibi örneklerde de başlıkların keçe olduğunun görülmesi, bu coğrafyada keçenin uzun yıllar önceden gelen serüveninin olduğu görülmektedir.

Afyonkarahisar'da bulunan asırlardan bu yana Keçeciler Çarşısı içinde yer almış ve sürdürmüştür. Genellikle ahşap ve en aza iki katlı olan dükkânlarda, keçe yapımında kullanılan araç gereçler, yün balyaları olan güzel dükkânlarda Keçecilik yapılmıştır (Yalçinkaya, 2012: 46.).

Çubuk, hasır, kazan, terazi, kantar gibi araç gereçlerin yanı sıra tarak makinesi, kalıp tekme makinesi ve keçe pişirme makinesi bu üretim yerlerinde bulunur.

Üretim hanelerde sedir keçeci, yaygı keçesi, patik, paspas, çorap, yelek, çizme, kundak, at keçesi, yatak keçesi, kumaş, sanayi keçesi, kapı keçesinin yanı sıra aynı zamanda da gösteri ve temsil maksatlı kullanılan başlıklar da üretilmiştir. Afyon'da en fazla üretimi yapılan keçeysen yazın sıcağtan, kışın soğuktan korunmak için kırsal bölgede yaşayan çobanların giydikleri kepeneklerdir.

Kepenek, yaygı, gibi ürünler düz ya da desenli olarak üretilmektedir. Kertik olarak bilinen kabartmalar bu ürünlerde uygulanarak kertikli keçeler üretilmektedir. Önceden Keçecilik dükkânların dışında yaylalarda ve açık havada da yapılmaktaydı (Yalçınkaya, 2011b: 1931-1939).

Afyon'da hayvancılığın gelişmiş olması nedeniyle Keçecilik yaygın şekilde yapılmaktaydı. Keçecilik üretiminde keçinin çok olması hammadde sorunu yaşanmazken ithal merinos koyun tüyü alınarak keçe üretimi de yapılmıştır. Keçe üretimi Afyon'un ilçelerinde de yapılmıştır. 1844'te Bolvadin'de 5, Sandıklıda 20, Şuhut'ta 1 keçeci dükkânına rastlanmıştır.

Günümüzde ise kırsalda ya da ilçelerde Keçecilik yapılmamakta sadece kent merkezinde yapılmaktadır. Kırsal kesimde ihtiyaç duyulan keçenin tümü kent merkezinde üretilen keçeden karşılanmaktadır. Keçeciliği, keçeciler usta çırak ilişkisi içerisinde öğrenmişlerdir (İlden, Akçora, 2012: 124).

Genellikle babadan oğula geçmesi sayesinde Keçeciliği öğrenmiş olan çıraklar, başka ustadan çırağa da geçmiştir. Çıraklık küçük yaşta başlandı ve altı yedi yıl süren bu süreç sonun da eğer ustanın onayını alırsa çırak, kalfalığa terfi ederdi. Geçmişte Keçecilik için ustaların yanında bir sürü çırak bulunurken günümüzde ise Afyonkarahisar'da keçe ustalarının yanında çırak kalmamıştır.

Bu da Keçeciliğin ilerleyen dönemlerde kaybolacağının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Afyonkarahisar'da en iyi keçecinin "Ebu Said Rubbani" olduğu söylenmektedir. Keçe yapmak için çabalayan bu usta, keçe yapmayı başaramayınca ağlamış ve gözyaşlarının değdiği yerlerin keçeleştiğini görünce işin sırrını çözmüştür.

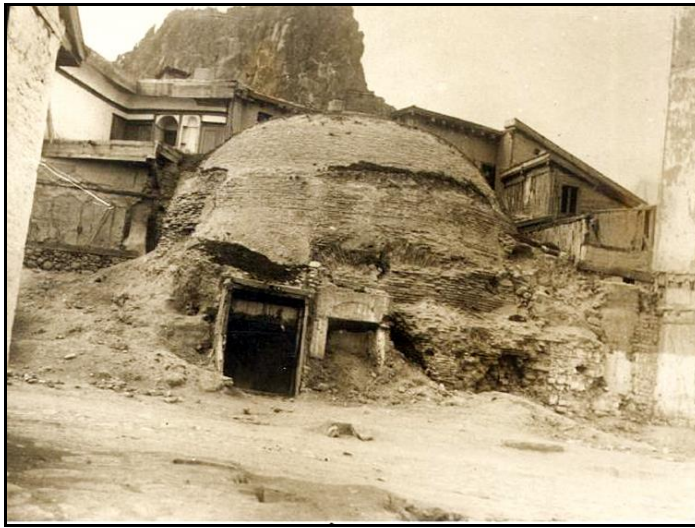
Önceden keçe yapımı sadece bedensel güce dayanırken sonraları “Mehmet Arpaözü” tarafından getirilen tepme makinesi insan gücüne dayanan bu sorunu ortadan kaldırmıştır. Zamanla tüm üretim hanelere giren bu makinalar keçeci hamamlarının ortadan kalkmasına neden olmuştur (İlden, Akçora, 2012: 124).

Afyonkarahisar’da bayram törenlerinde keçeciler de yer almaktadırlar bir at arabasının üzerine çıkan bu keçe ustalar etrafında toplanan insanlara yün saçardılar. Afyonkarahisar’da hayvancılığın azalması, teknolojinin gelişmesi ve insan ihtiyaçlarının başka yönlerle doğru kaymasıyla beraber Keçecilik azalmış ve olumsuz yönde bu gelişmelerden etkilenmiştir.

İlk başlarda 150 olan keçe dükkânı sayısı günümüzde ise 7’ye kadar düşmüştür. Bu dükkânlar arasında bulunan, üretimini hala daha sürdüren “Mehmet, Mustafa ve İsmail Erkuş” kardeşler köy kesimlerinden gelen kepenek üretimini yapmaktadır ve geçimlerini bunun sayesinde sürdürmektedirler.

Keçeciliği babalarından öğrenen bu ustalar kendi çocuklarına bu mesleği öğretememektedirler. Bunun en temel sebebi ise çocukların Keçeciliği bir meslek olarak görmemeleridir. Bu da Keçeciliğin yakın zamanda yok olacağının bir göstergesidir. Birçok çırak eğiten ve birçok üretim de bulunan Yaşar Kocataş, aktif olarak üretim yapmasa da dükkânını kapatmıyor ve her gün dükkânına gidip geliyor.

Şekil 24. 1930’lu yıllara kadar günümüzde Kız Meslek Lisesi’nin bulunduğu alanda yer alan Keçe Hamamı

Kaynak: Taşpınar, 2012, s.7:45.

Şekil 25. Resim sergisinde ince sanat gölgesini keçeye düşüren Kavasoğullarının resimli keçeleri

Kaynak: Taşpınar 1946, s.140-141, Taşpınar, Tayyar Ataman (Taşpınar 2012, s.7:40)
Keçe üretimi günümüzde Uşak, Konya, Balıkesir, Eskişehir, İzmir, Isparta,

Urfa, Kars ve Afyonkarahisar’da halen daha sürmektedir. Geleneksel olarak yapılan keçe tepme tekniği ile üretilen keçe sadece bugün Afyonkarahisar, Keçeciler Çarşısı’nda yapılmaktadır. Tepme keçenin yapımı için kalıpgaç, tokmak, yay ya da hallaç makinesi, hasır örtü, keçe tepme makinesi, makas, boya kazanı, seпки, buhar kazanı, halat gibi birçok araç ve gereçten yararlanılmaktadır.

Geleneksel tepme keçe üretiminde karşılaşılan sorunların başında kitsch üretim ve kalite sorunu gelmektedir. Kitsch sözcüğünün kökeni belirsizdir. “Eskiz” anlamına gelen İngilizce “Sketch” sözünden ya da sokaktan “ıvır-zıvır toplamak” anlamına gelen Almanca “Kitschen” fiilinden geldiği ileri sürülmektedir (Yardımcı, 2001: 223).

Kitsch ürünleri; genellikle başka eserlere benzemesi için yapılmış kötü, içi boş, özgün olmayan bir kopyası ve sözde sanat eseri olarak ya da seçkin ve üst tabakadaki kişilerin benimsemediği, buna koşut olarak da kitlelerin kopamadığı ve yaşamın her alanında görülmesi muhtemel olan nesneler, olarak adlandırmak mümkün olabilir. Bu kavramın tam olarak bir Türkçe karşılığının bulunmaması nedeniyle genellikle “Rüküş” kelimesiyle anlamı karşılanır (Oyman, 2012: 2-3).

Wikipedia sayfasında kitsch: “Var olan bir tarzın aşağı bir kopyası olan sanatı sınıflandırmak için veya kibirli ve bayağı bir tada sahip nesnelere ve ticari kaygılarla üretilmiş olan banal ve sıkıcı ürünlere gönderme yaparken kullanılan bir terim” olarak belirtilmiştir.

Ayrıca, kitsch; sanatçının kitlenin kültürünü elinden alıp, onu kendi kodlarını kullanarak yorumladığı, geçmişin oyunlaştırılması şeklinde tanımlanan, “Toplumsal yoz beğenisi” anlamıyla kabul gören bir terimdir (Dastarlı, 2013: 86).

Bir yandan teknolojik ürünler yaşama girerken, öbür yandan geleneksel yaşamın ürünleri olan pek çok gündelik eşya, günümüzde ülke tanıtımında ya da ekonomik gelir elde etmede, yeni olanaklarla geleneksel anlamlarından soyutlanarak pazara sunulmaktadır. Buna bağlı olarak ta yoz, kitsch ürünler ortaya çıkmaktadır. Yaratıcısı belli olmayan bu tür ürünler pazarlarda, alınıp satılmaktadır (Oyman, 2012: 5-6).

Günümüzde yeni oluşan kent folkloru çoğu kez zevksiz ürünlerin bir anda talep görmesine olanak yaratmıştır. Çağdaş tasarım anlayışı yanlış kişilerin elinde yorumlanmıştır.

Büyük bir zevkle tasarlanan kültür ve tarih birikimi kilimlerimizden yelek, terlik, çanta; keçeden manto, bez dokumalardan yakası, eteği dantelli kalıbı bozuk giysi parçaları, saksı üzerinde buruşturulmuş deri parçacıkları çağdaş yaşama kazandırılmaktan çok, “evde canı sıkılan insanların hobi arayışına hizmet etmiştir (Yüksel, 1993: 396-397).

Bu yozlaşmadan en çok etkilenen sanatlarımızdan birisi de geleneksel tepme keçe üretimidir. Kitsch keçe ürünlerin, Afyonkarahisar geleneksel tepme keçesi diye ucuza satılması, geleneksel keçe üretiminin karşı karşıya kaldığı en büyük sorunlarından biridir. Bu ürünlerde; düşük kalitede yün, yün-sentetik elyaf karışımı, ya da tamamen sentetik elyaf kullanılmaktadır.

Geleneksel tepme keçe yapım tekniği dışında bir teknikle, modernleştirme adı altında yapılan ürünlerin düşük fiyatlara satılması, kaliteli malzeme ve geleneksel yöntemle üretilmiş çalışmalardaki maliyetin yüksek olması, alıcıları ucuz ürüne yöneltmektedir.

Hediyelik eşya olarak ucuza alınan bu ürünler, zamanla deforme olmakta böylece Afyonkarahisar keçelerinin tanıtımı olumsuz yönde etkilenmektedir. Geleneksel keçe ürünlerinin sanatsal boyut kazanabilmesi için doğru teknikle üretilmesi ve estetik değer taşıması gerekmektedir.

Afyonkahisar’da, geleneksel tepme keçe üreten bayanlar tasarımlarını zevkle yapmakta, severek uygulamaktadırlar. Ürünlerinin pazar alanı daha da genişlerse, kaliteli malzeme temin etmeleri kolaylaşacak, böylece satış kaygısından uzak, geleneksel çizgiye uygun üretim yapmaya devam etmeleri kolaylaşacaktır (Küçükkurt, Oyman, 2015:207-209).

3.3. AFYONKARAHİSAR'DA SARAÇLIK

Saraç, at koşum takımlarına ait bütün deri ve meşinden olan kısmını üreten ve bozulmuş olanları tamir eden kimselere denilmektedir. Meşinler ve derilerden çeşitli ürünler yapanlara saraç denilirken, bu iş erbabına ise saraççılık denilmekte, toplu halde bulundukları yere ise saraçhane denilmektedir.

Afyonkarahisar'da da geçmişten beri saraççılık önemli bir yer tutmuş ve bu zanaata önem verilmiştir. Teknolojik gelişmelerle beraber artık koşum ve binek atına ihtiyaç azalmış ve yok denecek kadar az bir konuma gelmiştir. Afyonkarahisar'da üretilen saraçlar ürünlerine genelde kırsal alanlarda müşteri bulabilmektedirler. Şu anda Afyon'da saraçlık yapan atölye yok denecek kadar azalmıştır.

3.4. AFYONKARAHİSAR'DA DEMİRCİLİK

Demircilik mesleğinin eğitiminde dersler yazılı materyaller yerine gözle görünen kulakla işitilen bir pratiğe dayanmaktadır. Usta olacak olan kişi ustalık öğrenirken meslekle ilgili olan ilkeleri ilk önce gözlemleyip zihnine kazırken daha sonrada bunu deneyerek öğrenmektedir.

Eskiden çok önemli olmalarına rağmen bugün özelliklerini yitirmiş olan el sanatıdır. Endüstrileşme bu iki el sanatını büyük ölçüde etkilemiştir. Afyonkarahisar'daki demirciler başlıca gecenez (Gecenez: Küçük yassı demir çivi) kapı zinciri, toka, firdöndü, kaşağı, kullap, frank ve törpüsü, gem, hıltar, düğme gibi pek çok eşya yaparlar. Bakırcılarında üzerinde en çok çalıştığı eşyalar güğüm, kazan, tabak, tencere gibi çeşitlidir.

Arasta 'da bir sokak içerisinde karşılıklı bulunan dükkânlar aynı mesleği yapar. Demirciler Arastası, Bakırcılar Arastası gibi yerler Afyon'da bulunmakta ve bunların bulunduğu mahallede bugün Arasta (Germiyanlar) Camii vardır. (Taşpınar, 2012: 93)

Demirci ustalarının üretim yapıp mesleklerini icra ettikleri yer “demirci dükkânı”, “demirhane” ya da “demirci atölyesi” olarak tanımlanmaktadır.

Bu demirhaneler kentin ve çevresinde bulunan kırsalın temel alet edevat ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan küçük ölçekli işletmelerdir. Buralarda üretimin

dışınca kesici ve delici aletlerin tamiratları ve bileyleme işlemleri de yapılmıştır. Demircilerin demirhanelerde kazma, saban demiri, satır, tahra, keser, bıçak gibi araçları ısıtıp sivri ve parlak, keskin bir hale getirmesi işlemi Antalya’da “yüleme” olarak tanımlanmaktadır.

Demirci ustaları tarafından kullanılan bütün araç gereç alet edevat burada saklanır ve korunur. Demir üretiminde kullanılacak olan hammadde ve bu demir üretiminde önemli maddelerden olan yakıt muhafaza edilen ürünler arasında bulunmaktadır. Bu üretim haneler genellikle ustanın bulunduğu evin yakınlarında bulunmaktadır (Davulcu, 2015: 25).

3.5. AFYONKARAHİSAR ÇEVRESİ YÖRÜK DOKUMALARI

Yörük ismi verilen, geçimlerini tümüyle hayvancılıkla sağlayan, kışları sahillerde ılık iklimde yaz aylarını serin yaylalarda geçiren konar-göçer topluluklar Afyonkarahisar ve etrafında yoğun şekilde bulunmaktadır. Yörükler bilhassa, Bayat, Emirdağ, Sultandağı, Bolvadin ilçelerine bağlı köylerde İhsaniye ilçesinin Eskişehir’e sınır köylerinde ve Dinar ilçesinin Çölovası mevkiinde kurulu köylerde bulunmaktadır.

Çeşitli tarihlerde il ve ilçelerdeki idari bölünmeler sebebiyle, bazı sınır köylerle, komşu iller arasında idari değişikliğe uğramıştır. Bu durumlar bilhassa kilim dokumacılığında çok çeşitliliğe ve çevre illerde görülen birçok desenin Afyon'da da bulunmasına yol açmıştır.

Yüzyıllardır geleneklerine bağlı olarak topak evlerde oturan bu oymaklar kilim, halı, zili, cicim dokumuşlar, keçe yapmışlardır. Hayvancılıkla meşgul oldukları için, dokumalarında kullandıkları yünü hayvanlarından sağlamışlar, kendileri eğirip (büküp), yine kendileri doğal boyalarla boyamışlardır.

En fazla kullanılan renkler kırmızı, bordo, kahverengi, krem, mavi, lacivert, turuncu, açık-koyu yeşil ve siyahtır. Dinar, Dazkırı, Emirdağ, Bolvadin, Bayat, Sandıklı, Eğret, Sincanlı ve köylerinde halı-kilim "alaca" denilen pamuklu dokumalar dokunmaktadır (Bayraktaroğlu, Suzan, 2015: 513-514).

4. AFYONKARAHİSAR İLÇELERİNDE ZANAAT

Dokumacılık, kilim sanatı, çömlek ve tarihi cami ve türbelerin belirgin olduğu ilçelerden; Emirdağ'daki sanat çalışmaları ve Bolvadin'deki sanat çalışmaları başlıklarında ele alınarak, Afyonkarahisar'ın bu güzide ilçelerindeki sanatsal değeri olan varlıklara ve çalışmalara değinilmiştir.

4.1. SANDIKLI'DAKİ ZANAAT

Sandıklı'da zanaat çalışmaları deyince ilk akla dokumacılık gelir. Tarihteki en eski yerleşim yerlerinden birisi de Sandıklı'dır. Sandıklı göçebe kültüre bağlı olarak dokumacılıkta gelişmiştir. Dokumacılık burada yüzyıllardır süre gelen bir uğraştır.

Karkın, Dodurga, Menteş ve Kınık köyleri Sandıklı'nın Türkmen köyleridir. Ayrıca Hocalar ilçesinde Çepni köyü, Sultandağı ilçesinde Çukurcak köyü de Türkmen köylerindendir. Kınık, Dodurga, Karkın, Menteş Yörük ve Türkmen köylerinin ilçe dokuma kültürü bir hayli fazladır (Seyirci, 2000: 86).

Türkiye'nin en eski ilçelerinden birisi olan Sandıklı'da dokumacılık eski önemlerde çok faal durumdayken günümüzde bu faaliyet yok denecek kadar azalmıştır. Dağlık köylerde bilhassa günümüzde zili ve cicim dokumacılığı sürdürülmektedir.

Kırsal alanlarda ve köylerde torba ve heybe kullanımı sürmektedir. Azık torbası günümüzde hala bu bölgede çobanlar tarafından az da olsa kullanılmaktadır. Azık torbası, çobanların sürülerini otlatmaya giderken yiyeceklerini içerisine koydukları torbadır.

Azık torbaları; çobanlar tarafından kullanılan torbalar olup tuz torbaları, genç kızların kullandığı torbalar gibi birçok torba mevcuttur. Bugün o yöreye ait kaynaklara bakıldığında birçok torba tanımı vardır. Ancak bunlar hem fonksiyonel hem de tanım olarak benzerlik taşımaktadır.

Bekir Deniz, torbayı şu şekilde anlatır: İçerisinde yiyecek taşımak, ev süslemesinde kullanmak üzere dokunur. Çoğunlukla sığır veya koyun gütmekte olan çobanlar ya da kısa yolculuğa çıkanlar azıklarını koymak için torba taşırlar. Evlerdeyse, saçak altı, yan yana sıralanmış torbalar ile süslenmektedir. (Deniz, 2000:

77).

Torba, bir çeyiz eşyasıdır. Bu sebeple, özellikle yeni evli çiftlerin odalarında illaki torba bulunur. Gene torba dokumasıyla alakalı Bekir Deniz'in bir başka tanımlaması şu biçimdedir:

“Torba, İçerisinde azık(yiyecek) koymak veya odaları süslemek için kullanılıyordu. Genellikle yünden dokunuyordu ve 35x35, 35x40 cm boyutlarındaydı. Genellikle kulpludur. Kulpları topuk örük denilen, örme tekniğiyle yapılmaktaydı. Farklı desenlerle süslenmekteydi. En çok tanınanı çetin ceviz torba adıyla anılan tiplerdir.” (Manavoğlu ve. Kutlu, 2007: 425-445).

Sandıklı'daki torba dokumalarının desen-motif özelliklerine bakıldığında torba örneklerinde ağırlıklı olarak literatürde adı geçen pıtrak, göz, koçboynuzu, kazayağı, ergice, bereket ve küpe motiflerinin kullanılmakta olduğu dikkatleri çekmektedir. Göz motifi olarak bilinen motif baklavalı, dört göz, öküzgözü, bülüş gözü, gibi yöresel adlar kullanılmaktadır. Gene pıtrak olarak adlandırılan motif, yörede pütürlü, dikenli ve puturak ismi verilmiştir.

Yukarıda adı geçen motiflerden bazılarındaysa koçbaşı, eli böyründe, damalı pıtrak, çarpılı pırak, kenarı dişli, çentikli diye tabir edilen motiflerde bulunmaktadır. Torba dokumaları, renk açısından oldukça zengindir (Eroğlu, 2013: 285).

Dokumada yünün kendi rengi olan kahverengi, kırmızı, sarı, yeşil, mavi, mor gibi birçok renk kullanılmaktadır. Son dönemlerde orlon ve türevi iplikler, pamuk ve yün ipliklerin yerini almıştır. Eskiden yapılan dokumalarda renk vermek için iplikler boyanıyordu. Fakat günümüzde ise hazır ve boyanmış iplikler kullanılarak renk elde edilmektedir.

Torba dokumalarının kompozisyon özelliklerinde geometrik süslemelere ağırlıktadır. Torba dokumalarında ortada büyük baklava dilimini andıran geometrik süsleme ve bu nu takip eden küçük dikey kare formu kompozisyonlar yoğunluktadır. Torbalar da çeşitli motifler bulunmaktadır. Bunların en sık tercih edilenleri ise torbaların alt ve üst bölümlerinde yer alan sığır sidiği, yatay bantlar şeklindedir. Bu torbalar kullanım amaçlarına göre çeşitli adlar almıştır. Bunlar; tuz torbası, azık torbası, çanta, kaşık torbası vb. gibidir.

4.2. EMİRDAĞ'DAKİ ZANAAT

Emirdağ bir kültü mirası olan kilimleri ile meşhurdur. Emirdağ kilimlerinin her biri farklı bir öykünün ve tarihi geleneğini aktarır. Emirdağ'ın düşüncelerini, duygularını, özlemlerini, inançlarını motiflerine, renklerine ilmek ilmek dokur. Tarihi çok eskilere varan Emirdağ kilimleri Türk dokuma ve kilim sanatının en zengin örneklerini göstermesi yönünden sanatsal ve kültürel açıdan büyük öneme sahiptir. Bu yöredeki dokuma ve kilim örnekleri, Türk dokuma ve kilim kültürünün örneklerini yansıtmaktadır. Çok eski bir dokuma tarihi olan Emirdağ yöresi, motif ve desenler açısından da oldukça zengindir.

Emirdağ insanının yaşam stili ve Osmanlı iskân siyaseti köklü bir dokumacılık geleneğine sahip otuza yakın aşiret ve yüzlerce cemaatin üzerinde Yörük ve Türkmen aşiretinin yörede zorunlu iskâna tabi tutulması ile Emirdağ kilimlerini motif ve desen bakımından zenginleşmesinin ana nedeni olmuştur. Hayvancılığa bağlı ekonomik yapıları ve konargöçer karakterleri, eşyalarının da hafif olmasını gerekli kılmış, dokumacılık Türkmen yaşamının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Kilim hareketli yaşamayı seven Türkmen insanı İçin Topakev'in, Aleyçiğin en önemli eşyası olmuştur. Kilim; atının eyeri, hububatın ve eşyaların taşınmasında kullanılan çuvalı, yiyeceğini taşıdığı heybesi olmuştur. Doğumunda beşiği, ölümünde ise tabutunun örtüsüdür kilim. Kilimleri annesinden, atasından gördüğü gibi dokunmakta; eski bilgi ve becerilerini, renkleri, motif ve desenleri sanatın bütün güzelliğiyle yaşatılmaktadır. İşte bu açıdan bakıldığında Emirdağ kilimlerinin tarihin içinden süzülerek günümüze kadar canlı bir biçimde geldiğini görürüz.

Kilimlere vurulan desenler incelendiğinde eski Türk boyları tamgalarını yansıttığı ortaya çıkar. Eski Türk runik alfabesindeki harfler boyların tamgalarından gelme olduğu için bu tamgaları Orhun Yazıtlarında da görebiliyoruz.

1. Hünernâme'de gösterilen Kayı boyu damgasının kara döşeme kilimde, Selçuknâme'de gösterilen Kayı boyu damgasının cami namazlığında,
2. Hünernâme'de gösterilen Yazır boyu damgasının Bindallı kilimde, Karaevli boyu damgasının ise namazlığında kenar motifi olarak,
3. Divan-ı Lügat-it Türk'teki Tutırka boyu damgasının namazlığında kenar motifi olarak,
4. Selçuknâme ve Hünernâme'deki Döğer boyu damgasının Ünalı kilimde,
5. Divan-ı Lügat-it Türk'teki Bayındır boyu damgasından Çomçalı kilimde,

6. Hünernâme'deki Avşar boyu damgasının Aynalı kilimde,
7. Hünernâme ve Selçuknâme'deki Beğdiliboyu damgasının Cami namazlığında,
8. Divan-ı Lûgat-it Türk'teki Eymir boyu damgasının namazlığında kenar motifi olarak, Hünernâme ve Selçuknâme'de gösterilen Peçenek boyu damgasının Halı örneği namazlığında motifi olarak kullanıldığını görüyoruz. Emirdağ yöresi kilimlerini kullanış amacına göre üçe ayırabiliriz. Bunlar Yük Kilimleri, Döşemelik Kilimler ve Seccadelerdir (namazlığı) (Yaldızkaya, 1995: 55-62).

4.3. BOLVADİN'DEKİ ZANAAT

Yörede zanaat genel anlamda çömlekçilik üzerine yoğunlaşmıştır. Bolvadin de çömlekçilik asırlık geçmişe sahip olsa da birçok usta yetiştirmiş, döneme hizmet etmiştir. Şimdi ise testi ocaklarından (atölye) eser kalmamıştır. Bazı çömlek ustaları ellerinde kalan eski malzemelerle birlikte kendi imkânları ile bir şeyler yapmaya çalışmaktadır. Fakat ilgi ve pazarı yoktur.

Bolvadin yöresinde çömlekçiliği ilk olarak Zavo ustanın yaptığı söylenmektedir. Zavo usta Bolvadin'e Yunanistan'dan gelmiştir. Burada ilk ocak (çömlekçi atölyesi) Zavo Usta tarafından Halepli denilen kişinin desteği ile kurmuştur (1910). Bu ocakta Zavo ustaya Tahir usta, Buruk Kadir, Hacı Küçük, Koca Şaban, Ahmet usta, Bayram usta çıraklık yapmışlardır. Çömlekçiliği öğrendikten sonra Tahir usta ve Ahmet usta kendi ocaklarını kurmuşlardır. Zavo usta daha sonra Halepliden ayrılır (Bolvadin Araştırmaları 1, 2018: 1635-1636)

Günümüzde ise bu ocaklarda kuşaklı küpler, yannık, dağar gibi büyük boyutlu işler yapılmamaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda bu işlerin örneklerine de ulaşılamamıştır. Şu anda bu ocaklarda testi, keşkek heviği, ayran sofrası, tava gibi küçük boyutlu işler yapılmaktadır.

Şekil 26. Bolvadin Testi Ocakları, Fırın Dış Görünümü

Kaynak: Yılmaz, 2001: 33.

Üretime devam eden ocaklar çok ilkel koşullarda çalışmalarına devam etmektedirler. Günümüz çömlekçiliğinde teknik gelişmelerin hiç biri bu ocaklara ulaşmamıştır. Bu sebeple yörede çömlekçilik yapıldığı pek az kişi tarafından bilinmektedir. Gerekli desteği görmedikleri takdirde bu ocaklarında pek uzun ömürlü olmayacakları düşünülmektedir (Yılmaz, 2001: 1718).

Şekil 27. Testi Ocakları, Atölye ve Çömlek Çarkı Yapan Usta

Kaynak: Yılmaz, 2001: 31.

Bolvadin ilçemizde, zamanında yapılmış çömlekçilik ve şu anda kendi imkânlarıyla sürdüren atölyeler bulunmaktadır.

Çömlekçi atölyesinde kullanılacak kil ya çömlekçi ustası tarafından ya da sürekli kil temini ile uğraşan kişiler tarafından bölgeden alınması sağlanır. Testi ocaklarında o dönemin imkânları ile yapılmış, kullanılmış olan düzenek ve malzemeler teknoloji ve yöntem gereği farklılaşmış olsa da günümüzde halen kullanılmaya devam etmektedir. Örneğin çamur yoğurma, hazırlama tezgâhı o dönem sadece ahşaptır. Şimdi ise yerini alçı veya makineler almıştır.

Bu malzemeler şunlardır; Yöredeki çömlekçi atölyelerinde çift kuşaklı küpler, dağar, yanık, çift kulplu testi, tek kulplu testi, büyük bardak, üçü birlik tek kulplu, gilik, keşkek heviği, çiçek çanakları, kil çömleği, ayran sofası ve tava gibi ürünler üretilmektedir. Bu ürünler hacimlerine göre sınıflandırılmaktadır.

Şekil 28. a) Form Testi, b) Kil Çömleği, c) Baca Büzü

Kaynak: Yılmaz, 2001h: 75.

Yukarıdaki Şekil 25. a'da görülen form testi, b'de görülen kil çömleği (bu şekilde söyleniyor) ve c'deki ise evlerin çatısında baca deliğine monte edilen baca büzüdür.

İKİNCİ BÖLÜM

TAŞPINAR DERGİLERİNDE HALKEVİ VE FAALİYETLERİ

1. AFYONKARAHİSAR HALKEVİ VE FAALİYETLERİ

Afyonkarahisar Halkevi'nin geçmişi, Afyon'un kurtuluşundan daha öncelere dayanmaktadır. Halk evinin kuruluşu için Yelken'in vermiş olduğu bilgiler önemlidir. Yelken, savaştan en çok tahrip olan yerlerin başında Afyon'un geldiğini belirtmiş, bu durum neticesinde bu şehrin de kendi içine kapanıp yaralarını onarmaya ve tarihin yorgunluğunu üzerinden kaldırmaya çalışmıştır.

O dönemlerde şehirde devlet eliyle yapılmış sadece birkaç fabrika ve bina mevcuttu. Bunun yanında tarım ağırlıktaydı. Bu duruma rağmen yeniden yapılanma durumu söz konusu idi. İşte bu şekildeki yeniden yapılanmaya bağlı olarak burada Halkevi binası kurulmuştur (Yelken, 2001:185).

Şekil 29. Cumhuriyet Dönemi Halkevi

Kaynak: Taşpınar Dergileri, cilt:1, sayı:11, sayfa:257 1933.

Atatürk'ün Kültür Kurumlarından Halkevleri ve Afyonkarahisar Halkevi:

Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele'yi başarıyla sonuçlandırdıktan sonra çağdaşlaşma ve millileşme hedefini gerçekleştirmek için ivedilikle harekete geçmiştir. Bu meyanda çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşma arzusu ile modern

Türkiye'nin temellerini atmıştır. Yaptığı inkılâplarla ve oluşturduğu kurumlarla Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk halkını, akıl ve bilimin ışığında çağdaşlaşmaya yöneltmiştir.

Atatürk çağdaşlaşmasını sağlamayı amaç edinen, dönemin önemli kurumlarından birisi de halkevleridir. Halkevleri, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk halkının kültürel seviyesini yükseltmek ve Atatürk ilke ve inkılâplarını ülkenin en ücra köşesine kadar yaymak amacıyla kurulmuştur. Bu bakımdan halkevlerini incelemek Atatürk çağdaşlaşmasını anlamaya katkı sağlayacaktır.

Çalışmada, halkevlerinin kuruluş felsefesini ortaya koyan halkçılık ilkesine değinilmiş, genel olarak halkevlerinin faaliyetleri açıklanmıştır.

Esas olarak ilk kurulan halkevlerinden birisi olan Afyonkarahisar Halkevi'nin kuruluşundan kapanışına kadar geçen süre içindeki faaliyetleri ve bu çalışmaların halk üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Bu meyanda Afyonkarahisar Halkevi, 1932 yılında açılmış ve 1951 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. 1951'de Türkiye'nin diğer illerindeki halkevleri gibi kapatılmıştır.

Bilahare Afyonkarahisar Halkevi, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra değişen siyasi şartlar neticesinde 1963 yılında tekrar açılmış ve 1968 yılına kadar çalışmalarına devam etmiştir. Ancak bu süreçte ilk dönem faaliyetleri kadar etkili olamamıştır (Şahin 2004, 220).

Şekil 30. Halkevi Başkanı

Kaynak: İnt. Kay. 29, 2019.

Afyondaki halkevi, Türkiye'deki 14 halkevinden birisi olup, açılışı Ankara Radyosu ile duyurulmuştur. Başkanı Galip Demirer, açılışında bir konuşma yapmıştır (Demirdelen ve Ortak, 2006: 256).

Galip Beyde şu değerli nutku söylediler:

Ünlü Efendiler:

Türk elinin en büyük bayramı, bayramımız kütlu olsun. Cumhuriyetimizin onuncu yıl dönümü bayramını kutlularken sezdiğimiz mâna on yılın muhassalasası değil bütün bir tarihin hulâsa ve neticesidir. Başımızı düne çevirdiğimiz zaman bütün bir dünya medeniyetinin anası olan asî Türk milletini şanlı ve şerefli günlerinden sonra karanlık ve boğucu bir zindan boşluğu, bir cehennem ıstırabının acı günlerinde göreceğiz. Bütün bir tarihte ün ve saygı ile anılan Türk milleti bir devir oldu ki etrafını saran kara bulutlar arasında benliğini, kudretinin bütün hızını şerefli ve asil ruhunun içine gömdü.

Türk'e, Türk eline, Türk şerefine hücum ve saygısızlık ediyorlardı.

Türkün kendisine baş tanıdığı sultan bu saygısızlara kuvvet; veriyor, kendilerini yaşatan milletin velinimetinin, efendisinin ölümünü hazırlıyordu.

Sultan hiyanet ediyor, düşman saldırıyor, dost görünmüyor. Bu kara ve karanlık günde Türk kendisiyle, kendi kendine kalıyordu ve kalmıştı.

İşte O zaman efendiler!..

Bu saldırış ve karanlıklarda yalnız kalış Türkün yüksek ve asil ruhunda saklanan ve yeniden hız alan yüce benlik kudretimizi şahlandırdı. Efu büyük kudretin örneksiz azim ve imanın muhassalasası olan Türkün en büyük evlâdı başında göründü.

Bize bizden başkasından fayda olmadığını son ve kati olarak anladık. Onları kovduk, işimize, yurdumuza her şeyimize sahip olduk.

Düşmana, zulme, işgalin unutulmaz işkencelerine nefretle, gayızla karşı koyan hemşehriler!

Kardeşlerimizin, babalarımızın, evlâtlarımızın kanıyla suladığımız bu toprakları nasıl kurtardığımızı pek iyi bilirsiniz.

İşte o kurtuluş, bugünkü bayramın başlangıcıdır. İşte, efendiler, bu bayram o gün başladı, bugüne geldi ve ebediyete kadar gidecektir.

Kardeşlerim!

Bize bu bayramı yaşatan, bizi kurtuluşa, Cumhuriyete, yükselişe kavuşturan en büyüğümüz yüce Gaziye minnet ve şükran duygularımızı sözle ifadeye lüzum yoktur. Gazi bizim benliğimizde^ ruhumuzdadır. Milletin kalbinde yaşayan Ulu Gaziye bu mutlu ve kutlu günde milleti, şehitlerinin kanıyla yoğrulan şehit analarının şehit yavrularının gözyaşlarıyla sulanan bu mübarek vatan toprağından bir tutamla her şeyini varını yoğunlu veriyor.

Yarattığı Cumhuriyetin onuncu yıl dönüm bayramında en büyüğümüze tazim ve minnetlerle sunulan bu bir tutam toprakta bütün bir milletin tükenmez sevgi, bağlanış, inanış ve saygı duyguları vardır.

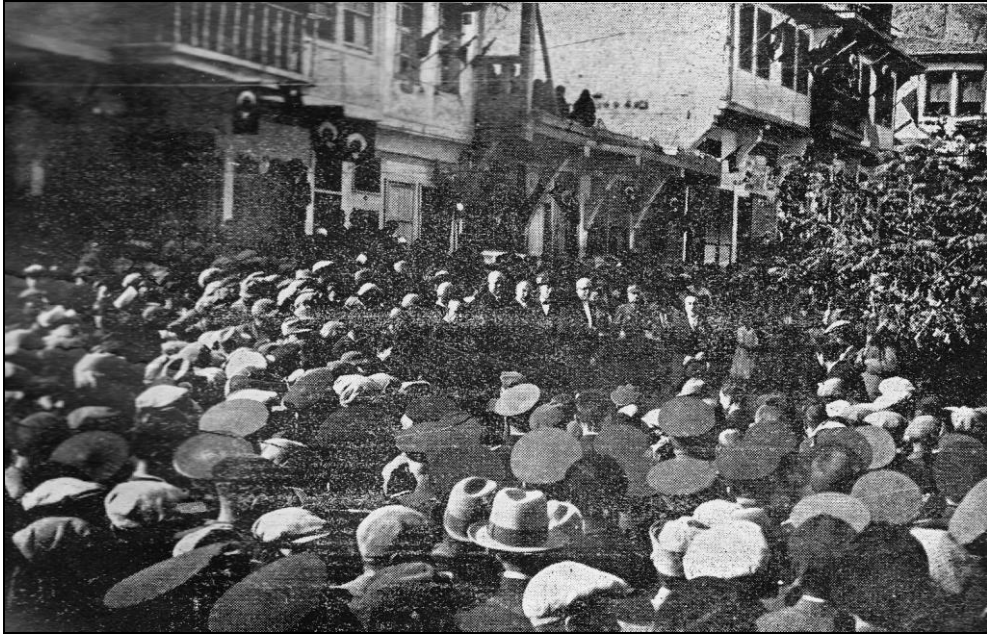
Türk elinin her köşesinde Ulu Gaziye sunulan bu vatan toprakları Türk bütünlüğünün, Türk benliğinin, Cumhuriyetinin, istiklâlinin ebediyetine nişanedir. Yaşasın ulu Gazi! Yaşasın Cumhuriyet! Yaşasın Türk milleti!... (Taşpınar, 1933: 18-19-20)

Şekil 31. Halkevi Başkanı Galip Demirer Utku Anıtı önünde Afyonkarahisar'ın duygularını dile getirirken

Kaynak: Taşpınar Dergileri, cilt:4, sayı: 42, 1936.

Şekil 32. Halkevi Başkanı Galip bey halka hitap ederken

Kaynak: Taşpınar Dergileri, cilt:2, sayı: 13, sayfa:34, 1933.

Demirer, halkevinin halkı her hususta bilinçlendirip, onların yapılan inkılaplara ayak uydurmasını sağlayacağına değinmiştir (Şahin, 2004: 43-44).

Şekil 33. Halkevinin Kuruluşu ve Etkinlikleri

Kaynak: İnt. Kay. 29, 2019

Halkevlerinin 19 Şubat 1932 günü açılı nedeniyle Başbakan İnönü'nün yaptığı konuşmayı yeniden anımsamak gerekir. “*Her silahtan daha üstün alan gücün, tüm ulus içinde ulusal yaşamın kazanacağı birliktelik ve sağlamlık olduğunu,*” söylemişti. Halkevleri Tüzüğü’nün “Umumi Esaslar” bölümünün ilk maddesi bu ilkeyi şöyle betimlemekteydi:

Halkevleri, kalplerinde ve dimağlarında memleket sevgisini mukaddes (kutsal) ve ileriye yürüten bir heyecan halinde duyanlar için toplanma ve çalışma yeridir. Bu itibarla, halkevlerinin kapıları fırkaya kayıtlı olan ve olmayan bütün vatandaşlara açıktır (İnt. Kay. 29, 2019).

Tüzükte “Her halkevinin bulunduğu yerde bir kütüphane ile okuma odası bulunması, halkevinin ilk tesis şartlarından sayılı” denilmekle de halka açık olan bu kuruluşların öncelikle birer kültür yuvası olması öngörülmekteydi. “Binası münasip (uygun) olmayan yerlerde bir kitap dolabı veya raf olsun bulundurulması” koşul kabul edilmişti. Halkevleri Mustafa Kemal Atatürk’ün “aydınlanma devrimi”ni üstlenmek gibi önemli bir işlevi vardı ve bu işlevini kitaplıkların oluşturulması, sanat ve kültür etkinlikleriyle kitlelere taşıyor o nedenle Anadolu insanının kültür susamışlığına çağdaş olanaklar sunuyordu.

Bugün folklorumuzun ve halk ezgilerinin yeniden diriltilmesi, canlandırılması, halkevlerinin halkçılık ilkesini, teoriden uygulamaya dönüştürmesi çabalarının ürünüdür. Zaten tüzüğün 33'üncü maddesinde, “musiki ve müsamerelerde beynelmilel (uluslararası) modern musiki ile milli (ulusal) musikimizin esas tutulması ” öngörülmüştü (İnt. Kay. 29, 2019).

Yüzyıllar boyu göz ardı edilen ve gelişme olanaklarından yoksun bırakılan folklorumuzun ve halk ezgilerimizin çağdaş boyutlarda gelişmesine Halkevleri öncülük etmekle yetinmemiş ulusun müziği ve ezgileriyle kendisini anlatabilmesini de sağlamıştır. Tüzüğün 36'ncı maddesinde “köylerde ve aşiretlerde söylenen milli türkülerin notalarının sözleriyle, oyunların tarz ve ahenkleriyle tespit edilmesi” ön görülmüştü. Halkevlerinin bu çabaları gerçekleşmiş olmasaydı, Anadolu folkloru tarihin karanlıklıklarında kalabilirdi.

Halkevlerinin işlevin yalnız sanat, kültür ve spor etkinlikleriyle sınırlı kalmamıştır Tüzüğün 44'üncü maddesi gereğince, “yardıma muhtaç, kimsesiz kadınlar, çocuklar, maluller, dermandan düşmüş ihtiyarlar hakkında içtimai (toplumsal) şefkat ve yardım hisleri uyandıracak” çabalara da yönelmişti.

1935 yılında Ankara cezaevinde bulunan 300 hükümlüye okuma yazma öğretildiği, inşa edilen bir açık hava sinemasında bir yıl içinde 148 000 kişinin film seyrettiği anlaşılmaktadır. Bu tür sanatsal kültürel ve toplumsal uğraşların halkın desteğini büyük ölçüde kazanmasını, kısa zamanda üye sayısının artışında görürüz.

Örneğin, kuruluşunun 5'inci yılında üye sayısı 55 000'e yükselmiş kütüphanelerindeki kitapları 106 555'e ulaşmıştı (Tablo 1).

Tablo 1. Halkevlerinin sayısındaki artış hızı.

Yıllar	Halkevi	Halkodası
1932	14	—
1935	55	—
1940	379	44
1945	438	2688
1951	478	4322

Kaynak: Halkevleri Çalışma Raporları

Kentlerde halkevleri, kırsal alanda da halkodaları açılmış ve kentsel-kırsal alanda kültür ve sanat etkinliklerinin ve toplumsal yardımlaşma bilincinin gelişimi bir arada yürütülmüştür. 1950 yılında, 100’ün üzerinde halkodasına sahip illerimizi şöyle sıralayabiliriz:

Konya	187	Halkodası
Afyonkarahisar	174	”
Kütahya	159	”
Trabzon	149	”
Muş	131	”
Kayseri	128	”
Ağrı	123	”

Tablo 2’de halkevlerinin kuruluş aşamasındaki etkinliklerinin ne denli hızla geliştiğini görmekteyiz (İnt. Kay. 29, 2019).

Halkevlerinde kuruluşunun 3’üncü yılında okuyucu sayısı 160.573 ten 1.095,910’ a, 6 yılına kadar da hızla artarak 2,5 milyon kişiye ulaşmıştır.

Tablo 2. Halkevleri Etkinliklerinin gelişimi.

Yıllar	1935	1938	1941
Halkevi sayısı	103	209	383
Üye sayısı	54595	105 000	144 500
Tiyatro	732	1 703	3 250
Konser	776	1 420	1 750
Sinema	636	1 760	1 550
Konferans	1503	2 727	5 100
Kitap sayısı	39386	106 000	419 250
Okuyucu	160 573	1 095 910	2 461 813

Kaynak: <http://www.ismetinonu.org.tr/halkevlerinin-kurulusu-ve-etkinlikleri/>

1935’te 1500 konferans düzenlenmiş ve bu sayı 1941’de 4 katı artmıştı.

Tüm bu, gelişmeler, halkevlerinin çatısı altında, toplumun gelişme taleplerini ve “aydınlanma devrimi” nin hızla kitleselleşerek, halkın öz nasıl kaynaştığını

gösteriyordu. Çizelge 3, bu bakımdan anlamlıdır. Kitaptan yoksun illerimizin halkevlerinde kişi başına okuma sayısının çok daha yüksek olduğunu gösteriyor. Örneğin, Ankara’da bir yıl içinde halkevi kitaplıklarında kişi başına ortalama 1 kitap okunurken, bu sayı Bitlis’te 29, Kars’ta 14 ve Kula’da 18 idi.

Anadolu’nun okumaya karşı susamışlığının bir göstergesidir bu. Büyük kent merkezlerinden uzaklaştıkça halkevleri toplumun okuma, kültürel ve toplumsal etkinliklere karılma gereksinimine yanıt veremekteydi.

Tablo 3. Halkevlerinde kitaplar ve kişi başına okunan kitap sayısı.

	Kitap sayısı	Okur sayısı	Kitap başına Okur sayısı
Adana	2 377	37 558	15.8
Afyon	5 339	10 990	2.0
Ankara	18 953	16 539	0.9
Bitlis	400	11 700	29.3
İstanbul	4 624	26 111	5.6
Kars	168	2 365	14.0
Kayseri	3 110	27 730	8.9
Konya	2 684	12 035	4.6
Kula	731	11 975	18.3
Muş	1 000	3 540	3.5
Toplam:	39 386	285 757	7.3

Kaynak: <http://www.ismetinonu.org.tr/halkevlerinin-kurulusu-ve-etkinlikleri/>

Türk Ocakları’nın 13 yılda üye sayısının 30 000’e ulaşmasına karşın, Halk evlerinde bu sayı 5’inci yılında bunun iki katına yükselmişti.

1950’de siyasal iktidarın, feodal güçlerle desteklenen yapısı, Mustafa Kemal devrimlerinin nesnel köşe taşlarını ortadan kaldırmayı amaçlaması kaçınılmaz gibiydi ve o iktidar aslında karşı devrim sürecinin yeniden örgütlü biçimde ortaya çıkışını tamamlıyordu.

Zaten, Serbest Fırka'nın gerek programında (4'üncü maddeyle yabancı sermayeyi teşvik, 5'inci maddesiyle özel sektör üzerinde hükümet müdahalesini kabul etmemesi gibi) ilkelerin benimsenmiş olması ve gerek üyelerinin ve kurucularının ırkçı, tutucu ve gerici niteliği, Demokrat Parti iktidarı ile birlikte resmi ideolojiye dönüşmüştü. Laik, halkçı ve cumhuriyetçi devlet anlayışı, Türk ocaklarının yerine nasıl ki halkevlerinin geçmesini öngörmüş ise, karşı devrim süreci de kendi doğası gereği, halkevlerini ortadan kaldıracak ve Türk ocaklarının dirilmesini gündeme getirecekti. TBMM'nin o döneme ilişkin tutanakları incelendiğinde, halkevlerinin kapatılması ve yok edilmesindeki amacın ne olduğu belirginlik kazanır (İnt. Kay. 29, 2019).

Toplumun her kısmından bireyleri bir araya getirmeyi, kültürel çalışmaların içerisinde yer almalarına imkân sunmayı ve halkı bilinçlendirmeyi gayeleleyen halkevi, o anlardaki bütün imkânsızlara rağmen önemli bir vazife yapmış, aydın ve halk kesimini birleştirici bir araya getirici bir rol oynamıştır.

Afyonkarahisar Halkevi'nin faaliyetlerini halkevine bağlı ve özelleşmiş bir yapıda bulunan şubelerinin faaliyetleri şeklinde ele almanın bu faaliyetlerin daha net anlaşılması açısından fayda bulunmaktadır.

Buna göre Afyonkarahisar Halkevi'nin faaliyetlerini: Dil Edebiyat Tarih Şubesi faaliyetleri, Güzel Sanatlar Şubesi faaliyetleri, Sosyal Yardım Şubesi faaliyetleri, Spor Şubesi faaliyetleri, Halk Dershaneleri ve Kursları Şubesi faaliyetleri, Müze ve Sergi Şubesi faaliyetleri başlıkları altında ele alınacaktır (İnt. Kay. 04, 2019).

1.1. DİL EDEBİYAT TARİH ŞUBESİ VE FAALİYETLERİ

Bu şubenin faaliyetleri şu şekildedir:

- Tarihe dayalı araştırma ve incelemeler
- Folklor çalışmaları
- Konferanslar
- Yayın çalışmaları şeklindedir.

Bu şube diğer yandan halkı çeşitli konularda ve onların eksik olduğu alanlarda onları bilgilendirmek için konferanslar vermişlerdir (Ergün, 1997: 201).

Afyonkarahisar halkevinin dil inkılabını çok büyük bir olay kabul ettiğinin ve dil kurultayını halka radyo aracılığıyla dinlettiğinin ve bu şekilde tartışmalı şekilde konferanslar düzenlemek suretiyle dil hususunda halkın bilinçlendirildiğinin Toksoy tarafından altı çizilmiştir. Ayrıca halkevi derleme yapmış ve saf Türkçeye ait kelimeler toplanmaya çalışılmıştır (Toksoy, 2007: 269).

1.2. GÜZEL SANATLAR ŞUBESİ VE FAALİYETLERİ

Güzel Sanatlar Şubesi ve Faaliyetlerine bakıldığında; “müzik, resim, heykel, mimari ve süsleme alanlarında sanatkar ve amatörleri toplamak, yetenekli kişileri himaye etmek, halkın Güzel Sanatlara olan sevgi ve ilgisini arttırmak, müzik geceleri ve konserler düzenlemek, koro çalışmaları yapmak, milli oyun ve türkülerin söz ve notalarını derlemek” gibi görevleri yerine ifa ettiğini söylemektedir (Ergün, 1997: 202-203).

“Musiki meraklılarından oluşan bir kalabalık “Halk Musiki Evi” kurdular” (Taşpınar, 1934: 85).

Yeni müzik eserleri ve bilhassa halk şarkıları üstüne konserler verilmiş, kabiliyetli gençler bir araya getirilerek halkevinde müzik dersleri verilmiş, bölge halkının müzik zevkini ilerletmek için yoğun çaba sarf edilmiş, halk içerisinde ve bilhassa köylerde söylenen halk türküleri toplanmış ve toparlanmış, müzik ve piyano kursları vasıtasıyla Türk müziğinin çağdaş tekniklere dayalı olarak geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Şekil 34. Taşpınar Dergisi Halkevimiz Müzi Şubesinin “Mahalli halk türküleri kolu”

Kaynak: Taşpınar Dergileri, Yıl: 1937, cilt:6, Sayı: 17.

1.3. SOSYAL YARDIM ŞUBESİ VE FAALİYETLERİ

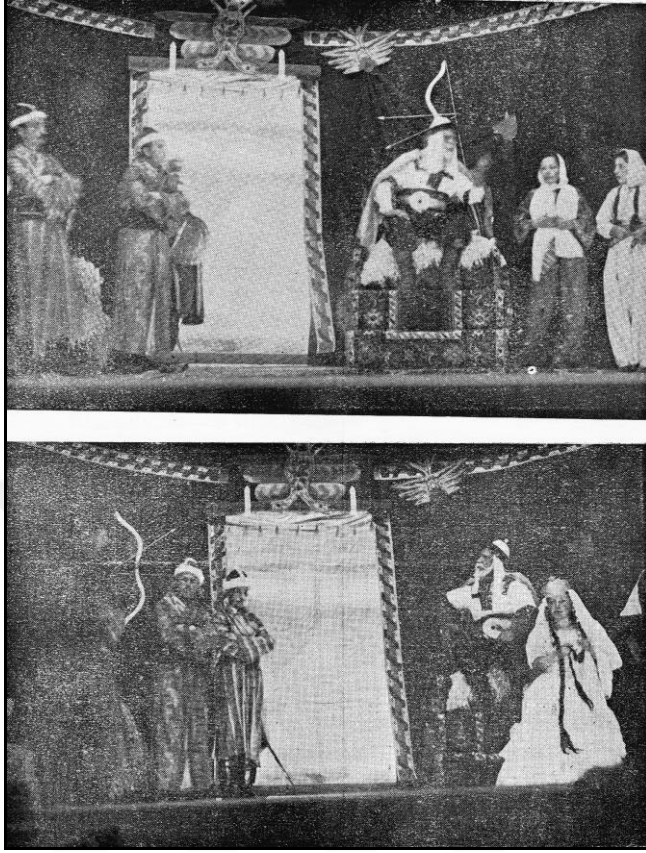
Sosyal Yardım Şubesinin çalışmalarına bakıldığında, 1934 yılında Afyon'da bulunan hayır kuruluşları ile birlikte halkın yardım duygularını arttırmak için konferanslar düzenlediği, hasta insanların muayenelerini yaptırılarak ihtiyacı bulunan kimselere ilaç verildiği, Köycüler şubesi ile köy gezilerine katılarak hastalara bakıldığı, ilaç dağıtımı yapıldığı, yoksul öğrencilere değişik yardımlar yapıldığı kaydedilmektedir.

1936'da Fakirlere Yardım Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu, Belediye ve halkın da desteğiyle fakir çocuklara giysi yardımı yapılmış, defter, kitap, kâğıt, kalem dağıtılmıştır. Halkevine bağlı olarak poliklinik açılmış ve burada doktorlar birçok hastayı ücretsiz bir şekilde muayene etmiştir.

Halkevi salonu o dönemlerde kütüphane ve konferans salonu olarak kullanılıyordu. Daha sonra halkevinin arka bahçesine bir sahne yapılmış ve böylelikle de temsil şubesi faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır (Ergün, 1997: 202-203).

Sosyal yardımlaşmanın finansmanı diğer kuruluşlar, konser ve etkinlikler aracılığıyla karşılanmıştır. Temsil şubesi halkı tiyatro hakkında bilinçlendirmek, milli tiyatroyu halka aşılama için halkevi tiyatrolarında milli duyguları ve değerleri konu alan piyesler ve oyunlar oynatmıştır. Burada yalnızca tiyatro gösterileri değil, aynı zamanda filmlerde oynatılmıştır. Buradaki amaç; milli değerlerle donatılmış yetenekli gençlere tiyatroyu aşılama, milli oyunları yaşatmak gibidir. Halkevi açıldığı ilk zamanlarda konferans ve temsil şubesi bulunmamaktaydı. Bu yüzden ilk zamanlarında faaliyet alanı sınırlı olmuştur.

Şekil 35. Taşpınar Dergisi Sayı 49-60-119 Akın piyesinden iki görünüş 29 Ekim 1936

Kaynak: Taşpınar Dergileri, Yıl: 1936, cilt:5, Sayı: 49.

1.4. SPOR ŞUBESİ VE FAALİYETLERİ

Bu şubeye ait faaliyetler tek parti döneminde yalnızca CHP'nin eliyle yürütülmekteydi ve onun kontrolündeydi. 1932 ve 1936 yılında spora yönelik faaliyetlere ilişkin yönetmelikler yayımlanmıştır.

Bu yönetmelikler doğrultusunda halka sporun sevdirelmesi, halkın spor ve jimnastiğe yönlendirilmesi, kulüp bulunmayan yerlere ise spor kulüpleri yapılması gibi hususlar hedeflenmiştir. Yani buradan da anlaşılıyor ki halkevleri sadece kitap ve fikirlere değil spora da çok fazla önem vermiştir (Ergün, 1997: 203-204).

Burada ülkedeki gençlerin yeteneklerini keşfedip gelişimlerini sağlamak, onların sağlıklı birer kişi olarak topluma karışmalarının önünü açmak adına çeşitli organizasyonlar yapılmıştır. Ayrıca sporun halk arasında geniş kitlelerce yayılmasını sağlamak, sporcu sayısının artmasına dönük birtakım çalışmalar da yapılmıştır (Bıyıkoglu, 2001: 421).

1.5. HALK DERSHANELERİ VE KURSLARI VE FAALİYETLERİ

Her halkevinde bu kurumun bulunması ve faaliyetlerini süreklilik arz edecek şekilde yapması zorunluluğu vardır. Ancak tüm halkevlerinde bu kurum oluşturulamamış, bu kolu olan halkevlerinin sayısı da zamanla azalmıştır (Ergün, 1997: 204-205). Diğer yandan bazı cezaevleri, kahvehaneler ve köylerde de bu dersane ve kurslar bulunmaktaydı. Bu kursların kuruluş amacı; halka okuma ve yazmayı öğretmenin yanı sıra onlara pozitif bilimler, yabancı dil ve el sanatları hakkında eğitimler vermektir.

1.6. KÜTÜPHANE-NEŞRİYAT ŞUBESİ VE FAALİYETLERİ

Halkevleri en önemli çalışmalarını buralarda gerçekleştirmiştir. Tüm halkevlerinde kütüphane bulunmaktaydı ve yayın yapılmaktaydı. Burada kütüphanede halkın seviyesine uygun nitelikte kitaplar basılmış, halkın aydınlanması sağlanmak istenmiştir (Ergün, 1997: 205). Bu kütüphanelerde inkılaplara ve milli değerlere uymayan, ahlaka aykırı, irticai yayınlar içeren kitapların içeri girmesi yasaklanmıştır. Halkevi dergileri dışında halkevi yayınlarının tamamının basımı, bir şubede gerçekleşmiştir.

Kapanışına kadar Afyonkarahisar Halkevi'nin Kütüphanesi her gün daha da zenginleştirilmiştir ve Afyonkarahisar mebuslarından olan Ali Çetinkaya kendi kütüphanesinde bulunan birçok kitabı buraya bağışlamıştır. Böylece kütüphanenin temelleri atılmıştır. Sonrasında ise diğer şehir kütüphanelerinden birçok kitap buraya getirilmiş ve buradaki kütüphane ciddi manada zenginleşmiştir.

1.7. KÖYCÜLÜK ŞUBESİ VE FAALİYETLERİ

Köycülük Şubesinin Faaliyetleri içerisinde, genel olarak bütün halkevlerinin ana gayelerinden bir tanesi olan köyde yaşamakta olan insanların bilgi düzeyini, adabını arttırmak ve düşüncesini zenginleştirmek amacıyla çalışmalar yapmaktır.

Şube köylerle samimi temaslarda bulunmuş, haftada bir gün gerçekleştirilen köy gecesinde köylerin günlük gereksinimleri, toprak ve ekin işleri, memleket ve hayat bilgileri, yaşam biçimleri ve özellikle cumhuriyet, halkçılık, milliyetçilik ve hükümet işleri üzerinde açık konuşmalar, öğretiler yaptığı bildirilmiştir (Şahin, 2004: 135).

1.8. MÜZE VE SERGİ VE FAALİYETLERİ

Bu şubenin görevleri şu şekildedir; eserler toplamak, fotoğraf ile model almak, güzel sanatlara dair birçok alanda yerli ürünler ile el eşyalarının sergilenmesini yapmak şeklindedir (Ergün, 1997: 206). Diğer yandan bu şube, var olan eserleri belirleyerek, bu eserler içerisinde tamire ihtiyacı olanları gerekli mercilere bildirmiştir.

Bu yolla da onların tamir edilmesini ve saklanması sağlamıştır. Şube, Afyon'da Eski Eserler deposunun müze haline getirilmesi için çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmalar ilk olarak 1927 yılında başlatılmış ve 1933 yılında amacına varmıştır. 29.10.1993'te ise Gedik Ahmet Paşa Medresesi'nde faaliyetlerine başlamıştır (Uyan, 2001: 465).

2. AFYONKARAHİSAR HALKEVİ YAYIN ORGANI TAŞPINAR DERGİSİ

Taşpınar dergisinin, Afyon'un basın ve kültür hayatında önemli bir konumu bulunmaktadır. Bu dergi, 19.11.1932 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Afyonkarahisar tarihine ışık tutan Taşpınar dergisinin 20. sayısı 8 Ocak 2019'da okuyucularıyla buluşmuştur. 1932-1950 yılları arasında aralıksız olarak 161 sayı çıktıktan sonra çeşitli aralıklarla yayımlanan Taşpınar dergisinin yeni sayıları 2019 yılında da okuyucusuyla buluşmaya devam etmektedir.

Çalışmanın ana konusunu oluşturan “Taşpınar Dergisi” bir sonraki bölümde daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

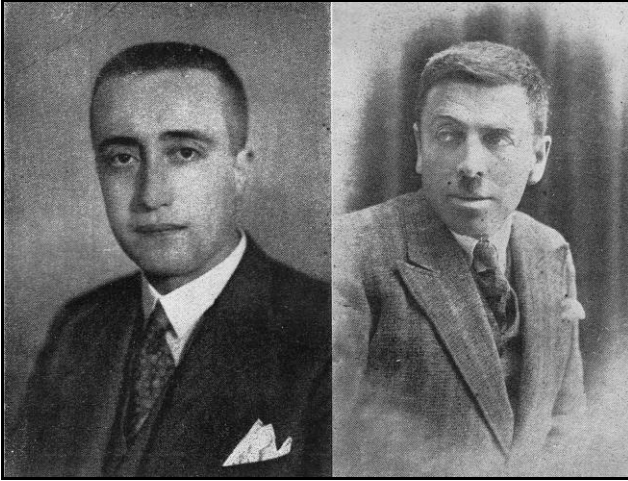
TAŞPINAR DERGİLERİNİN SANAT VE ZANAATA KATKISI

1. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TAŞPINAR DERGİLERİ

Bu bölümde 1932 yılı ile 1959 yılları arasındaki Taşpınar dergilerinde yer alan bilgilerden faydalanılarak, Taşpınar dergilerinin sanata katkısı, o dönemdeki bazı gelenekler ve Taşpınar dergilerinin sanat-zanaat ve kent kültürüne katkıları ele alındıktan sonra çalışma sonuca bağlanacaktır.

İlk olarak 19 Kasım 1932 yılında yayın hayatına başlayan bu dergi, Afyon'un basın ve kültür hayatında önemli bir yere sahiptir. Dergiyi ilk olarak Afyonkarahisar Halkevi Edebiyat Şubesi yayınlamış olup, hak sahibi Eflatun Cem Güney'dir. Dr. Kemal Bey ise Neşriyat Müdürlüğü görevini icra etmiştir. Adı, o yöredeki Taşpınar suyundan gelmektedir. Derginin yazarları ise; Edip Ali Bakı, Süleyman Hilmi Gönçer, Osman Atilla, Haydar Çerçel, Namdar Rahmi Karatay, A. Mahir Erkmen, Muzaffer Görktan'dır. Bu yazarlar ayrıca dergide sürekli yazalar yazmışlardır.

Şekil 36. Taşpınar Dergisi istiklal Halkevi Başkanı Galip Demirer ve Derginin yazı işleri Müdürü Edip Ali Baki

Kaynak: Taşpınar Dergileri, Yıl: 1938, cilt:6, Sayı: 63.

Taşpınar dergisi sadece Afyonkarahisar lokalinde yayın yapan bir dergi olarak kalmamıştır. Öyle ki ünü ülke genelinde de dikkatleri üzerine çekmiştir. Milliyet Gazetesi yazarı Nurullah ATA, bu derginin çok güzel ve içeriğinin çok geniş

bir dergi olduğunu vurgulamıştır. Yine Balıkesir'in ünlü dergisi olan Türk Dili dergisinde ve Yeni Gün dergisinde de Taşpınar dergisinde övgüyle söz edilmiş, Hâkimiyet-i Milliye'de olan Bürhan Asaf dergiyi çok beğendiğini vurgulamıştır (Demirdelen ve Ortak, 2006: 260).

Taşpınar dergisinde dikkatleri çeken önemli bir özellik bulunmaktadır. Bu ise dergide yazı yazan kişilere herhangi bir ücret verilmediği ve dergiye reklam ya da ilan konulmadığıdır. Derginin ana gayesinin, toplumu her alanda ve hususta aydınlatmak olduğu, masal, hikâye, makale, folklor, hatıra, epik ve lirik şiir gibi yazı çeşitlerinin de bulunduğu görülmektedir. Dönemin fikir yapısını ortaya koyan, Afyon'un tarihi temellerini öne çıkaran, araştırmalara kaynak teşkil eden çok önemli bilgilerin bulunduğu kıymetli bir dergidir (Şahin, 2004: 79-80).

Bu yönüyle bir dönemin kent hayatına ve toplumsal yanına ışık tutmakta, dönemin aydınlarının düşünce ve görüşlerini yansıtmaktadır.

Afyonkarahisar tarihine ışık tutan Taşpınar dergisinin 20. sayısı 8 Ocak 2019'da okuyucularıyla buluşmuştur. 1932-1950 yılları arasında aralıksız olarak 161 sayı çıktıktan sonra çeşitli aralıklarla yayımlanan Taşpınar dergisinin yeni sayıları 2019 yılında da okuyucusuyla buluşmaya devam etmektedir.

2. TAŞPINAR DERGİLERİNDE TÜRLERİNE GÖRE SANAT-ZANAAT ÇALIŞMALARI VE KATKIDA BULUNAN KİŞİLER

Taşpınar dergilerinde kuruluşundan, 1952 yılına kadar çıkan sayılarında geneli itibariyle türlerine göre sanat çalışmaları ve sanatsal çalışmalara katkıda bulunanlar akıcı bir düzen olmadan halk diliyle ifade edilmiştir.

Genel içeriği dönemin siyasi, askeri ve değerli büyüklerin ifadeleriyle olabildiğince edebiyat ve şairler, müzikle uğraşanlar, araştırmacı ve yazarlar, tiyatro, dokumacılık, folklor, mimari eserlerden bahsedilmek suretiyle türlere ayrılarak genel bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Bu bilgi ve belgelerde dönemin veya dönem öncesi Osmanlı zamanının çok değerli şahsiyetlerin genel bilgileri dâhil döneme bıraktığı eserler hakkında genel içerikler bulunmaktadır.

Yine derginin 1943 yılı 97 inci sayı 231 inci sayfasında “Halkevimizin bir yıllık çalışma özü” adı altında, eğitim, kurs verilen bölümlerin (şube) çalışmaları

hakkında raporlarından bahsedilmiştir. Bu şubeler:

- Edebiyat şubesi:
- Afyon folklor gecesi:
- Güzel sanatlar şubesi:
- Temsil şubesi:
- Sosyal yardım şubesi:
- Spor şubemiz:
- Halk dersaneleri ve kurslar şubesi:
- Kütüphane şubesi:
- Köycülük şubesi:
- Tarih ve müze şubesi:

2.1. EDEBİYATÇILAR

Turabi, Harabi, Hicazi, Aşık Zülali, Salih Dehşetî, Kalaycıklı Hakkı, Figri, Aslı Bacı (Münevver Tolun), Yoksul Derviş (Şemsettin Kubat), Fakı Eder gibi ozanlarıyla Afyonkarahisar Halk Edebiyatı ve şiirde çok zengin bir yapıya sahiptir.

Destanlar: Afyonkarahisar edebiyatında çok önemli yeri bulunan destanlarda genellikle yangın, sel, deprem gibi doğal afetlerle birlikte Afyonkarahisar Kalesi, kervansaray, köprü, çeşme gibi unsurlar ana temayı oluşturmuştur. En ünlü destan ise yangını konu alan Çizmeci Zade destanıdır.

Efsaneler: Efsane yönünden oldukça zengin olan bu bölgedeki efsanelerin konusu daha çok gaipten gelen ses, su, ağaç, rüya, güneş, ay gibidir. Efsanelerin çoğu derlenmemiş halde bulunmakla beraber Kadınana Efsanesi, Erenler Pınarı Efsanesi, Şahitler Efsanesi en önemli efsanelerdir.

Masallar: Burada anlatılan masallar, diğer masallarımızla aynıdır fakat masalı anlatanın ilave unsurları mevcuttur. Bu bakımdan az da olsa diğer masallardan farklılık göstermektedir. Daha çok Dede Korkut Hikâyeleri 'ne bağlı olarak anlatım tarzı ve temalar mevcuttur.

Şiirler: Bu bölgede genellikle şiirlerde aşk, sevgi, tabiat, vatan, kahramanlık gibi temalar işlenmiştir. Şiirlerde yerel ifadeler ağırlıktadır.

Türküler: Taşpınar dergilerinden elde edilen bilgiler ışığında Afyon'un türkü yönünden oldukça zengin bir bölge özelliğini taşıdığını söyleyebiliriz. Bu türkülerin en ünlüleri ise Karahisarlı Kalesi, Al Fadime'm, Allı Gelin, Taş Başını Yol Eder, Dam Başına Asa Goymuş Galbırı, Hatçem Çıkmış Gül Dalına vb. gibidir. Ayrıca bu türküler ülkemizin her yerinde söylenen türkülerdir.

Ninniler: Ninnilerin hoş geliyor/ Koyun ile koç geliyor/ Sen ağlama gülüm/ Baban seni çok seviyor ninni... Ninni deyip bellediğin /Al bağında doladığın/ Seni Hak'tan dilediğim/ uyusun da büyüsün ninni...

Taşpınar dergisi 1943 yılı, 97 inci sayısı çalışma raporlarında Edebiyat şubesinin çalışma raporu şu şekildedir:

Bir yıl içinde verdiği konferanslar ve konferansçıları: Verem, Selâmi Işındağ. Sun'i Gübre, A. Mahir Erkmen- Ekimin artırılması, Tefik İsca. Halkevi çalışmaları ve Dil inkılabı, Tayyar Ataman. Montrö Boğazlar, Lozan Zaferi, Af- yun İnönü günü, Cumhuriyet Türkün en büyük bayramı, Ömer Aktuncer. Aile hukuku, Orhan Yersel. Dilimiz dünya dilinin en güzeli, Fethi İsmail İsfendiyoğlu. Hububat ziraatı, Remzi Apak. Atamız, Rüştü Kutman. Dünya görüşü ve ahlâk Mustafa Soylu.

Muhtelif mevzularda konuşma ve konferanslar ayrıca edebiyat geceleri yapılmış ve bu münasebetle Edip Ali Bakı, Faruk Şükrü Yersel, Ali gündüz, Tayyar Ataman, Osman Attila, muhtelif mevzularda konuşmalar yapmışlar ve Lise son sınıfından bazı gençler kendi ve yeni şairlerin ve Halk şairlerinin şiirlerinden parçalar okumuşlardır.

Edip Ali'nin (Afyon'da bir şair ailesi) eseri Evimizce tab ettirilmiştir.

Faruk Şükrü Yersel, Edip Ali Bakı, Ali Gündüz, Ali Mustafa

Soylu, Bekir Sıtkı Sencer, Süleyman Gönçer, İbrahim Erçetin,

Tayyar Ataman, Abdullah Nur ata Taşpınar dergisinde yazı yazmışlardır.

Afyon şairlerinden Gülaboğlu Askerî; Afyon Mevlevi şairlerinden Tabi, Yahya, Yakîn, Horozdede, Afyon halk şairlerinden Türebî hakkın da tetkikler

yapılmıştır. Namık Kemal'in küçüklüğüne ait yeni vesika neşredilmiştir.

Afyon'un eski hayatından akisler ve Dehşeti 'den, Adanalı Ziya'dan parçalar, Afyon'da Türkçe Kitabeler, Germiyan Oğullarına ait yeni vesika Taşpınar'ın mahallî neşriyatımdandır (Taşpınar, 1943: 231).

2.1.1. Abdürrahim Mısri

15. yüzyılın en ünlü mutasavvıflarından biri olan Abdürrahim Mısri, Mevlana Alâeddin'in oğlu olup Afyon'da dünyaya gelmiştir. Ailesi o dönemin zenginlerindendir ve bu yüzden eğitim hayatında herhangi bir zorluk yaşamamıştır. Bu yüzden durmaksızın gezerek yazmıştır.

Doğumu ile ölümü hakkında tam bir bilgi mevcut değildir. Ancak 15.yy'ın ilk yıllarında dünyaya geldiği ve 1483'ten kısa zaman önce vefat ettiği varsayılmaktadır.

1437 yılında Beypazarı'nda dünyaya gözlerini açan Abdürrahim Karahisari, Akşemseddin 'in yanına gelmiş ve ondan kopmamıştır. Her yerde birlikte görünmüşlerdir. Akşemseddin kendisinin halefi olarak onu göstermiştir. Ayrıca İstanbul fethedilirken Fatih Sultan Mehmet'in yanında yer almışlardır (İnt. Kay. 16, 2018). Fakat onların beraberlikleri Akşemseddin 'in Fatih'e küsmesiyle son bulmuş ve İstanbul fethedildikten sonra Abdürrahim Karahisari Afyon'a gelmiştir. Daha sonra ise en ünlü eseri olan Vahdetname'yi yazmıştır.

Beş yüz yıl önce “Vahdetnamesinde:

Oldu gerçi mevlidim Karahisar Yüzüm ağ et kılma Beni şerm'sar!

Diye yüksek bir tevazu içinde nereli olduğunu bildiren Abdürrahim, yalnız Afyon'un değil, Türkiye'nin büyük adamlarından, büyük ozanlarından birisidir. Hayat ve eserlerini elden gelen bir genişlikle yazacağımız bu büyük adama şimdiye kadar din ve tasavvuf yönünden bakılmış ve öyle tanınmıştır.

O bir yanda, Hassatan dilindeki sadelik ve duruluk; şiir ve sanatındaki kudret ve yükseklik; mevzularındaki halka yakınlık alâka itibarıyla Divan Şairlerinden bambaşka bir özlülük ve onlardan daha üstün, daha seçilmiş bir varlık gösteren Abdürrahim'in hayat ve eserleri hakkında şimdiye kadar gerekli araştırmalar yapılmamıştır.

Beş yüz yıl önce, eserlerinde öz Türkçemizle halka öğütler veren yazılar yazan büyük Türk ozanının yüce hatırası önünde ulusal bir heyecan ve saygıyla eğilmeği en büyük borç bilirim (Taşpınar, 1935: 83). Vahdetname, Abdürrahim'in vermiş olduğu en önemli ve bilinen eseridir. Mesnevi türünde yazılan bu eser, 'Failatün, Failatün, Failün' veznine göre düzenlenmiştir.

Bu eser, 3030 beyitten meydana gelmektedir. İki nüshası vardır ve nüshasının biri; Afyondaki Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi'nde, diğeri ise İstanbul Üniversitesinde bulunmaktadır (Tasavvuf No:253) Ancak bazı kişilerde de nüshası olduğu varsayılmaktadır. Vahdetname 1460' da yazılmıştır. Bunu şu dizelerden anlayabiliriz: (İnt. Kay. 16, 2018).

“...Çün Muin oldı vü yarı kıldı Rab
Ahır oldı bu mübarek name heb
Hicret idelden o Sultan-ı harem
Mefhar-i kevneyn me'mul-i ümem
Bil sekiz yüz dahi altmış beş idi...”

Abdürrahim'in Vahdetname haricinde bir diğeri eserleri ise şunlardır: Münyetül Ebrar ve Günyetül Ahyar ile Tercümei Kasidei Bürde (manzum).

Eserlerinde kullandığı dil bütünüyle Türkçedir. Bu eserlerinden 'Münyetül Ebrar ve Günyetül Ahyar'ın yazma bir nüshası İstanbul'da Molla Murat Kütüphanesi'nde, Düğümlü Baba kitapları arasında 376 numarada kayıtlıdır. Bir nüshası da Ali Emiri Kütüphanesi'nde Reşit Efendi kitapları arasında 485 numarada kayıtlıdır.

Ayrıca bir nüsha da Afyonkarahisar Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Mısri Sultan'ın öteki eseri Kasidei Bürde' nin bir nüshası İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde, bir nüshası da merhum Edip Ali Bakı Hoca'nın özel kütüphanesindedir (İnt. Kay. 16, 2018).

2.1.2. Adanalı Ziya

Hayatta alnını toprağa dokundurmadan sırtım mezara dayamış bir adam tanırım: onun adı, Adanalı Ziyadır!

İnce ve uzun bacaklarının üstündeki vücudu bir ihrama ve başı bir dağ zirvesine benzeyen bu ıstırabım kahramanı, ömür denen sisli mesafeyi sarsılmadan aşmış ve ağlamadan tamamlamıştır! Ben yiğitliği şairliğinden üstün olan Ziyayı, bir feragat ve tasa enmüzeci diye severim.

Esasen o, yaşadığı müddetçe en süfli bir yaşayışın sıkıntılarına katlanmaktan garip bir lezzet almış, refaha ve gülümsemeye susamayan bir tokluk, bütün karakterinin en özlü vasfı olmuştur (Taşpınar, 1934: 193).

Adanalı Ziya D. 1859, Adana- Ö.26 Ağustos 1932, Afyon. Rüştüyeyi Adana’da bitirdi. Adana Lisesinde öğrenci iken dönemin Adana valisi şair Ziya Paşa için bir taşlama yazarak gece yarısı vali konağının kapısına yapıştırdı (İnal, 1930: 2019-2027). Ertesi gün yapılan araştırmalar sonucu, taşlamayı Ziya’nın yazdığı anlaşılnca, herkes Ziya Paşa’nın ne ceza vereceğini merak ederken, Vali, Ziya’ya iltifat ederek onda şiire karşı büyük yetenek bulunduğunu söyledi ve onu İstanbul’a göndererek Askeri Tıbbiyeye girmesini sağladı (Gövsa, 1945: 413). Tıbbiyede bir yıl okuyan Ziya, “insan vücudu” dersinde tıptan tiksiniş okuldan ayrılarak Evkaf Nezaretinde memurluğa başladı. Burada dönemin tanınmış şairleriyle tanışma ve dostluk kurma fırsatı buldu. Şair Muallim Naci ile tanışması ufkunu genişletti.

Adanalı Ziya, alkole düşkün olmasıyla da tanınmıştır. İçkinin etkisiyle hükümet aleyhinde keskin taşlamalar yazdı. İçkili olduğu bir gün bu taşlamalardan birisini Serasker ’in yüzüne karşı söyleyince tutuklandı. Dostları onu kurtarmak için deli olduğunu söyleyerek, onu tımarhaneden güçlkle kurtarabildiler. Ancak taşlamalarını sürdürmesi ve deli olmadığının anlaşılması üzerine Fizan’a (Libya) sürgün gönderildi.

Bir kolayını bularak 1894 yılında Mısır’a kaçtı. Affedilerek döndüğü İstanbul’da Sadrazam Cevat Paşa’nın desteğiyle uzun yıllar yaşadığı Afyonkarahisar’a Vakıflar müdürü olarak atandı. 1910 yılında Bursa Vakıflar Müdürlüğü başkâtipliğine atandıysa da gitmeyerek emekliliğini istedi.

Ölünceye kadar hayatını bu şehirde sürdürdü. Bazı örnekleri ünlü Taşpınar dergisinde yer alan Adanalı Ziya’nın şiirleri, sağlığında Evrak-ı Hazanım adlı bir kitapta toplanmak istendi, ancak bu mümkün olamadı (TDV İslâm Ansiklopedisi, 1988: 353).

Şiirlerinin bir bölümü ölümünden sonra derlenerek Adanalı Ziya ve Eserleri adıyla kitaplaştırıldı. Biçim yönünden büyük titizlik gösterdiği ve felsefi derinliğe sahip şiirlerinde vatan, özgürlük, aşk temalarını işledi. Ünlü şair Süleyman Nazif onun için, “Hamid’den sonra en derin şairimizdir.” demiştir. Hayatının yarısından çoğunu geçirdiği Afyon’da Tayyare Şehitliği’nde yakın dostu Çizmecioğlu Vehbi’nin yanına gömüldü.

Gazel türünden eserler veren Adanalı Ziya, o dönemin ünlü şairlerindendir. Şiirlerinde kullandığı üslup ve hayaller, diğer şairlerce oldukça başarılı bulunmuştur. Düzensiz bir hayat sürmesinden dolayı şiir ve edebiyattaki yeteneği zamanla yok olmuştur (İnt. Kay. 17, 2018).

2.1.3. Askeri Gülaboğlu Mehmed Efendi

Halk arasında (Askerî Baba) diye anılan ve kendi divanında yer yer bahsettiği (Bil Gülaboğlu Muhammed’dir bu yerde adımız.) Soyadı ile Gülaboğlu Mehmet Askerî Kütahya’nın (Zemme) köyünde doğmuştur. Ve bu gün, Afyon da Olacak Çeşmesi karşısındaki eski kabristanda, çevrilmiş bir aile mezarlığı içinde kayadan kesme taş bir sandukanın ve kitabesiz, kavuklu bir mermer baş taşının altında yatmaktadır.

Yıllarca Afyonda yaşayan, müderrislik eden ve nihayet Afyonda ölen Askerîyi Afyon Şairleri çerçevesi içinde mütalaa etmeği gayet tabîi buluyoruz. Mehazlarımız kendi divanı bu iki ufak eseri ile elimizdeki bir kaç vesikaya uyan Halk bilgileridir:

Hem Şair ve hem Âlim olan Askerinin aynı zamanda (halveti) Tarikatına mensup ve Elmalık meşhur Ümmî Sinan’ın müritlerinden(Ümmî Sinan gibi Ulu Burhanımız vardır bizim.) olduğu bilinmektedir.

Bu suretle Askerî tam manasıyla mutasavvıf bir Şair olarak görünmektedir. Yine döneminin mutasavvıf Şairlerinden ve Ümmî Sinan mensuplarından Niyazi Mısri’nin en yakın arkadaşlarından olduğu, Niyazi’nin “Biz beş erdik çıktık bir demde yola girdik.” Mısra’sındaki Beş Erden birisinin Askerî olduğu tahmin edilmektedir (Taşpınar, 1941: 21-22).

Niyazi Mısri’nin bahsettiği Ümmî Sinan’ın beş erinden biridir. Adı Mehmed, lakabı ise Gülaboğlu’ dur. İlk eğitimini Zemhe köyünde olan medresede yapmış, daha sonra ise Kütahya’ya giderek eğitimini tamamlamıştır. Tasavvufa ilgi duymuş

ve bu onu Elmalı'da bulunan Ümmi Sinan ile karşılaştırmıştır.

1655'te Afyon'a gelmiş ve oradaki Hisarardı Medresesi'nde müderrislik yapmaya başlamıştır. Ancak Afyon'a hangi sebepten ötürü geldiği hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Fakat rivayetlere göre bir davet üzerine Afyon'a gelmiştir. Delibaşı ve Katırcıoğlu isyanları sonucunda o dönemde yörede âlim kalmamıştır. Bunun üzerine halkın yapmış olduğu davetle Afyon'a gelmiş ve ona Sülün köyündeki Eynegazi Çiftliği verilmiş.

“Taşıp derya gibi coşdu gönül bir dem karar etmez

Akıp sahralara düştü gönül bir dem karar etmez

Gezer Şam u Buhara'yı matlubun arayı

Bulam deyu dil-arayı gönül bir dem karar etmez”,

Şöhreti kısa sürede etrafa yayılmış, sonrasında ise Hisarardı Medresesi'ni talebeler doldurmuştur. Neredeyse 40 yıl hizmet vermiş ve daha sonra 1693'te hayata gözlerini yummuştur.

Mezarı, Çavuşlar Sultan Mezarlığındadır. Evlenip evlenmediği, çocuklarının olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Divan adlı bir eseri vardır ve bu eserde tümüyle tasavvufi konuları işlemiştir. Eserin nüshalarının çokluğu tanınmış olduğunun bir işaretidir.

2.1.4. Ebheri Baba

Eber köyünde hayata gözlerini açan Ebheri Baba, dönemin en önemli âlimlerindendir. Asıl adı ise Ebheri Mufaddal bin Ömer el-Semerkandi'dir. İsminden de anlaşılacağı üzere Semerkantlı bir Türk'tür. Çay Taş Medresesi'nde müderrislik görevi yapan Ebheri'nin en ünlü eseri İsagoci'dir.

İsagoci - Yunan filozoflarından birinden “Ebül-Abbas Ahmet bin Mervan el-Serhasi tarafından Arapçaya çevrilen ve daha sonra şeyh Muvaffakuddin Abdullatif bin Yusuf el-Bağdadî tarafından tekrar yazılan bu eseri kısaltarak öz haline getiren Esirüddin Mufaddal bin Ömer el-Ebherîdir; Hicri 700 hududunda vefat etmiştir.

Görülüyor ki her dört eserde de tarihler 660 - 700 dür. Ayrıca Lügati Tarihiye ve Coğrafiye adlı eserde de bu malumat birleştirilerek yazılmaktadır.

Bunları kuvvetlendiren diğer bir nokta da Tasviri Efkâr gazetesinin 13 B.

Teşrin 1943 tarihli sayısında sayın bilginimiz İsmail Hakkı İzmirlinin yaydığı bir makalesinde El-Hidaye'nin 663 de yazıldığı kaydediliyor.

Demek oluyor ki Kamos el- Âlâm'ın 475 rakamı yanlıştır. Selçuk tarzı kümbet zaman itibariyle de Esirüddin- Ebheriye uymaktadır.

Bu değerli felsefi eserleri yazan Esirüddin Mufaddâl Semerkand'lı Ömer'in oğludur. Ebher köyünde doğmuş olması pek tabiidir, eserlerini Hicrî 660-700 (miladi 1261-1300) tarihleri arasında yazdığına göre bu tarihlerde en olgun devirlerini yaşamıştır.

Benim kuvvetle tahmin ettiğime göre Ebhere bir saat güneyinde bulunan Çay nahiyemizdeki. Selçuk Medresesi (Taş Cami) bu çok kıymetli bilginimizin bilgisini yayması için beylerden Ebül-Mücahit Yusuf bin Yakup tarafından mimar Oğuz beye yaptırılmış olmalıdır. Medresenin yapıldığı miladi 1278 (Hicri 677) tarihinden itibaren 1300 tarihlerine kadar Ebheri'nin müderrislik ettiğini ve kendi telifi eserlerini talebesine öğretmekle vakit geçirdiğim söyleye biliriz. İsagociyi bu son günlerinde talebenin faydalanmasını düşünerek yazdığı anlaşıyor.

Vefatından daha önce kendi köyünde hazırlattığı türbesine gömülmüş demektir. Miladi on üçüncü yüz yılın son yarısı Anadolu Selçuklularının ilim, Sanat ve mimari bakımından çok yüksek eserler verdiği bir devirdir.

Ne yazık ki bu sıralarda ilim ve sanat adamlarının hal tercümelerini yazmak âdeti yoktu. Onun için elde edilen bu malumat hep kendi eserlerindeki kayıtlardan çıkarıldığı görülüyor (Taşpınar, 1944: 333).

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde Ebheri hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

Hayatı hakkında yeterli ölçüde bilgi yoktur. Ancak astronom, matematikçi ve filozof olduğu bilinmektedir. Semerkanlıdır. Ancak Musul'da dünyaya gözlerini açmıştır. Bazı kaynaklar nisbeyi yanlış telaffuz etmektedir. Bu kaynaklara göre nisbe Ebehrî şeklinde geçmektedir.

Ancak İranlı yazarlara göre onun Zencan ve İsfahan'a bağlı iki Ebher'den birinde doğmuş olduğunu iddia edilmektedir. Fakat modern nisbelerden anlaşılacağı üzere aslen Semerkantlı olduğu anlaşılmaktadır. Seyfü'l-gullâb müellifi Muhammed

Fevzî ise onun Esîrûddin Ebher kabilesinin bir üyesi olduğunu iddia eder.

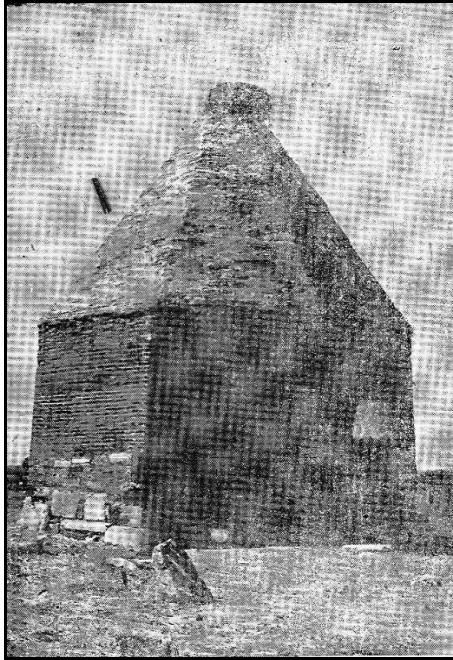
İlk eğitimini Musul'da alan Ebherî, daha sonra Horasan ve Bağdat'a gitmiş ve orada eğitim hayatını tamamlamıştır. O dönemde yaşayan en ünlü ilim adamlarından Kemâleddin İbn Yûnus'un öğrencisi olup, İbn Hallikân'ın da hocasıdır. 1228 yılında ise Erbil'e gitti ve oraya yerleşti.

Diğer yandan Ebherî, Anadolu'ya da seyahat etmiş ve orada onu iyi bir şekilde ağırlamışlardır. Ehberi Anadolu'da felsefe ile müsbet alanında dersler vermiştir. Ölümü ile alakalı çeşitli tarihler vardır. Bazı kaynaklarda ölüm tarihi 1263, bazılarında ise 1265 olarak geçer.

Ehberi felsefe ve mantık alanında İbn Sina ve Farabi' nin etkisinde kalmış ve bu alanda çok önemli eserler vermiştir. Bu eserler arasından Hidâyetü'l-hikme ile Îsâgücî adlı eseri birçok medresede ders kitabı olarak okutulmuştur. Ayrıca bu eserler İslam dünyasında çok ünlü eserlerdir.

Ebehri, büyük âlim Semerkantlı Ömer'in oğludur. 1300 yılında vefat etmiş ve Bolvadin'deki Ebher Gölü'nün yanına defnedilmiştir. Ebheri Baba'nın başlıca eserleri: El-Hidaye, El-, El-Keşf, İsağuci'dir (Yazıcıoğlu, 1969: 200).

Şekil 37. Ebheri Türbesi, Bolvadin ilçesi Eber Köyünde Esirüddin Ebheri Türbesi

Kaynak: Taşpınar Dergileri, Yıl: 1944, cilt:6, Sayı: 108-109, sayfa:334.

2.1.5. Mehmet Fevzi

On sekizinci asrın sonlarında ve on dokuzuncu asrın ilk devirlerinde yaşayan Karahisarlı Müderris ve Şair Mehmet Fevzi'yi ilk defa, 1209 hicri 1791 yılında, Afyona büyük zararlar vererek nüfus zayıfına, birçok binaların ve bazı camilerin yıkılmasına sebep olan korkunç yer sarsıntısından sonra, Gedik Ahmet Paşa. Camiinin tamiri münasebetiyle söylediği güzel bir kitabenin şu beyitinden:

İki mermer direkler söyledi tarihini Fevzi

İmaret eyledi Ahmet Efendi mabedi hakka. Sene 1210. H. Tanıdım. Bu kitabe (Taşpınar'ın 88 inci sayısında arkadaşımız Bekir Sıtkı Sencer tarafından neşredildi.) den değerli bir şair olduğu anlaşılan Fevzi kimdi? Başka eserleri var mıydı? Hayatı ve şahsiyeti? Bu hususta, hiç bir kitapta ve hiç bir yerde bir kayda ve malumata rast gelememiştım Fakat -bunun, pek çok şair yetiştiren Karahisar'a mensup olduğuna inanarak kafamda çizilen müphem bir sorgu kavsine cevap vermeği istiyordum. Nihayet, epeyi bir intizardan sonra, Afyonun yetiştirdiği değerli aydın gençlerden, aziz dostum P. T. T. Müfettişi B. H. Emre bana, bu kış, tetkik için verdiği ufak bir şiir mecmuası, şair Fevzi'nin hayat, şahsiyet ve eserleri hakkında iyi bir ışık kaynağı oldu.

Baş ve son tarafları noksan olan 64 yapraklı Bu küçük kitap, tamamen, şairin olgunluk çağındaki şiirlerini, methiye, şikâyet, gazel, tarih ve kitabelerle şairin günlük hayatına, Karahisarın resmi vaziyetine, şehre gelen vali paşalara ve kadılarına ait kayıtları ihtiva etmektedir. Defter gayet güzel bir ta'lik ile yazılmıştır. Şiirler üzerinde bazı tashihlere ve alelade şahsi kayıtlara nazaran, kitap, şairin bizzat el yazısı ile yazılmış olduğu kanaatim verdi.

Bu kitaptaki şiir ve kayıtların tarihi içinde 1192, 1203, 1210,1214 1219 Hicri rakamları var. Aşağı yukarı şairin yirmi beş otuz senelik hayatından akisler göze çarpmaktadır.

Bu mecmua, Fevzi'nin hayatının ortasından veya sonlarından başlıyor. Gençliği hakkında hâlen hiç bir bilgimiz yoktur. Ne vakit doğdu? Tahsil vaziyeti ne halde idi? Gençliğinde ve tahsil çağında İstanbul'da bulundu mu? Başka yerlere gitti mi? Aile muhiti ne şekilde. Bu gün bu sorulara cevap veremeyeceğiz,

Şair 1193-1772 den itibaren muhtelif tarihlerde Afyonda bulunduğu anlaşıyor. 1216,1802 tarihinde, Molla oğlu meşhur hacı Ahmet ağanın tanzim ettirdiği büyük vakfiyede, memleketin Uleması, Ayan, Eşrafı. 58 şahit imzası içinde Müftüden sonra, dördüncü sırada (Müdderris Fevzi) adına rastlıyoruz (Taşpınar, 1944: 355-356).

2.1.6. Osman Atilla

Osman Atilla 1922 yılında Afyonkarahisar’da doğmuş ve 20 Nisan, 1978 Ankara’da yaşamını yitirmiştir.

Gedik Ahmet Paşa İlkokulu ve Afyonkarahisar Lisesini bitirdikten (1946) sonra bir süre Afyonkarahisar Halkevince çıkarılan Taşpınar dergisinde, 1939’da yerleştiği Ankara’da Halkevleri Genel Merkezinin yayın organı Ülkü dergisi ile Ankara Üniversitesi Basımevi İdaresinde çalıştı. Türk Dil Kurumunun yayın organı Türk Dili dergisinin on altı yıl sekreterliğini yaptı. 1965 genel seçimlerinde Adalet Partisi Afyonkarahisar milletvekili olarak TBMM’ye girdi. Sonraki seçimlerde listeye giremedi. Çeşitli bakanlıklarda müşavirlik görevinde bulundu. 1969’da Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı basın müşavirliğine atandı.

Daha sonra Kültür Bakanlığı basın müşavirliğine geçti. Saz şairleri tarzını benimseyerek yazdığı şiirleri ile folklor konusundaki makalelerini Ülkü, Yücel, Çağır, Türk Dili, Hisar, Çağrı gibi dergilerde yayımladı. Kütüphanesini, Afyonkarahisar Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi’ne bağışladı. Cenazesi Afyonkarahisar’a getirilerek, Asri Mezarlığa gömüldü.

Hemşerileri için söylediği dize ünlüdür:

“Herkes beni Ankara’lar da sanır,

Afyon’da bir dam çökse yüreğim parçalanır!”

Şairin, Taşpınar dergisinin 6 Ağustos 1941 yılı, 86’ıncı sayısında kaleme aldığı şiiri:

DİLERİM.

Yayla pınarını çoktan buz tutmuş

Buzunu kırıp ta içmek dilerim.

Yayladan göçen yar bizi unutmuş;

Çadırı ardından göçmek dilerim.

Kuşlar konamaz oldu saçığımıza,
Kütük-tezek yığdık ocağımıza,
Hoşça kalın deyip otağımıza,
Gurbette dost-düşman seçmek dilerim.

Bıldır yarı kalan masal bitti mi?
Bahçeler kayboldu, dallar yattı mı?
Koç Efe kızını ele sattı mı?
Gayri başımı alıp kaçmak dilerim.

Başımı koydukça erisin karlar,
Yine gelir imiş giden baharlar,
Aramızda katar katar dağlar var;
Kartal olup, yüce uçmak dilerim

Biz bir sese koştuk, bitmez yokuşlar,
İçimde burkulma, gözümde yaşlar,
Yem diye önüme inince kuşlar,
Torbamdan bulguru saçmak dilerim (Taşpınar, 1941: 12).

Eserleri:

Şiir: İnaz Köyü Eğitimci Hasan Koçak'ın Türküsü (1945), Sabahleyin (1950), Gözlerimin Söylettiği (1975), Güpegündüz, Baştanbaşa.

Antoloji: Memleket Şiirleri Antolojisi (1950), Türk Kahramanlık Şiirleri (1967).

Araştırma-Derleme: Afyonkarahisar Türküleri (1957), Atatürk 30 Ağustos'u Anlatıyor, Afyon'un Hazineleri (basılmadı).

2.1.7. Sandıklılı Fikri

Sandıklı'nın Ece mahallesinde Mimin zade Mehmet Efendi. Mahlası (Fikrî) dir. Tevellüdü bir koşmasının sonunda 1302 de 41 yaşına girip Fikrî yazdı hece taşına. Dediğine göre 1260 olması gerek.

1292 Plevne harbine muvakkat mülâzımlıkla iştirak etmiş; bir bozgunlukta dört arkadaşı ile kaçmışlar, İstanbul'da Acem hanına enmişler (Taşpınar, 1933: 209).

Bu endişeler ortadan kalktıktan sonra Dinar'da mektep hocalığı yapmaya başlamış bilâ velet vefat etmiştir. Tarikatlardan birine mensup olduğu eserlerinden anlaşılıyor. Alfabe sırasıyla bir divan yazmış; Dinar'da muallimliği sırasında Fikrî ile tanışmış olan Ispartalı tenekeci Piri usta, bu divandan

peresende 20 sahife kadarını bana vermişti. Asıl gayri matbu divanının: (Dinar’da Emeksiz oğlu Hasan efendi) de bulunduğunu da tenekeci Piri ustadan öğrendim. Kısmı azami aruzla ve divan telifi usulüne göre yazılmış olan eseri (Yunus) tan geniş ilham aldığını açıkça göstermektedir. Hisleri, fikirleri İlâhîdir; fakat ifadelerinde açık Türkçe ve hususıyla (Yerli deyişler) mahallî tabirleri kullanmasıyla çok hoş giden bir tarafı vardır. Millî vezinle yazılan koşma ve destanlarında daha ziyade muvaffak olmakla beraber tasavvufî duyuşları ifade ediyor.

Piri ustanın söyleyişine göre 1319 veya 1320 sıralarında hayata yalnız ve kimsesiz olarak göz yuman bu şairin eserlerinden bir kaç örnek vereceğim:

Şunda bir canana gönül düşürdüm
Kurbandır vücudum anın yolunda
Almadı gönlümü almayıp gider
Nev’i muhabbeti çoktur kolunda
Aşk ile divane olup şaşırdım
Gözüm yok cihanın cife yolunda
Kalmadı hiç aklım kalmayıp gider.
Gelmez hatırıma gelmeyip gider (Taşpınar, 1933: 209).

2.1.8. Ciloğlu Deli Bekir

Ulus ozanları içinde gideri türlü olanlar vardır: Yunus Emre gibi kaynayanlar, Karaca oğlan gibi coşgunlar, meslekî gibi içliler. Deli Bekir’in gideri bunlardan bütün bütün başkadır. Onun bütün deyişleri toplanabilseydi ulus bilgisine ne büyük değeri olurdu, netasa: bir parça ağı, ağının tadını nasıl duyurursa bir parmak bal da balın çeşnisini damağa sindiremez mi? Biz Bekir’in iğnelerini bulduk. Arayanlar çuvaldızım da elde ederler (Taşpınar, 1934: 15). Yalnız Bekir’in deyişleri yazılmamış, okuyup yazması olmadığından Ulus arasında ağızdan ağıza yayılmış.

Artık kendisini tanıyan bir kaç geçkin kocamıştır. Biz bunlarla bir gün uzun uzadıya konuştuk Ezberlerinde olanları damla damla topladık. Onlar da ağızdan öğrenmişler, “çoluk çocuk bundan keri değerini anlamazlar” diye kızanlarına kızlarına öğretmiyorlarmış (Taşpınar, 1934: 15).

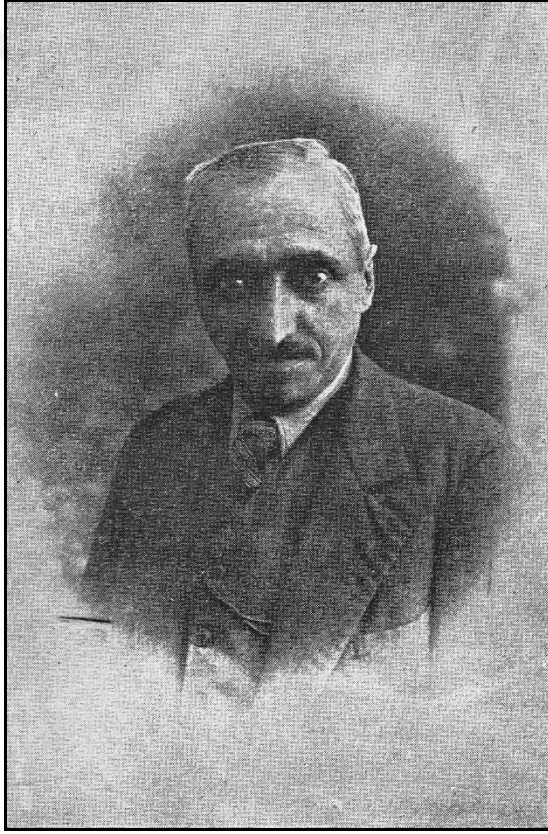
Ciloğlu Deli Bekir Afyonkarahisar’a bağlı Senir köyünde dünyaya gelmiştir. Okuması yazması yoktur. Bir kız evladı olan Deli Bekir’in bu kızının nerede olduğu bilinmemektedir. Ciloğlu Deli Bekir’in ölümü, kendisini tanıyan kocaların

anlattığına göre 1884 - 1888 yılları arasındadır. Ulus içinden yetişen bütün (geçgin) adamlara olduğu gibi Bekir'e de (ermişlik) takıyor ve artık Bekir'in geçmişi bu (irim) sözleri içinde bulutlara gömülüyor. Bekir'in işi eskiciliktir. Karısı öldükten sonra ölünceye dek başıboş yaşamıştır. Takma adı Harabî'dir. Ustası da yine kendisi gibi başıboş düşgün gezen (Türabî) adlı bir ozandır.

Şimdi belediyenin açtığı güzel alan karşısında bir medrese vardı. Burası geniş düşünüşlü, açık kafalı bir müderrisindir (Taşpınar, 1934: 15).

2.1.9. Vehbi Çizmeci

Şekil 38. Aziz Şairimiz Vehbi Çizmeci

Kaynak: Taşpınar Dergileri, Yıl: 1941, cilt:9, Sayı: 86.

Şair, besteci (D.1877, Afyonkarahisar - Ö. 19 Aralık 1936, Afyon). Babası Ozan Ali Feyzi Efendi'nin genç yaşta ölümü, kardeşlerinin tüm sorunlarını Vehbi'nin yüklenmesine neden oldu. Bu nedenle rüştiyeyi bitirmeden ayrılmak zorunda kaldı. Geçimini sağlamak için Tapu Müdürlüğünde kâtiplik yaparken bir yandan da medrese öğrenimini yapmaya çalıştı ama başaramadı.

Birinci Dünya Savaşı sırasında trenler üzerinde katar polisliği yaptı. Millî Mücadele'den sonra Afyon'da Millî Eğitim ve İl Daimi Encümen Başkâtipliklerinde bulundu. Dönemin valisi Fahrettin Kiper'le tartışmaya girince, encümendeki görevinden azledilerek özel idare ambar memurluğuna atandı.

Bu atanma üzerine ünlü şair Adanalı Ziya'nın hicviyesi şöyledir:

“Vehbi et ararken bumbara düştü

Tali' atı kış attı, anbara düştü”

Küçük yaşta şiir yazmaya başlayan Vehbi'nin Türk edebiyatının hiciv ustası Eşref'le kalem kavgası oldu. İzmir'de çıkan Çapkın gazetesinde Eşref hakkında hicivler yazdı, karşılıklı yazılan hicivler o dönemde ilgiyle okundu. Şiirlerinde başka şairlerin etkisi altında kalmadığı, hemen her türde başarılı örnekler ortaya koyduğu belirtilmektedir. Şairliğinin yanında İstanbul'da yayımlanan Geveze ve Karagöz gazetelerinde yazdığı mizah ve ciddi düzyazıları ile dikkati çekti. Yazıları ayrıca Afyon'da ünlü Haber gazetesi ve Taşpınar dergisinde yayımlandı.

Aynı zamanda müzisyenlik yönü bulunan Vehbi, kanun ve ney gibi enstrümanlar çaldığı gibi notaya alınmamış besteler de yapmıştır. Örneğin “Bülbül” adlı ünlü şiirinin kendi bestesi olan melodileri yıllarca dillerden düşmemiştir.

Büyük bir şair iken önemli bir mevkiye geçemeyip, sürekli bir küçük memur olarak kalmasının nedeni, doğru yoldan şaşmayıp gerçekleri olduğu gibi kişilerin yüzüne söyleyivermesi ve asla değişmemesi olarak gösterilmiştir. Aynı dönemin büyük bir şairi olan Adanalı Ziya ile samimi dosttu. Bu dostluk ölümlerden sonra da sürdü. Bugün ikisi aynı mezar taşının altında yan yana yatmaktadır.

Şairin, Taşpınar dergisinin 19 Şubat 1936 yılı, 4'üncü cilt, 40'inci sayısında Afyonkarahisar Halkevi açılışının yıldönümünde kaleme aldığı şiiri:

HALKEVİ YIL DÖNÜMÜ

Halkın dilekleri Halkevlerinden
Yükselir, yüce bir kurultay olur.
Nasıl ki şu uçsuz göklerde hilâl.
Acunu ışığa boğan ay olur.

Bu evdir ulusun kültür ocağı,
Bu evdir ata, hem ana kucağı,

Bu evin aydıdır her bir bucağı,
Büfe ve sığman öksüz bay olur.

Dağları yol eder denizler aşar,
Bu evden yetişen göklerde uçar,
Olmaz kelimesi önünden kaçır.

Bu evde zor işler pek kolay olur.
Yılmaz soyundandır kurduğı ordu;
Savaşı önünde acunlar durdu
Koruyanlar derki bu güzel yurdu:
Yan bakma yurduma kanın çay olur.

Zulüm ile yapılan köşkler bucaklar,
Dumanı kesilmiş tütmez ocaklar.
Ulusun kanını emen alçaklar.
Bu evin önünde hakipay olur (Taşpınar, 1936: 70).

2.2. ARAŞTIRMACI VE YAZARLAR

Taşpınar dergilerinde Edip Ali Bakı, Süleyman Hilmi Gönçer, Namdar Rahmi Karatay, Osman Atilla, A. Mahir Erkmen, Muzaffer Görktan, Haydar Çerçel, Bolvadinli Müderris Yörükzade Ahmet Fevzi Efendi, gibi kişilerin sürekli yazı yazarlar arasındadırlar. Afyonkarahisar’da doğmuş ya da Afyonkarahisar’ın sanatsal veya kültürel yapısına katkıda bulunmuş araştırmacı ve yazarlardan özellikle iki önemli araştırmacı ve yazar olan öğretmen Edip Ali Baki ve Süleyman Gönçer’ in yazılarına değinilmiştir.

2.2.1. Edip Ali Baki

Taşpınar Dergisinin Yazı İşleri Direktörü ve muharrirlerinden B. Edip Ali Bakı’nın uzun bir müddetten beri, Şeriye Sicillerine göre Eski Zamanlarda Afyon’da yaşayış başlığı altında neşretmekte olduğu vesikalar, Afyon tarihine birer materyal teşkil edecek mahiyettedirler. Mahallî olan bu vesikalar tarih bakımından büyük bir ehemmiyeti haizdir. Eski Osmanlı vakayinamelerinin sosyal ve ekonomik hayat hakkında pek az malumat verdikleri, yalnız askerî ve siyasî malumatla iktifa ettikleri herkesin malumudur.

Memleketimizin heyeti umumisine ait olan bu tarihî inşa tarzı mahalli eserlerde dahi bariz bir şekilde görülmektedir. Fakat son yılların tarih sahasındaki şuurlu ve verimli mesaisi diğer boşluklarla beraber bu boşluğu da doldurmaktadır. Bir Dokuman ilmi olan tarih, şüphesiz her şeyden önce vesikalara ihtiyaç gösterir.

Bu vesikaların sadece askerî ve siyasî hayata ait olanlarını değil, sosyal ve ekonomik hayata ait olanlarını da birer birer neşretmek lazımdır.

B. Edip Âli Bakı'nın neşrettiği vesikalar, Afyon tarihini İctimaî bakımdan aydınlatacak ve ileride bu sahada bir eser yazmak isteyenlere mühim bir materyal teşkil edecektir. Üstada teşekkür eder ve daha bu nevi değerli vesikalar neşretmesine devamını dileriz (Taşpınar, 1938: 88). Edip Ali Baki 1896 yılında Nevşehir'de doğmuş ve Afyon'da yaşamını yitirmiştir. Eğitim hayatına Nevşehir'de başlamış İlk ve ortaokulu Nevşehir'de, Lise öğrenimini ise Konya'da başlayıp İstanbul'da tamamladı. Kendi gayretiyle Almanca ve Fransızca'yı öğrendi. Askerliğini 1. Dünya Savaşı'nda tercüman olarak Bükreş'te yaptı. Askerliğinin peşinden Fransızca öğretmenisi olarak Niğde, Konya, Eskişehir ve Afyonkarahisar liselerinde görev yaptı (İnt. Kay. 20, 2017).

Çeyrek aşıra varan bir süre öğretmenlik yaptığı Afyon'un tarihi, kültür ve folkloru hakkında yaptığı araştırmalar, bilhassa Afyon'da Meçhul Halk Tarihinden Yapraklar adlı yapıtıyla tanınmıştır. 1930'larda uzun süre yönetiminde çıkan Taşpınar dergisinde çok sayıda makalesi yayımlandı.

Diğer taraftan karakalem ressamlığı vardır. Mevlevî idi. Bu ilgisini evinin her yanına astığı Mevlâna ve semâ ile ilgili resimlerle belli ediyordu (İnt. Kay. 20, 2017).

2.2.2. Süleyman Hilmi Gönçer

Araştırmacı-yazar Bolvadin'de başladığı öğretmenlik mesleğini çeşitli okullarda sürdürdü. On yıldan uzun bir süre Afyonkarahisar Halkevinin Müze ve Sergi Kolu ile Afyon Turizm Derneğinin başkanlıklarını yaptı. Mesleğinin yanı sıra yazı hayatının içinde oldu. Halkevleri döneminde Afyonkarahisar'da çıkan Taşpınar dergisinde tarih araştırmaları ve folklor konularında önemli yazılar yayımladı. En önemli eseri iki ciltlik Afyon İli Tarihi'dir.

Dergide önemli yazılarda bulunan yazarın "Kurtuluşumuzun Hikâyesi" başlıklı yazısında ülkemizin verdiği kurtuluş hikâyesinden bahsederken:

10 Temmuz 1921 Türkiye'nin en sıkıntılı günlerinin başladığı gündür. Empryalist Avrupa'nın üzerimize saldırdığı düşman, sürüleri o gün, Türkü kalbinden vurmak, Ankara'yı almak için harekete geçmişti. Ordumuz munasip yerini bulup muharebe vermek üzere çekiliyordu.

12 Temmuz 921 günü Afyon garbinde Akviran, Boyalı, Kayadibi sırtlarında bir gün için düşmanı oyalamak vazifesini alan mürettep fırka gece şarka çekilmiş Afyonu düşmana bırakmıştı. İşte o geceden itibaren Afyonun karanlık ve kasavetli günleri başladı (Taşpınar, 1934: 182). Süleyman Hilmi Gönçer yazının devamında 1922 de Afyonkarahisar’a girerken yaşadığı anısından şöyle bahseder:

29 Ağustos günü Afyon yolunu tutan bir kısım arkadaşlar arasına ben de karıştım. Afyon yolundayız, işte Tınastepe göründü. İşte Damlalı boğazı... Akşamın alaca karanlığında Türk süngülerinin yardığı tel örgüleri arabamız çiğneyerek geçiyor. Derinden top sesleri geliyor.

Şüphesiz çal köy civarında bir inhidam hazırlanıyor. İlerliyoruz, işte sağımızda akviran köyü yanık evleri yıkık minaresiyle kimsesiz, sessiz... Bir arkadaşımız parmağını sola uzattı bakın bakın diye gösteriyor: Yanmış yıkılmış yunan tayyareleri... Gece yarısına doğru Afyona yaklaşıyoruz. Her arkadaşın kalbi merak ve heyecanla çarpıyor. Acaba Afyonu nasıl göreceğiz, evimiz ne oldu bizimkilerden ölen kalan var mı? Diye düşünün düşünün ilerliyoruz. İşte kızıl burunu dolaşıyoruz.

İşte Hastahane.... Duman ve yanık kokuları, sağımızda yanık evler... Eyvah diyoruz düşman şehri yakmış olmalı. Bereket yersin yalnız bu gördüğümüz Hamidiye Mahallesi ile istasyon civarları ve çarşıdan bir kısım yanmış. Kahraman askerimiz yetişip yangını bastırmış... Afyonun içinde Afyondan habersiz yürüyoruz. Şehir zifiri karanlık... İleride hükümet meydanında bol ışıklar görünüyor. Harekete hazır nakliye otomobilleri

Kimseyi rahatsız etmemek için en yakın bir arkadaşın evine giriyoruz. Sabah yaklaşıyor nerede ise hemen şafak sökecek Güzel Afyonumuzu dünya gözüyle tekrar göreceğiz, şafakla hep evlerimize koştuk. Hamdolsun bir şey yok, bir Rum’un işlettiğı ve her tarafını maviye boyadığı bir kıraathane alelacele mavi masa ve duvarlarına birer kırmızı Ay yıldız yapılarak açılmış: Zafer Kıraathanesi... Özerinde kocaman bir Ayyıldız yapılmış bir masa etrafında arkadaşlar toplandık.

Bu masa, bu kıraathane emperyalist Avrupa’nın üzerimize saldırdığı en son silâhı olan Mavi beyazı Türkün temiz kanının Anadolu hariminde nasıl boğduğunu ne güzel ifade ediyordu (Taşpınar, 1934: 184).

2.3. TİYATRO

Milletlerin alçalma ve yükselmelerinde tiyatronun çok büyük rolü olduğunu ve bütün ulusların tarihine göz gezdirdiğimiz zaman tiyatronun ya bir inkılap yaptığını veyahut ta yapılan inkılabın baş aktörü olduğunu görürüz. Yine ağır bir mücadeleden çıkan ülkemizin, halkı bilinçlendirerek diri tutmasını ve milliyetçiliğin önemini sağlayan en önemli araçlarından biride Tiyatro idi. Taşpınar dergilerinde tiyatroya verilen önemlerden bahsederken, önemli anekdotlardan da bahsedildiği görülmektedir. Orta oyunlarında yapabileceğimiz bir inkılâp bize bambaşka bir Türk tiyatrosu hediye edebilirdi.

Orta oyunu, hazırlandığı nükte, istihza, izah ve teşrih imkânları ile bizim cemiyet hayatımızın düzenleyici ve terbiye edici bir vasıtası idi. Fakat bunu da iptidai bularak kendimizden ortaya fırlatıp attık. Mimarimizde böyle... (Taşpınar: 1948: 256).

“Biz burada muhtelif sanatların ayrı ayrı vasıflarını aramayarak; muhtelif sanatların birleşmesinden; bir san ‘at sentezi olan, tiyatrodan bahsedeceğiz.

Sahne sanatı: edebiyat eseri olarak piyesi, Jest sanatı olarak aktörlüğü, Dekor sanatı olarak heykeltıraşı ve resmi, müziği, oyunu içerisine toplamış ve onların ahenktar bir surette imtizacından husule gelmiş bir küldür.” (Taşpınar, 1937: 22).

Şekil 39. Taşpınar Dergisi istiklal piyesinden bir sahne

Kaynak: Taşpınar Dergileri, Yıl: 1937, cilt:6, Sayı: 62.

Bunlardan en önemlisi detaylardan biride 1935 yılı 3 cilt 27 inci sayısında dünyaca ünlü birçok Tiyatroçunun peltek olduğu gibi çoğu sanatçı ve bilim insanının bu tarz kusurlarının olduğunu dergide şu bilgiler ile bahsedilmektedir. Ünlü hatiplerden olan Esop peltekti, sanat tarihi bize birçok çolak mühendis ressamlar kaydetmektedirler, Tanınmış birçok tiyatro oyuncuları peltek idiler.

Beethoven, Smetana, komponist, Robert Franz sağır idiler, renk incelikleri üzerinde esaslar bulmuş olan Goethe, ünlü şair Schüller, Şair Gustav Freitag, fiziolojist Fechnerin gözleri son derece zayıftı; meşhur Milton büsbütün kördü (Taşpınar, 1935: 38). Döneminde tiyatroya verilen değer yine dergide Shakespeare hayat ve eserleri konulu, yazar H. Hilmi Ersan kaleminden 1936 yılı 41 inci detaylıca bahsedilmektedir: William Şekspir (1564-1616) his, ilham ve şiirin barınmasına en az müsait olan Britanya adasının yetiştirdiği en büyük ozan ve dramatisttir (oyun yazarı).

Bu kömür ve duman memleketi edebiyat alanında 400 yıldan beri ikinci bir Şekspir yetiştirmemiştir. Ve yetiştirmeyeceğini İngilizler 'de kabul ederler, W. Şekspir'in babası John Şekspir, Sinitterfield'de yaşayan bir çiftçinin oğlu idi. (Taşpınar, 1936: 95)

“Tiyatro ihtiyaçtan doğar” derler. Doğrudur ve bu ihtiyacı ilk duyan millet de Yunanlılar olmuştur. Yunan şairi Eşilos'un eserlerindeki telkin kuvvetiyle Yunan tarihine birçok zaferler kayıt edilmiştir. Yunan medeniyetine varis olan Romalılar karınları doyduktan sonra, yeni bir ihtiyaçla kıvranmışlar ve Sezar'ın sarayının önünde birikerek “karnımız doydu bizi hayvanlardan ayırt et” diye haykırmışlardır. Tarih kitaplarını biraz daha karıştıracak olursak Bolşevik ihtilalini ateşleyen kıvılcımlar arasında Tolstoy, Gorki ve Gogol'u başta görürüz.

Tiyatroda halkevleri Afyonkarahisar için büyük bir öneme sahiptir. Burada yetişen gençler, hem kendileri istifade ederler, hem de başkalarını faydalandırırlar. Bilhassa Anadolu illerinde tiyatro gibi büyük bir kültür ihtiyacını karşılamaktadırlar (Rüştü Kutmân, Halkevleri Temsil Şubesi Başkanı).

2.4. SANAT-ZANAAT VE SANATÇIYA-ZANAATKÂRA BAKIŞ

Taşpınar dergileri Afyonkarahisar ilinin yerel kültür, sanat ve zanaat değerlerini içinde barındıran bir hazine durumundadır. Taşpınar dergileri kültürel ve tarihi değerleri muhafaza etme yaşatma şuuruyla hız kazandırılması ve bununla birlikte yaşanılmakta olunan şehrin kültür değerlerinin tanınması ve tanıtılmasına katkı sunmaktadır.

Kapsam ve sınırlılığın 1932-1959 dönemi olduğu çalışmada, bu dönemler arasında kültür, sanat ve zanaat faaliyetlerinin halkevleri aracılığıyla gerçekleştiğine dair bilgilere varılmıştır. Halkın kol adı verilen gruplarda ilgi alanlarına göre kurslara katıldıkları görülmüştür.

Halkevleri açmış oldukları kurslarla, yapmış olduğu yardımlarla toplumsal dayanışma ve işbirliğinin güçlendirilmesi doğrultusunda kayda değer bir rol üstlenmiştir. Halkevi binası, sanatsal özelliği olan bir yapıdır. O zamanın kültürüne ve sanatına damgasını vurmuştur. Zira yeni bir oluşum olan halkevi anlayışı, burada doğmuş ve Afyon'da kültürün, sanatın ve müzeciliğin burada filizlenerek gelişmiş olduğu dikkat çekmiştir.

Halkevi binasının 1931’de temeli atılmış ve 1932’de Cumhuriyet Halk Fırkası ve Türk Ocağı binası olarak yapılmış olup inşaatında tamamen cezaevi mahkûmlarının çalışmış olduğunu dönemin Afyonkarahisar Valisi Fahrettin Kiper hatıralarında bahsetmektedir.

Atatürk’ün 1932’deki ziyaretleri esnasında yanında yer alan Reşit Galip Bey’in, “Paşam bina güzel olmuş fakat burasını halkevi yapmalı.” dediklerinde “Evet Halkevi, Halkevleri” dediklerini, o zaman Türk Ocağı reisi iken duyduklarını, altı ay sonra kapatılarak Halkevine dönüştükten sonra da halkevi başkanı olan Galip Demirer, halkevinin önemli bir yayını olan Taşpınar dergisinde, “bir muamma kadar kulağa garip gelen sesin, vaki olması” şeklinde ifade etmektedir (Taşpınar, 1938: 4).

Yapılan çalışma ile Afyonkarahisar ili kültür, sanat ve zanaatının belirlenen dönemlerde ki gelişim ve değişimleri incelenmiş, dönemin unutulmayan sanat ve kültür hazineleri üzerine araştırmalar yapılmış, araştırma ve okumalar halen daha yapılmaya devam edilmektedir.

Toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan, bütün maddi ve manevi değerleri içine alan kültür, sanat ve zanaat faaliyetlerine ulaşma noktasında, Taşpınar dergilerinin döneme ışık tutar nitelikte olduğu gözlenmiş, yapılacak il merkezli araştırmalar için zengin bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür.

3. TAŞPINAR DERGİLERİNE GÖRE DOKUMACILIK

Cumhuriyet dönemin dokumacılık anlayışı ile günümüzde Afyonkarahisar dokumaları ele alındığında, diğer sanat-kültür unsurlarına nazaran günümüze evrimleşmesi daha az görülen ve halen geçmiş dönemin izlerini süregelen zaman içerisinde büyük oranda taşıdığını, koruduğu görüyoruz.

Geçmişten günümüze Afyonkarahisar’ın şehir yapısında yerleşik kültürel zenginliğine bakıldığında ve bu zenginlikten kaynaklı şehre yerleşen her yeni kültür taşıdığı değerlerine ait yansımaları dokumalarında yansıttığı, dokuma çeşitliliği ile gözler önüne serilmektedir.

3.1. GÜNÜMÜZDE AFYONKARAHİSAR DOKUMALARI

Afyon çevresinde dokunan halılar çok fazla çeşitlilik göstermez. Bir gruplamaya girmeyen bazı ünik örnekler bulunmaktadır. Dazkırı ve Bayat İlçelerinde küçük boyutlu, göçebe karakterli halı dokumacılığı yapılmaktadır. Bunlar seccade

tarzında olup, üzerlerinde çeşitli geometrik motifler yer alır. Bunlar muska, saç bağı, ibrik ve küçük geometrik motiflerdir.

Kilim dokumalarına bakacak olursak Afyon ve ilçelerine birçok boy-oymak yerleşmiştir. Bu durum boy oymaklar tarafından dokunan kilimlerde çok çeşitliliğe sebep olmuştur. Afyon ve çevresinde görülen kilimleri aşağıdaki gibi gruplayabiliriz (Bayraktaroğlu, 2005: 515).

- 1 - Sandıklı Kilimler,
- 2 - Parmaklı Kilimler,
- 3 - Çomçolı Kilimler,
- 4 - Antike Kilimler,
- 5 - Gonghlı Kilimler,
- 6 - Hayat Ağaçlı Kilimler,
- 7 - Seleser Kilimler,
- 8 - Karodöşeme Kilimler,
- 9 - Uruşmon Kilimler,

Geçmişten günümüze Afyonkarahisar'ın şehir yapısında yerleşik kültürel zenginliğine bakıldığında ve bu zenginlikten kaynaklı şehre yerleşen her yeni kültür taşıdığı değerlerine ait yansımaları dokumalarında yansıttığı, dokuma çeşitliliği ile gözler önüne serilmektedir.

3.2. TAŞPINAR DERGİLERİNDE DOKUMACILIK

Lidya ülkesinde ticaretin yanında ilerlemiş bir de sanayi vardı. Bu devirde dokumacılık ve çömlekçilikten başka deri ve maden işçiliği de ün salmıştı. Bugün yörenin dokumacılıkta ve deri sanayiinde ileri gitmiş bulunması da bölgenin bu devirlerdeki bu bakımdan değerini göstermiş oluyor (Taşpınar, 1943: 296).

Türk dokumacılığını yeniden uyandırmak işi ilk düşünülen yönlerdi. Türk fabrikacı lığı için temeller bu surette atılmıştır. Fabrikacılık adımları Osmanlı görüşünün bir kere olsun düşünmediği yerlerden çıkmaktadır.

Dokuma, kâğıt, madencilik, kimya fabrikacı' lığı ve elektrik ekonomisi bu organik gidişin gözle görünen yönleridir. Tekrar doğan bu güçlerin dağılması, parçalanması korkusunun önüne geçmek için beş yıllık bir plân yapılmıştır (Taşpınar, 1934: 31-32).

3.2.1. Taşpınar Dergilerinde Afyonkarahisar'daki Halılar

Burası Türkiye'nin sanayileşmeğe çok elverişli bir köşesidir. Fakat sanayi ve endüstri çok ince bir iştir. Ham madde, muharrik kuvvet ucuz temin edilmekle beraber, iptidaî şekli orada mevcut ise muvaffakiyet ziyadeleşir. Mıntıkadaki ziraî sanatlar arasında haşhaşyağı istihali gibi işler varsa da pek iptidaî bir şekilde kalmıştır. Son zamanlarda şeker ve gül yağı sanayii deri fabrikaları kurulmuş, epey güçlülükle yürütülebilmektedir.

Mıntıkanın asıl öteden beri meşhur işleri halılarıdır. Fakat halıcılık çok emek isteyen, buna mukabil karşılığını görmeyen bir şubedir. Bununla beraber Türkiye'nin iş ve san 'at kabiliyetini bütün dünyaya tanıttıran bu değerli sanatın gerilemesine de gönül razı olmuyor.

Yünlerin ıslahı ve şayak vesaire kumaş imali ile beraber iyi ve ucuz battaniyeler, yani kaba mensucat sanayiinin teşekkülü mümkün olacağı anlaşılıyor. Zaten şimdiden bu mıntıkada bir takım iplik fabrikaları vücuda getirilmiştir (Taşpınar, 1940: 44-45).

Afyonkarahisar'da iç dolguda kırmızı zemin üstüne yeşil renkli bir mihrap nişi bulunur. Tepesi basamaklı ve en tepede üçgen biçimindeki bir boğum yapmaktadır. Mihrabın içinde üst üste üçer a ikişer sıra saç bağı motifleri bulunur. Mihrap köşelikleri ve diğer boşluklar kancalı geometrik motiflerle doludur. İki ince bir kalın bordür yer alır. Kalın bordürde kenarları birbirine bağlı çelenkle konturlanmış geometrik hatlı bitkisel motifler bulunur.

Dazkırı civarında dokunduğu düşünülmektedir. İç dolguda yer alan madalyon Konya yöresinde de görülür. Madalyonun dışında dört köşede yer alan temizlik sembolü ibrikler dikkati çeker.

Bir grup halıysa Konya halılarıyla benzerlik göstermektedir. Bilindiği üzere Afyonkarahisar ve Konya birbirine komşu illerdir. Ayrıca eskiden Bolvadin'den

Konya'ya uzanan bir tuz yolu bulunmakta idi. İki komşu il sürekli ilişki içerisinde olmuşlardır. Aynı zamanda bu halılarının Bergama, Çanakkale ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde de varlığı bilinmektedir (İnt. Kay. 10, 2018).

Afyonkarahisar'da halıları ile beraber kilimleri ile de ünlü bir yöredir. Öyle ki bu kilimlerin her biri başlı başına sanatsal bir yapıdır.

3.2.2. Taşpınar Dergilerinde Afyonkarahisar'daki Kilimler

Eskiden hükümet merkezi gibi illerin de her yıl o zaman adlarına salname denilen yıllık yayınlamaları âdeti vardı ve gördüğümüz örneklerini nazaran bu güzel bir şeydi. Dosyalarda unutulup gitmesi pek muhtemel, bir daha ele geçmeleri güç ve faydalı olabilseler- de bu fayda ancak bir kaç kişiye münhasır kalacak olan birçok bilgiler salnameye geçmekle hem unutulup kaybolma tehlikesinden, hem de sayılı insanların faydalanmasına hasredilmiş olmaktan kurtuluyordu.

1287 Salnâmesinden ilimize ait şu parçayı naklediyorum:

(Nefsi Karahisar 'da sim ve bakır teli işlemeli pek Rana müttekâ ve baston ve nalın ve tüfek kundağı ye zarf ve su tası ve ayna ve çekmece vesaire gibi gümüş takımları ve tüfek ve tabanca demir ve çakmağı imal olunup der saadet ve mahalli saire ye dahi nakil ve furuht olunmaktadır ve envai keçe ve kebe dahi imal kılınmaktadır. Sandıklı kaymakamlığına mülhak Çin'ler (Dinar) nahiyesi dâhilinde kâin Danişment ve Tazkırı karyelerinde bir kaç nevi kilim imal olunarak alınıp satıldığı gibi ekseri askeri şahane kilimleri dahi buradan sipariş buyrulur) (Taşpınar, 1948: 473).

Yazar Edip Ali Baki'nin kaleminden dergide paylaştığı bir “kilim” atasözü:

“Dilim, başıma giydirir kilim!” Bu, o kadar zararlı değil; eski bir hasır giydirmesin! (Taşpınar, 1946: 320).

4. TAŞPINAR DERGİLERİNE GÖRE FOLKLOR (HALKBİLİMİ)

Afyonkarahisar'da oynanan oyunlar başlıca iki kısma ayrılır. Biri zeybek, ikincisi kırık hava, Zeybek, Köroğlu, Harmandalı, Sepetçioğlu... Gibi oyunlar yiğitçe, efece hareketlerle doludur. Ve bu oyun havalarında kollar, kartal kanadı gibi, havaya kalkık; dizler toprağı döver. Kırık havadan maksat, bu oyun şekli çok hareket ister. Bu sayıda okuyacağınız türkü ise bir kırık oyun havasıdır.

Şekil 40. Sinanpaşa'dan Bayrama Gelen Zeybekler, Halkevi Bina Önünde

Kaynak: Taşpınar Dergileri, Yıl: 1933, cilt:2, Sayı: 13, sayfa:50.

Şekil 41. Cumhuriyet Dönemi Afyonkarahisar Halkevi Kalkancılarından bir gösteri

Kaynak: Taşpınar Dergileri, Yıl: 1933, cilt:2, Sayı: 13, sayfa:48.

Bunu en güzel örneği, başta Bolvadin olmak üzere, Afyonkarahisar'ın tüm ilçe, köy ve kasabalarında görülen “Hezin Hezin” adlı halk oyunudur.

Sadece Bolvadin yöresinde görülen halk oyunları aşağıdaki tabloda (Tablo 1) belirtilmiştir.

Tablo 4. Bolvadin Yöresine Ait Yerel Halkoyunları

Oyunun adı	Zeybek türü	Afyon'da görüldüğü yer	Cinsi
Bolvadin Havası (Acem Kızı, Bak Şu Kaşa)	Kırık	Bolvadin, Çay, Çobanlar,	Erkek
Çember	Kırık	Sultandağı Çay, Bolvadin	Kadın
Penceresi Kanat Kanat (Penceresi Yeşil Perde)	Kırık	Sultandağı, Bolvadin Çay	Erkek
Tespîhimin Mercanı (Balık Suda Yan Gider, Aşgına, Bülbül Yuva Yapmış)	Kırık	Sultandağı, Bolvadin Çay	Erkek
Turnalar (Turna)	Kırık	Bolvadin, Çay Çobanlar	Erkek

Kaynak: (İnt. Kay. 22, 2019).

Ankara Radyosunda da çalan bu türkünün birinci mısraındaki Hezin hezin kelimeleri “hazin hazin” diye söylenmektedir. Hazin olunca mana tamamen değişiyor: “Ağlamaklı gir” manası çıkıyor. Hâlbuki türkünün aslındaki Hezin kelimesi, burada ay ışığı veyahut gölge gibi sessiz, içeriyi doldurarak gir manasıdır. Böyle düşününce türkünün değeri bir kat daha artıyor.

Nakarattaki her kelime oyunda bir hareketi gösterir.

Beşinci parçada “... Dökmeli Fadik” sözü geçiyor. O güzel, öyle yaratılmış ki ancak dökülüp meydana gelse bu kadar güzel olur, demek isteniyor (Taşpınar, 1946: 331-332).

Çalışmanın zaman aralığındaki dönemde folklorla bakıldığında Afyonkarahisar folkloruna halkevlerinin desteğinin büyük olduğu görülmektedir. İlçe ve bucak halkevlerinde folklor geceleri düzenlenmiştir. Bu gecelerden ilki Şuhut Folklor Gecesi ikincisi ise Emirdağ Folklor Gecesi'dir. Afyonkarahisar yöresinde görülen ulusal halkoyunları ise aşağıdaki tabloda (Tablo 2) yer almaktadır.

Tablo 5. Anadolu'da ve Afyonkarahisar Yöresinde Görülen Ulusal Ortak Halkoyunları

Oyunun adı	Afyon'da görüldüğü yer	Cinsi	Ait olduğu yer
Kılıç Kalkan	Merkez, Sandıklı, Bolvadin	Erkek	Ulusal
Koroğlu	Tüm ilçeler	Erkek	Bölgesel

Kaynak: (İnt. Kay. 22, 2019).

Halkevi 12 Ocak ilçe folklor gecelerinin birincisini olan “Şuhut Folklor Gecesi” olarak düzenlemiştir. İl içerisinde büyük bir kültür kaynaşmasına vesile teşkil eden ilçe ve bucak geceleri tertibi üzerine ev başkanı kısa, özlü bir konuşma yapmıştır.

Şekil 42. Kılıç Kalkan kursu birincileri eğitmen Sabri Serdaroğlu'yla

Kaynak: Taşpınar Dergileri, Yıl: 1946, Sayı: 140.

Bundan sonra Şuhut Halkodası gençleri mandolin konseri vermişler; Karadilli köyünden Karadirek Ahmet Çavuş sazıyla köy türküleri çalmış, Ağın köylüleri saz heyeti refakatinde “A dağlar laleli dağlar, İslamoğlu, Köroğlu ve Rençberler Sökememiş Anıları” türkülerinde oynamışlardır (Taşpınar, 1946: 295).

Bu oyunların ardından yerli zeybek oynanmış ve Nalbant Bay Ali yemekler üzerine orijinal bir monolog söylemiştir. İki perdelik “Eğitmen piyesi” başarı ile temsil edildikten sonra halk türkülerine devam edilmiş, Muharrem Çepnioğlu sazla “Keklik, Çiğdem, Bülbül” türkülerini ile Âşık Veysel’den bir parça çalmış ve çığırıştır.

Türküleri takiben yine oyunlar oynanmış ve saz heyeti “Turnalar, Kamer Elif ve Topal Koşma’yı çalıp, çığırıştır. En sonunda Şuhut Bucak Müdürü Hicri Seçginer birkaç söz söylemiş ve Şuhutlular bu güzel geceyi bitirmişlerdir.

Emirdağ folklor gecesi ise “İlçe Folklor Geceleri” nin ikincisidir. Emirdağ Halkevi gençleri, 19 Ocak 1946 akşamı folklor gecesi düzenlemişlerdir. Gecede Türkmen yaylası Emirdağ ilçesinin inançlı ve kültürlü gençleri hazırlamış oldukları güzel programla Afyonkarahisar halkına çok güzel bir gece yaşatmışlardır (Taşpınar, 1946: 296).

Emirdağ’ını şiirleri türküleri ve yaşayan halk kültürü örnekleriyle yaşatan halkevli gençlik, varlığını birçok orijinal hareketlerde göstermiştir. Emirdağ’ına ait kısa fakat özlü bilgi verilmiş, Emirdağ’ını öven şiirler, Emirdağlı şairler tarafından okunmuştur. Çevrenin çok değerli türküleri çalınmış ve çığırılmış, bulgur çekimi, kına yakma ve gelin oyun havaları gibi birçok güzel gelenekler canlandırılmıştır.

Halkevimize konuk olan Emirdağ Halkevi gençliği diğer taraftan Afyonkarahisar Halkevi gençleriyle spor temasları imkânı da bulmuş, lise gençliği ile voleybol ve Afyonkarahisar Gençlik Kulübü ile de futbol maçları yapmışlardır (Taşpınar, 1946: 296).

1942 yılı 97 sayısında araştırmacı ve yazar, “Afyon Folkloru: Efsanelerimizin Kaynağı Kahramanlıktır” Edip Ali Bakı başlıklı yazısında kaleminden şu ifadeler dökülmüştür.

Aziz üstadımız Baltacıoğlu’nun Afyon’u ziyaretlerinde anlattığımız bir menkıbenin tatlı ve iyi akislerinden çok mütehasıs olduk. Ve şu İkincisini de arz ediyoruz. Afyon’un kenar mahallelerinde “Kırklar Makamı” denen bir Mescit var. İçinde, bir mezar ve başucunda düğümlü bir meşe veya gürgen, bir metre boyunda ağaç bir Topuz var. Mezarın kime ait ve isminin ne olduğu malûm değil. Memleketin tarih! tetkiklerinde bu hususa ait biç bir şey elde edemedik.

Yalnız o mahallenin en yaşlı adamlarından öğrendiğimiz hikâye şudur: “Eskiden harp zamanlarında bu topuz, yatan sahibi ile harbe gider, kaybolur, Harbin hitamında tekrar gelir, yerinde asılı bulunur. Ve günlerce içindeki oyuk ve deliklerden kırmızı kan sızar. Yani harpte düşmanların başına bu meçhul “Türk Azizi” tarafından bu topuz, indirile indir ile ve düşman kafası eze eze her tarafı kan içinde kalır ve Afyon’a avdetinde uzun zaman içinden kanın sızdığı görülür imiş.”

Türk milletinin aziz ve Velî diye hürmet ettiği bu Türbe veya mezarların birçoğunun başucunda, Topuz, Kargı, Kılınç, Kalkan gibi birçok harp aletleri asılı

görülmektedir. Bunların sonradan kim oldukları, unutilan eski Türk kahraman ve muharipleri oldukları anlaşılmaktadır. Bizim "azizlerimiz" Romalılar ve diğer vahşî kabilelerin elinde ölererek, yanarak, Din namına şehit oluyorum; diye üç beş derbeder âciz ve mütevekkil insanlardan, dünya tariklerinden değil; Türk kahramanlığının yüksek örnekleri olan cesur, yiğit erlerdir. Bizim efsanelerimiz de, aziz ve büyük mille' timizin kahramanlık destanları ile doludur.

O kahramanlar ki, sağlıklarında silâhları ellerinden düşmemiş serhadde serhadde koşmuş, Türklüğü ve Türk adını dünyanın dört bucağına götürmüş. Öldükten sonrada, milletin harp ve endişeli zamanlarında milletin şuurunda tecelli ederek ruhları Mehmetçiğin yanı başından ayrılmıyor (Taşpınar, 1942: 123).

Taşpınar dergisi 1943 yılı, 97 inci sayısı çalışma raporlarında Folklor şubesinin çalışma raporu şu şekildedir:

Evimiz tarafından hazırlanan Afyon Folklor, saati Ankara Radyosun da 19/2.kanûn/1943 de yapılmıştır. Evimizden Tevfik Isça ve Tayyar Ataman idaresinde ve Şair hemşerimiz Faruk Şükrü Yersel 'in riyasetinde yapılan bu söz ve saz saati pek muvaffakiyetli akisler bırakmışlardır. Abdullah Çelik, Nezahat Çınar, Afyon Türkülerini söylemiş ve Ahmet İnce, Çakır Aİİ saz çalmışlardır. Ayrıca tafsilatlı olarak broşür halinde neşredilecektir (Taşpınar, 1943: 231).

Şekil 43. Afyon Halkevini tertip ettiği İlçe folklor gecesinden Emirdağ - Afyon Halkevi ileri bir arada

Kaynak: Taşpınar Dergileri, Yıl: 1946, Sayı: 140.

Şekil 44. Afyon Halkevinin tertip ettiği ilçeler Folklor gecesinde Afyon - Şuhut Halkeviler bir arada

Kaynak: Taşpınar Dergileri, Yıl: 1946, Sayı: 140.

5. TAŞPINAR DERGİLERİNİN SANAT-ZANAAT VE KENT KÜLTÜRÜNE KATKILARI

Afyonkarahisar'ın Taşpınar dergileri içerdikleri zengin malzeme ve araştırmalarla 1932-1959'lı yıllara damgasını vurmuş süreli yayınlardır. Bu doğrultuda bu dergiler, arşiv kaynaklarından, kadı sicillerinden, yerel malzeme ve yabancı eserlerden, gerek sanat gerekse kültür açısından, geniş ölçüde yararlanılmadığı gibi bulundukları yörenin tarih araştırmalarına da önemli bir katkıda bulunmadığı tespit edilmiştir.

Afyonkarahisar sanatına ve kent kültürüne ışık tutan Taşpınar dergisinin her sayısı okuyucularıyla zamanın şartlarına göre mümkün olduğunca buluşturulmaya çalışılmış. 1950 yılına kadar aralıksız olarak 161 sayı çıktıktan sonra çeşitli aralıklarla yayımlanmış ve Afyonkarahisar Belediyesi desteğiyle yeni sayıları okuyucuları ile buluşturulmaya halen devam etmektedir.

Afyonkarahisar tarihinden pek çok farklı fotoğraf ve şiir de dergiye ayrı bir zenginlik katmıştır. Taşpınar dergileri ekonomik kalkınmanın zaruri olduğu yıllarda

şehrimizin sanat ve kültür hayatını desteklemeye devam etmiş, Afyonkarahisar'ın sanatına ve kültürünü anlatan eserlerin dergiye has üslup ve durum anlatımlarıyla katkılar sunmaya devam etmiştir.

Dergi kültürel mirası koruma çalışmalarına katkıda bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse günümüzde Çanakkale Eceabat'tan Kilitbahir yönüne giden yol İstiklâl Caddesi üzerinde, Miralay Sokak köşesinde bulunan Karahisar Fırkası Çeşmesi'nin ön cephesindeki kitabesi aynen şöyledir:

“Karahisar Fırkası Yolu – Miralay Şükrü Bey'in eseridir. Fî sene 1329” Miladi 1913 yılında yapılan çeşme üzerinde yer alan “Karahisar Fırkası Yolu” tanımlaması Balkan Savaşı sırasında bu bölgede görevlendirilen Afyonkarahisar Redif Tümeni'nin, Seddülbahir bölgesine giderken kullandığı intikal güzergâhını işaret etmektedir.

Bu güzergâh birkaç yıl sonra yaşanmış olan Çanakkale Kara Savaşları süresince Seddülbahir Cephesi'ne gönderilen asker, malzeme, mühimmat gibi unsurların ulaşımında kullanılan başlıca iki yoldan biridir.

Yine Taşpınar dergileri dikkate alınarak şehrin kent kültürüne katkıda bulunmak amaçlı yakın zamanda Afyonkarahisar Belediyesinin ziyarete açtığı “1900'lü Yılların Başında Afyonkarahisar” maketi şehrin önceki yüzyılın başlarındaki durumunu yansıtan genel bir eser olarak ülkemizdeki ender örneklerden biridir. Kent maketi ile kentin kültür bilincinin gelecek nesillere aktarılmasının sağlanması amaçlanmış, ayrıca tarihi ile ilgili turistlere bilgi aktarımında bulunulmuştur.

1932 Kasım ayından 1959 yılına kadar Afyonkarahisar Halkevi sahipliğinde yayın yapan Taşpınar dergisinin toplam 161 sayısından 152 sayısına ulaşılmıştır. Yazılarının dergilerde çok yer almadığı ve içerik olarak sadece türkü sözleri, hikâyeleri ve ozanların hayatlarıyla sınırlı kaldığı görülmektedir.

SONUÇ

Bu tezde, sanat ve zanaat kavramlarından hareketle, 1932-1959 yılları arasında Afyonkarahisar’da yayınlanan Taşpınar dergileri temel alınıp o dönemde Afyonkarahisar’da yaşayan aydın ve halk kesiminin sanata bakış açıları incelenerek, sanat olgusu ve zanaat unsurlarının zaman içerisindeki gelişimi incelenmiştir. Afyonkarahisar’ın yakın tarihinde önemli bir yer teşkil eden Taşpınar dergileri üzerinden söz konusu dönemde halkın ve aydınların sanata bakış açısını ve sanatın toplum üzerindeki etkilerini bilimsel açıdan irdeleyerek, o dönem zanaatın günümüze gelişimini görmek adına bu tez, önemli ve özgün bir çalışma niteliği taşımaktadır.

Afyonkarahisar’da Taşpınar dergisinin dışında “Nur dergisi”, “Feza dergisi” ismi ile 3 ayrı dergi daha çıkarılmıştır. Fakat bu dergilerin yayın hayatı kısa sürmüştür, Taşpınar dergisi kadar uzun süreli olmamıştır. Taşpınar’dan önce çıkan bu dergilerde, Taşpınar’ın mevcut önemli yazarları çalışmışlar bu dergilerde kendilerini eğitip yetiştirdikten sonra, Taşpınar’da ustalaşmışlardır. Taşpınar dergisi Kasım 1932’de Afyonkarahisar halkevleri yayın organı olarak çıkarılmaya başlandı. Dergi, 1938 yılına kadar düzenli yayın yapmış ve içeriği Sanat, Hikâye, Anı, Masal, Tarih, Derleme, Folklor, Deneme ve Makale gibi pek çok konuda beğenilen dönemin heyecan uyandıran merak edilen yazıları yazılmıştır.

1939 yılı itibariyle derginin sayılarında aksaklıklar görülmektedir. 1943 yılından itibaren 2 ayda veya 4 ayda bir yayın çıkarmaya başlayan dergi, ayrıca halkevi kuruluş yılına özel veya Zafer bayramı gibi günlerde özel sayılar çıkartılarak okuyucularına ulaştırılmıştır. 1948 yılında yine düzensizliğe uğrayarak 1949 ve 1950 yıllarında sadece birer yayın yapan dergi yayınının artık sona ereceği izlenimini uyandırmıştır. Toplamda 160 sayı çıkartılarak 1949 yılında yayın hayatı sona ermiştir. Araştırmalar sonucunda henüz 160 numaralı son sayısı bulunamamıştır.

1951 yılında kapanan Halkevlerinin ikinci defa açılışı ile birlikte Taşpınar Dergisi tekrar yayınlanmaya başlamış, 1963 Ağustos ayında 1 sayı çıkartılmıştır. 1966 yılına kadar toplamda 2 cilt çıkmış, 2’inci cildin, 1966 Haziran ayında çıkarılan 21’inci sayısı bu derginin son sayısı olmuştur. Bu tarihten 1999 yılına kadar bir daha çıkarılmamıştır. 1999 yılından günümüze kadarda 20 sayı çıkartılmış olup,

Afyonkarahisar belediyesi tarafından halen çıkartılmaya devam etmektedir.

1. Dönem çıkan (1932-1949) 160 sayısı ile birlikte 2.dönem (1963-1966) yıllarında çıkarılan Taşpınar Dergisi'nin imtiyaz sahibi ve idari merkezi, Afyonkarahisar Halkevidir. Her ayın 19'uncu günü çıkarılmıştır. 1. Dönem çıkarılan Taşpınar dergisinde sürekli yazarlar:

Edip Ali Baki, Süleyman Gönçer, Osman Attila, Yusuf Mazhar Aren, Sami Akyol, İzzet Ulvi Aykut, Tuncay Aksaray, Haydar Çerçel, Mehmet Zihni Çerçel, Zeki Kadir Eler, Edip Ali Gökpınar, Şefik Görkay, Kazım Nami Duru, Namdar Rahmi Karatay, Orhan Şayık Gökyay, Adnan İlhan Doğan, Vehbi Çizmeci, Ali Kahir Erkmen, Ali Mahir Türkkar, Tayyar Ataman, Ahmet Hamdi Aydı, Yılmaz Çıkar, Muzaffer Görktan, Şefik Göктаş vs.

En çok kaleme alınan yazı konu ve türleri: Hikâye, Anı, Masal, Tarih, Derleme, Folklor, Deneme ve Makale türlerindeki yazılar çoğunluktadır. Ayrıca; Roman, Biyografi, Otobiyografi, Nutuk, Sohbet, Röportaj, Mektup, Coğrafya, Teknoloji, Eleştiri, Fıkra, türlerinde yazılar yazılmıştır.

Halkevleri Cumhuriyet Halk Partisi, Umumi yönetiminde ve takibinde faaliyet göstermişlerdir. Bu nedenle 1930-1950 yılları arasındaki C.H.P. ideolojisi halka aşlamayı prensip olarak kabul etmişlerdir. Bu devir Atatürk ilke ve inkılaplarının kesin ve eksiksiz uygulandığı bir dönemdir. Parti, partici baskısının en kesin uygulandığı dönemdir.

Bu devirde çıkmış bütün gazete, dergi ve mecmualarda Atatürk ilke ve inkılâpları övgü ile bahsedilmiş, eski dönemin değerleri büyük bir eleştiriye tutulmuş, bu konuda oldukça aşırıya varan düşünce ve iddialar ortaya atılmıştır. Ancak bu olumsuz düşünceler o dönemin atmosferi içinde açıklanabilecek, dönemin şartları dolayısıyla ortaya çıkmış bariz örneklerdir.

Konumuz olan Taşpınar dergisini incelediğimiz zaman benzer yazılar bulmak mümkündür. Dergilerde yayınlanan güncel, ideolojik yazılar bir kenara bırakır isek, geriye kalan yazılar, bir döneme ışık tutacak, sosyo-kültürel yönden temel teşkil ederken aynı zamanda barındırdığı içerikler sanat unsurları bakımından zengin birer belge niteliğindedir.

Afyonkarahisar'ın yaşam şartları, siyasi görüşü, geçim kaynağı sonucu ve bununla birlikte ortaya çıkan zanaat unsurları, sanata bakış açısı, folkloru, efsaneleri, masalları, bilmeceleleri, atasözleri bu dönemde derlenmiş, bu dergide yayınlanmıştır.

Yakın zaman Afyonkarahisar'ın sanata bakışına ve zanaat geçmişine çalışma yapmak isteyenlerin başvuracakları temel kaynaklardan birisidir. Ayrıca bölgeye ait tarihi vesikalar teker teker incelenmiş, yayınlanmış, bu konuda çalışanlara bugün kaynaklık yapmaktadır. Bu çalışmaların büyük bir kısmı akademik yazı veya kitap haline getirilmiş Türk kültür-sanat hayatına katılarak, hizmete sunulmuştur.

Dergi bu bağlamda Afyonkarahisar ve çevresinde yaşatılan kelime, deyim, atasözü ve türküleri dikkatlice derlemiş ve sayılarında bunları yaşatmaya çalışılmıştır. Afyonkarahisar ili ve ilçelerinin 1932-1959 döneminde yerel kültür, sanat ve zanaat unsurları, “başta temel kaynak olan Taşpınar dergileri olmak üzere” yazılmış akademik kaynak, kitap ve diğer veriler üzerinden konu ile bağlantılı bilgiler incelenmiştir.

Türk kültür ve sanat dünyasında ayrı bir yeri olan Taşpınar dergisinde tarafsız bilimsel yazılar günümüzde halen okunmakta ve beğenilerek takdir edilmektedir. Araştırmacı, Yazar, Şair vs. İlmi entelektüel insanları yakın tarihe ışık tutmuş, saygı ile anılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi, *Şer'i Mahkeme Sicilleri* N, A. 59 M. 26.
- Afyonkarahisar Belediyesi, (2018), “Abdurrahim Mısri”, (e. t. 11.12.2018),
<https://www.afyon.bel.tr/icerikdetay/94/108/abdurrahim-misri.aspx>,
- Afyonkarahisar Gedik Ahmet Paşa Kitapevi, *N. 1518 De Kayıtlı Şür Mecmuası*.
- Afyonkültürizm, (2019)
<http://www.afyonkulturturizm.gov.tr/yazdir?FFCE14976128C53B1DA97E9DEB694265>
- Akcüre, Ü. (2012). “Afyonkarahisar Ticaret Hayatında Bedesten, Taşhan ve Arasta”.
Taşpınar Dergisi, s.9, s:92-94.
- Altıntaş, O. ve Eliri, İ. (2012). “Birey Toplum İlişkisinde Kent Kültürü, Kamusal Alan ve Onda Şekillenen Sanat Olgusu”, *İDİL Dergisi*, 1 (5).
- Aren, Y. M. (1934). Ekonomi, Ulusal Artırım, *Taşpınar Dergileri* c.3 s.26. sayfa 31-32.
- Arsoy, N. (2004). *Afyonkarahisar El Sanatları. Anadolu'nun Kilidi Afyon*, Afyonkarahisar Valiliği Yayınları.
- Aşılioğlu, F. ve Memlük, Y. (2010). “Frig Vadisi Kültür Mirası Alanlarının Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 2 (2).
- Atabek, Ö. F. (1997). *Afyonkarahisar Vilayeti Tarihçesi*. (Yayına Hazırlayan: Turan Akkoyun), AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ Yayınları.
- Atalay, D. (2016) “Kültürel Kimlik Ve Zanaat Kavramlarının Çağdaş Tasarım Üzerindeki Etkileri” konulu sanatta yeterlilik tezi, İstanbul.
- Ataman, T. (2012). 1945 yılında Afyonkarahisar’da Keçecilik, *Taşpınar Dergisi*, s.7. s:40-45.
- Atilla, O. (1941). Dilerim, *Taşpınar Dergileri* s.86. s:12.
- Atilla, O. (1946). Folklor ve Sanat, Kınası kırılır tasta, *Taşpınar Dergileri* s.132-133.
- Atilla, O. (1966). *Afyonkarahisar Türküleri*.
- Baki, E. A. (1942), Efsanelerimizin Kaynağı Kahramanlıktır, Afyon folkloru, *Taşpınar Dergileri*, s.89-90-91.
- Baki, E. A. (1943). Afyonda Eski Zamanlarda Yaşayış, *Taşpınar Dergileri*, s.97. sayfa 231.
- Baki, E. A. (1946). Hakikatin gölgesinde, *Taşpınar Dergileri* s.136-137. s: 320.

- Başkadem, H. (2002). *Hafız Abdullah Uluçelik*.
- Bayar, M. (1996). *Bolvadin Tarihi*, Cilt 1, Ankara: Doğu Matbaacılık.
- Bayar, M. (2004a). Afyonkarahisar'da ve Bolvadin'de İslami Dönem Kitabeleri. *Taşpınar*, 9.
- Bayar, M. (2004b). *Türk Egemenliğinde Afyon'da Sanat - İslami Dönem Afyonkarahisar Kitabeleri Anadolu'nun Kilidi Afyon*, Afyonkarahisar Valiliği Yayın No. 21.
- Bayar, M. (2010). Afyonkarahisar Kırkgöz Köprüsü. *Taşpınar*, 5.
- Bayraktaroğlu, s. (2005). "Afyon Çevresi Yörük Dokumaları." *Vakıflar Dergisi*, 29: 513-527.
- Berber, Ş. (1938). Kitaplar ve Vesikalar, *Taşpınar Dergileri*, c.6, s.63. s:88.
- Bıykoğlu, A. (2001). *Afyonkarahisar'da Spor*. Afyonkarahisar Kütüğü, Komisyon, c.II. Afyon: AKÜ Yayınları.
- Bingöl, B. (2011). Sanat Özgürlüğü. *Hacettepe Hukuk Fak. Dergisi*, 1(2).
- Biyografya (2018), "Edip Ali Baki", (e. t. 15.12.2018), <http://www.biyografya.com/biyografi/2879>,
- Biyografya, (2018), "Adanalı Ziya", (e. t. 16.12.2018), <https://www.biyografya.com/biyografi/5330>
- Bostancıoğlu, B. (2018). "Resim Sanatı Terapisinin Madde Bağımlısı Gençlerin Sosyal Uyumlarına Etkisi" konulu doktora tezi, İstanbul.
- Bozkurt, N. (1992). *Sanat ve Estetik Kurumları*. 1. bsk., İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bozkurt, N. (1995). *Sanat ve Estetik Kurumları*. 2. bsk., İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bursalı, M. N. (1991). *Peygamberler Tarihi. Hazret-i Davut Aleyhisselam*. İstanbul: Ölçü Yayınları.
- Bursalıoğlu, N. (1993). *Afyonkarahisar Yöresi Türküleri*.
- Cezar, M. (1985). *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*. Mimar Sinan Üniversitesi.
- Cömertler, A. E. ve Oğuz, D. (2018). "Bolvadin'in Geleneksel Evleri ve Süslemeleri", *Bolvadin Araştırmaları 1 Kitabı*, Pamukkale Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü., Afyonkarahisar, , ss.1746-1792.
- Çelebi, E. (1971). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman), Cilt 9, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi.
- Çeliker, D. (2011). "Geçmişten Günümüze Türklerde Keçecilik ve Keçe Yapımında Yeni Teknikler", *Sdü, Gsf Hakemli Dergisi*, Sayı:8, Cilt:4.

- Çizmeci, V. (1936), Halkevi yıldönümü, *Taşpınar Dergileri*, c.4, s.40. s:70.
- Davulcu, M. (2015). “Antalya’da Demircilik ve Bıçakçılık Mesleklerine Dair Tespit ve Değerlendirmeler”. kalemişi, c:3, s.6, s:25.
- De Duve, T. (2002). “*Ex Stu*”, *Sanat Dünyamız*, Çeviren Kemal Atakay Yapı Kredi Yayınları. Sayı:82. İstanbul.
- Demirdelen, C. ve Ortak, Ş. (2006). “Bir Halk Eğitim Kurumu Olarak Afyonkarahisar Halkevi ve Faaliyetleri (Kuruluşundan 1940 Yılına Kadar)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* C.VIII, s.1.
- Demirer, G. (1938). Edebi Şefimiz Atatürk’e Hatıralar, *Taşpınar Dergileri*, c.7, s.73. s:4,
- Dengiz, O. (1943). Uşak tarihi yolunda, *Taşpınar Dergileri* s.105. s: 296.
- Deniz, B. (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, Atatürk Kültür Merkezi Baskınlığı Yayınları.
- Derebaşı, Z. (2016). “Geleneksel Şırdak Keçe Tekniği Ve Uygulamaları” konulu yüksek lisans tezi, Isparta.”
- Ergenekon, B. (1999). “*Tepme Keçecilerin Tarihi Gelişimi, Renk, Desen, Teknik ve Kullanım Özellikleri*”, Kültür Bakanlığı Yayınları: 2331, Ankara.
- Ergün, M. (1997). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara: Ocak Yayınları.
- Erkmen M. (Aralık 1966). *Ziya (Adanalı) / Adanalı Ziya*, Hisar.
- Erkmen, M. (1948). Çevremizi ilgilendiren 40 cilt kitap, *Taşpınar Dergileri* s.159. s:473.
- Eroğlu, M. A. (2013). Afyon/Sandıklı Torba Dokumaları. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 6(11).
- Erol, K. (2011). Kültür Değişmesi Ve Safiye Erol’un “Kadıköy’ünün Romanı” Ve “Ülker Fırtınası” Adlı Romanlarında Kuşak Çatışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16).
- Ersan, H. H. (1936). Şekspir-Shakespear Hayatı ve Eserleri, *Taşpınar Dergileri*, c.4, s.41.
- Feyza Kurnaz Şahin, (2019) (e.t. 10.04.2019), <https://www.goodreads.com/book/show/42233544-atat-rk-n-k-lt-r-kurumlar-ndan-halkevleri-ve-afyon-halkevi>. 2015.
- Fischer E., (1985), *Sanatın Gerekliliği* (Çeviren: Cevat Çapan), Kuzey Yayınları, Ankara.
- Gittigidiyor.com, (2019), “Afyonkarahisar Halkevi Başkanı Eski Fotoğraf”, (e. t. 20.03.2019), <https://urun.gittigidiyor.com/koleksiyon/afyon-halkevi-baskani-eski-sb-fotograf-167028584#>

- Göka, Ş. (1996). *Söz Uçar Yazı Kalır*, Antalya: Antalya Gazeteciler Cemiyeti Yayını.
- Gökpinar, E. A. (1935). Afyonlu büyük ozan Abdurrahim, *Taşpınar Dergileri* c.3 s.29. s:83.
- Gönçer, S. (1936). “Mimar Koca Sinan’ın Bolvadindeki Eserleri”, *Taşpınar*, Cilt 4, Sayı 41.
- Gönçer, S. (1940). “Bolvadin Alaca Çeşmesi”, *Taşpınar*, Cilt 7, Sayı 78.
- Gönçer, S. (1944). “Ebherî Baba”, *Taşpınar*, Sayı 108-109.
- Gönçer, S. (1944). Ebheri Baba, *Taşpınar Dergileri* s.108-109. s: 333-34.
- Görktan, M. (1944). Afyon folklor yolunda, Gelin Ümmü Türküsü Münasebeti, *Taşpınar Dergileri* s.112-113. s:355-356.
- Gövsa, İ. A. (1945). *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*. Yedigün.
- Güldemir, M. K. (2008). *Afyon-Bolvadin ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Güney, E. C. (1933). “Edebiyat: San’at ve Telâkki”, *Taşpınar*, Cilt 1, Sayı. 5.
- Herbert, R., (1981). *Sanat ve Toplum*, (Çeviren: Selçuk Mülayim), Umran Yayınları, Ankara.
- Hilmi, S. (1933). Üç Türk Mimar ve Eserleri, *Taşpınar Dergileri* c.1, s.9. s:207-208-257.
- Hilmi, S. (1934). Kurtuluşumuzun hikayesi, *Taşpınar Dergileri*, c.2 s.22. s:182-184.
- İlaslı, A. (2004). “İlk Yerleşimden Türk Egemenliğine Kadar Afyon’da Sanat”, Anadolu’nun Kilidi Afyon, Afyonkarahisar Valiliği Yayınları.
- İlden, S. ve Akçora, E. (2018). *Afyonkarahisar’da Keçecilik Sanatı*.
- İnal, İ. M. K. (1930). *Son Asır Türk Şairleri*. 1. Orhaniye Matbaası.
- İnönü Vakfı, (2019), “Halkevinin Kuruluşu ve Etkinlikleri”, (e. t. 10.04.2019), <http://www.ismetinonu.org.tr/halkevlerinin-kurulusu-ve-etkinlikleri/>
- Kant, I. (2006). *Critique Of Judgement* (Trans. J.H. Bernard), New York: Hafner Press (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul.
- Karazeybek, M. (2004). *Osmanlılar Döneminde Afyonkarahisar*. Anadolu’nun Kilidi Afyon.
- Keçili, S. (2015). “Bolvadin Sadaka Taşları”, *Taşpınar*, Sayı 15.
- Koçak, H. (2011). “Kent-Kültür İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Değişen ve Dönüşen Kentler”. *AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2.

- Koçak, H. (2018). “Kentsel Gelişmeye Katkısı Bağlamında Bolvadin Meslek Yüksekokulu ve Bolvadin Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bolvadin Araştırmaları 1 Kitabı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü., Afyonkarahisar, ss.1982-2004.
- Kunduracı, O. ve Bahargülü, N. (2018). SUTAD, Bahar 2018; (43): 491-522 E-ISSN: 2458-9071
- Kutup, N. (2017). “*İnternet ve Sanat, Yeni Medya ve Net.Art*”, (E. T. 13.06.2017), <https://Tr.Scribd.Com/Document/61073798/Internet-Ve-Sanat-Yeni-Medya-Ve-Net>.
- Küçük Kurt, Ü. ve Oyman, N. R. (2015). Afyonkarahisar Geleneksel Tepme Keçe Üretimine Kadınların Ekonomik Ve Sanatsal Katkıları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi ART--E* Mayıs-Haziran’15 Sayı:15
- Manavoğlu, E. ve Kutlu, N. Ö. (2007). Antalya Kenti’nin 1950’den Günümüze Kentleşme Sürecinin Değerlendirilmesi. *20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu Bildiri Kitabı* Cilt II, A.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma – Uygulama Merkezi, Antalya.
- Meriç, A. (2012). Afyonkarahisar ve Çevresi Eski evleri ve Süslemeleri, *Taşpınar Dergisi*, s.7. s: 16-19.
- Meriç, R. M. (1935). “Birkaç Mezar Taşı Bir Lahit ve Bir Kitabe”, *Taşpınar*, Cilt 3, Sayı 29.
- Muller, J. E. (1972). *Modern Sanat*, (Çeviren: Mehmet Toprak), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Mülayim, S. (1994). *Sanata Giriş*, 2. Bsk., Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
- Naci, E. B. (1933). Sandıklılı Fikri, *Taşpınar Dergileri* c.1, s.9. s:209.
- Nasrattınoğlu Ü. İ. (1971). *Afyonkarahisarlı Şairler*, Yazarlar, Hattatlar.
- Niyazi, H. (1933). “Eski Türk Düğünleri ve Afyonkarahisar Düğünleri”, *Taşpınar*, Cilt 1, Sayı 3.
- Oğuz, R. (1934). Afyon Sana. *Taşpınar Dergileri* c.3 s.25. s:15.
- Öz, S. (1937). Sanat ve Aktör, *Taşpınar Dergileri*, c.6, s.62. s:22.
- Özdemir M. A. ve Kervankıran İ. (2012). Afyonkarahisar İlinin Turizm Gelişimi ve Çekicilikleri, *Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: XIV*, Sayı 1, Haziran.
- Özkan, S. (1995). “1927 Yılında Afyon”, *IV. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları: 7.
- Özpınar, H. (2016). Türk Sinemasında Afyonkarahisar, *Taşpınar Dergisi*, s.16. s:11.
- Özpınar, H. (2016). Türk Sinemasında Afyonkarahisar, *Taşpınar Dergisi*, s.16. s:93.

- Özrtük, Ö. (2007). “Kentsel Kimlik Oluşumunda Güzel Sanatların Yeri: İzmir Örneği” konulu yüksek lisans tezi, Ankara
- Öztürk, H. (2011). “*Tarihin ve Medeniyetin Beşiği Çarşılar*” İTO Yayını.
- Read, H. (1981). *Sanat ve Toplum*, (Çeviren: Selçuk Mülâyim), Ümran Yayınları, Ankara.
- Saffet, M. (1933). “Kültür İnkılabı”, *Ülkü Mecmuası*, Ankara: Halkevleri Yayını, 1.
- Sami, Ş. (1317). *Kamus-ı Türkî*, Dersaadet, İstanbul.
- Sandıkçı, M., Çelik, s. ve Töre Başat, H. (2018). “Kültür Turları Kapsamında Bolvadin İnanç Turizmi Değerleri”, *Bolvadin Araştırmaları 1 Kitabı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Turizm Fakültesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Afyon Meslek Yüksekokulu., Afyonkarahisar, ss.2070-2094.
- Savaş, K. (1946). “İnsan-Orman Münasebetleri” *Taşpınar Dergileri* s.138-139, s: 331-332.
- Sayın, F.(2018). “Bolvadin’de Çömlekçiliğin Dünü ve Bugün Ne Yapılabilir?”, *Bolvadin Araştırmaları 1 Kitabı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Enstitü Sekreteri. Afyonkarahisar, ss.1635-1636.
- Selen, H. S. (1940). Garbi Anadolunun Zenginlikleri, *Taşpınar Dergileri*, c.8 s.80. s:44-45.
- Serkan İLDEN, Elçin AKÇORA, (2019), “Afyonkarahisar’da Keçecilik Sanatı”, (e. t. 11.12.2018), <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/275356>, ().
- Seyirci, M. (2000). *Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri* (Vol. 262). Der Yayınları.
- Seyirci, M. ve Topbaş A. (1984). “*Edebiyatımızda Keçe*”, Halk Kültürü, İstanbul.
- Seymen, N. (2018). “Geçmişten Günümüze Zanaat Ve Zanaat Mekânlarının Değişimi: Trabzon Kenti Örneği” konulu yüksek lisans tezi, Trabzon.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2010). *Sanat Kavramı ve Terimler Sözlüğü*, Remzi Kitapevi.
- Şahin, F. (2004). *Afyonkarahisar Halkevi ve Faaliyetleri*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, F. K. (2004). “Afyon Halkevi Faaliyetleri”, konulu yüksek lisans tezi, Afyonkarahisar.
- Şehir Âlem, (2018), “Dazkırı Hali Kilim Kültür ve Sanat Festivali”, (e. t. 15.12.2018),http://www.sehiralem.com/Afyonkarahisar/Dazkiri/Sosyal_Alanlar/1200/Dazkiri-Hali-Kilim-Kultur-ve-sanat-Festivali.html,
- Şehir Notları, (1936). *Taşpınar*, c.4, s.46. s:220.
- Şükrü, F. (1934). Adanalı Ziya, *Taşpınar Dergileri* c.2, s.23. s:193.

- Tabanlı, K. (2018). “Zihinsel Zanaatçılık Bağlamında Yeni Medyada Çalışma Ve Serbest Zaman” konulu doktora tezi, İstanbul.
- Tacettin, M.. (1933). *Adanalı Ziya ve Eserleri*.
- Talât, Z. “Cumhuriyette Afyonkarahisar Karahisar İktisadiyatı”, *Taşpınar*, Cilt 1, Sayı 12.
- Taşpınar Dergileri* (1933). c.1, s.11. s:257.
- Taşpınar Dergileri* (1933). c.2, s.13. s:18-19-20.
- Taşpınar Dergileri* (1933). c.2, s.13. s:34.
- Taşpınar Dergileri* (1933). c.2, s.13. s:48-50.
- Taşpınar Dergileri* (1934). c.2, s.16. s:85
- Taşpınar Dergileri* (1941). c.9, s.86.
- Taşpınar Dergileri* (1946). s.140-141.
- Taşpınar Dergileri* (1948). s.10.
- Taşpınar Dergileri*, (1936). c.4, s.46.
- Taşpınar Dergileri*, (1936). c.5, s.49.
- Taşpınar Dergileri*, (1937). c.6, s.61. s:17.
- Taşpınar Dergileri*, (1937). c.6, s.62. s:37.
- TDV İslâm Ansiklopedisi*, (1988). C. 1.
- Telek, H. (1943). “Afyonkarahisar Fıkraları”, *Taşpınar*, Sayı 106-107.
- Temurçin, K. (2009). Dinar Şehri’nde Kuruluş, Gelişme, Nüfus ve Fonksiyonel Özellikler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009(19), 169-194.
- Toksoy, N. (2007). *Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak Halkevleri*, Ankara: Orion Yayınevi.
- Tolstoy, L. N. (2008). *Sanat Nedir?* (Çev. Kâbil Demirkıran), İstanbul: Şule Yayınları.
- Topçuoğlu, H. (1976). *Genel Sosyoloji Ders Notları* (Çoğaltma), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü.
- Tunalı, S. (2014). *Halkevlerinde Yürütülen Müzik ve Piyano Çalışmalarının İncelenmesi*.
- Turgut, İ. (1991), *Sanat Felsefesi*, Bilgehan Matbaası, İzmir.
- Turunçoğlu, N. (1935). Acunun gençlik kurumları ve bunları doğuran sebebler, *Taşpınar Dergileri* c.3 s.27. s:38.

- Türk Dil Kurumu, (2018), (e. t. 12.08.2018), <http://sozluk.gov.tr/>
- Tütüncüoğlu, M. (2016). “Gönüllülük Ve Sivil Toplum Etkileşiminde Sanatın Rolü” konulu yüksek lisans tezi, İzmir.
- Uçkaç, L. (2006). *Kentsel Tasarımın Kent Kimliği Üzerine Etkileri: Keçiören Örneği*. (Yayımlanmış YL Tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uyan, M. (2001). “Afyonkarahisar Doğal ve Kültürel Değerleri”, Afyonkarahisar Kütüğü, Komisyon, C.II., Afyon: Akü Yayınları.
- Uyanık, H. (2015). “Hititlerde Zanaatlar Ve Zanaatkârlar” konulu doktora tezi, Erzurum.
- Uysal, A. O. (2017). “Bolvadin’de Bir Lale Devri Eseri: Ağılönü Çeşmesi”, (E. T. 14.06.2017), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1050/12668.pdf>
- Uzunçarşılı, İ. H. (1938), “Yeni Türk Tarihinde Vesikacılık”, *Belleten*, 7/8.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1938). "Yeni Türk Tarihinde Vesikacılık", *Belleten*, 7/8 Balıkesir.
- Ünsal, E. (2018) Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi “Sanat ve Hayat Bağlamında, Sanat/Zanaat Söylemi” c. 20, s.1, s:117-118.
- Üreten, H. (2003). *Neşredilmiş Yazıtlar Işığında Hellenistik Dönem’de Pergamon Kenti Tanrı ve Kültürleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara. Res, 1.
- Yalçinkaya, G. (2009). “Halk Plastik Sanatlarından Keçecilik ve Afyonkarahisar’da Yansıması Keçeye Ter Düştü”, Elik Yayınları, Uşak.
- Yalçinkaya, G. (2011a). “Keçe, Afyonkarahisar’da Geleneksel Bir El Sanatı”, Aytam Yayınları, Afyonkarahisar.
- Yalçinkaya, G. (2011b). “Afyonkarahisar’da Keçecilik”, *Turkish Studes*, 6/ 1 Winter.
- Yalçinkaya, G. (2012). “Afyonkarahisar’da Geleneksel Tepme Keçe Sanatı”, *Taşpınar Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı:7.
- Yalçinkaya, R. G. (2017). Afyonkarahisarda yemenicilik, *Taşpınar Dergisi*, s.18. s:53-59.
- Yalçinkaya, R. G. (2012). Günümüzde Afyonkarahisar’da Keçecilik, *Taşpınar Dergisi*, s.7. s:46.
- Yaldızkaya, Ö. F. (1995), Emirdağ Türkmenlerinde Dokumacılık, *Standard: Teknik ve Ekonomik Dergi*, Sayı: 403.
- Yavuz, M. (2018) “İş Zanaatkârlığı İle Bireysel Performans Çıktıları Arasındaki İlişkide Çalışanların Dışsal Prestij Ve Kurum Destek Algılarının Rolü” konulu doktora tezi, İstanbul.
- Yazıcıoğlu, F. (1969), *Afyonkarahisar Evliyalari ve İlim Adamlari*, Afyon.

- Yeğenağa, O.H. (2017), “Kentsel Dönüşüm Politikalarının Kentsel Kimlik, Mekân Ve Zanaat İlişisine Etkisi: Şişhane Bölgesi, İstanbul” konulu yüksek lisans tezi, İstanbul.
- Yelken, R. (2001), “*Sosyolojik Açıdan Afyonkarahisar*”, Afyonkarahisar Kütüğü, Komisyon, C.II, Afyon: Akü Yayınları. s.185.
- Yersel, F. Ş. (1948). Milliyetçiliğin bizden istedikleri, *Taşpınar Dergileri* s.100-101. s.256.
- Yılmaz, N. İ. (2001), “*Afyon-Bolvadin Çömlekçiliği ve Çömlekçi Killerinin Karakterizasyonu*”, konulu yüksek lisans tezi, Eskişehir.

